

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 –

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Instytucja odpowiedzialna za treść: Uniwersytet w Białymstoku.

Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej

„Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

ANALIZA OPŁACALNOŚCI PRODUKCJI I DYSTRYBUCJI PRODUKTÓW EKOLOGICZNYCH W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM Z WYKORZYSTANIEM WYBRANYCH MODELI KRÓTKICH ŁAŃCUCHÓW DOSTAW

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 –

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Instytucja odpowiedzialna za treść: Uniwersytet w Białymstoku.

Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej

„Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

**ANALIZA OPŁACALNOŚCI
PRODUKCJI I DYSTRYBUCJI
PRODUKTÓW EKOLOGICZNYCH
W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM
Z WYKORZYSTANIEM
WYBRANYCH MODELI
KRÓTKICH ŁAŃCUCHÓW DOSTAW**

Ekspertyza

Zostań Partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Odwiedź portal KSOW
www.ksow.pl

Ekspertyzę opracowano w ramach projektu pn.: „Analiza opłacalności produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w województwie podlaskim z wykorzystaniem wybranych modeli krótkich łańcuchów dostaw”, finansowanego ze środków KSOW w ramach Schematu II Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (umowa nr ROR-II/KSOW-N-13/2018).

PROJEKT ZREALIZOWAŁ ZESPÓŁ PRACOWNIKÓW
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU W SKŁADZIE:

- › Dr hab. prof. UwB **Renata Przygodzka** – kierownik projektu
- › Dr hab. prof. UwB **Mirosława Kozłowska-Burdziak**
- › Mgr **Mateusz Łajewski** – doktorant na Wydziale Ekonomii i Zarządzania

PARTNERZY PROJEKTU:

- › **Podlaska Izba Rolnicza** w siedzibą w Porosłach
- › **Ewa Wilczyńska** – właścicielka gospodarstwa ekologicznego „Ekonatura”
- › **Adam Rzońca** – „Agroexpert”

RECENZENT:

- › Dr hab. **Wawrzyniec Czubak** – Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

» Spis treści

Wprowadzenie	4
1. Metodyka badawcza	7
1.1. Cel główny i cele szczegółowe	7
1.2. Metoda i narzędzia badawcze	9
2. Rolnictwo ekologiczne – istota i stan rozwoju w Polsce	11
3. Rolnictwo ekologiczne w województwie podlaskim na tle Polski	22
4. Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim	28
4.1. Uwarunkowania środowiskowo-produkcyjne	28
4.2. Uwarunkowania prawno-organizacyjne	31
4.3. Uwarunkowania ekonomiczne	33
4.4. Uwarunkowania społeczne	42
4.5. Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce w latach 2014-2020	43
5. Kondycja ekonomiczna gospodarstw ekologicznych województwa podlaskiego w świetle wyników przeprowadzonych badań	48
5.1. Charakterystyka badanych gospodarstw	49
5.2. Kierunki produkcji i metody sprzedaży w badanych gospodarstwach ...	54
5.3. Opłacalność produkcji badanych gospodarstw	63
5.4. Czynniki rozwoju badanych gospodarstw	66
6. Krótkie Łańcuchy Dostaw Żywności – wybrane aspekty	71
6.1. Istota, główne założenia i modele	71
6.2. Doświadczenia wybranych państw	82
6.3. Regulacje prawne	86
6.4. Instrumenty wsparcia	99
7. Analiza opłacalności produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w wybranych modelach KŁD – studia przypadków	105
8. Podsumowanie i rekomendacje	134
Bibliografia	141
Zestawienie tabel i rysunków	146

➤ Wprowadzenie

Rolnictwo ekologiczne, jako alternatywny dla rolnictwa konwencjonalnego system produkcji żywności, generuje wiele korzyści. Wśród najważniejszych, na ogół wymienia się jego pozytywne oddziaływanie na środowisko i ekosystemy oraz wytwarzanie żywności o wysokich walorach jakościowych. To szczególne znaczenie rolnictwa ekologicznego znalazło odzwierciedlenie w wielu strategicznych dokumentach Unii Europejskiej i Polski¹, a ich praktycznym wyrazem są różnorodne instrumenty pomocy publicznej skierowane do producentów ekologicznych².

Realizowana w Polsce od kilkunastu lat polityka wspierania rolnictwa ekologicznego z jednej strony, a z drugiej – wzrost popytu na żywność ekologiczną, spowodowany zwiększeniem świadomości konsumentów odnośnie do walorów ekologicznej żywności, oraz wzrostem realnych dochodów gospodarstw domowych, przyczyniły się do zwiększenia zainteresowania rolników produkcją ekologiczną. Świadczą o tym dane, z których wynika, że w latach 2004-2013 liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce wzrosła z 3705 do 26598 podmiotów³. Jednocześnie podkreśla się, że rynek żywności ekologicznej jest najszybciej rozwijającym się rynkiem (rocznie zwiększa się o ok. 20% i tendencja ta ma się utrzymać do 2030 roku), a jego szacowana wartość w 2018 roku ma przekroczyć 1 mld zł⁴.

¹ Action Plan for the future of Organic Production in the European Union, COM(2014) 179 final; Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2012; Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020 (zaktualizowany 5 czerwca 2018 r.), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2018. W 2017 roku polski rząd uznał, że sektor żywności wysokiej jakości może stać się w przyszłości jednym z dziesięciu „motorów polskiej gospodarki”. Zob. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017, s. 68.

² Znakomita część tych instrumentów znajduje się w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

³ Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013-2014, IJHRS, Warszawa 2015.

⁴ <http://www.portalspozywczy.pl/owoce-warzywa/wiadomosci/rynek-eko-zywnosci-ma-rosnac-20-proc-rocznie-do-2030-r,157419.html> [data dostępu: 5.10.2018].

Dynamicznemu rozwojowi rolnictwa ekologicznego, obserwowanemu w ostatnich latach, towarzyszy jednak wiele problemów. Jednym z najważniejszych jest fakt, że znaczna część produkcji gospodarstw ekologicznych nie trafia na rynek, czego efektem jest niska opłacalność i brak możliwości zwiększania wartości dodanej. Ocenia się, że w województwie podlaskim zaledwie 0,8% ogółu gospodarstw ekologicznych sprzedaje swoje produkty na rynku⁵. Uważa się, że zasadniczą przyczyną tego stanu rzeczy są przede wszystkim: trudności ze sprzedażą produktów z gospodarstw ekologicznych (ze względu na słabo rozwinięte, inne niż klasyczne, kanały zbytu), mało rozwinięte kanały dystrybucji produktów ekologicznych, brak trwałych łańcuchów produkcji produktów ekologicznych (rolnik–przetwórca–dystrybucja–konsument) ze względu na niski poziom wiedzy w tym zakresie oraz niskie zaangażowanie we współpracę⁶. Jednocześnie brakuje szczegółowych analiz dotyczących opłacalności produkcji ekologicznej i możliwości jej zwiększenia poprzez wspólne przejmowanie przez producentów kanałów dystrybucji, jak również ich skrócenie (producent–konsument), zgodnie z ideą krótkich łańcuchów dostaw (KŁD).

Oddawana do rąk Czytelnika ekspertyza stanowi próbę częściowego wypełnienia tej luki. Opracowanie ekspertyzy było jednym z zadań projektu pn.: „Analiza opłacalności produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w województwie podlaskim z wykorzystaniem wybranych modeli krótkich łańcuchów dostaw”, finansowanego ze środków KSOW w ramach Schematu II Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (umowa nr ROR-II/KSOW-N-13/2018). Drugim zadaniem była organizacja warsztatów dla rolników, podczas których zaprezentowane zostały wyniki przeprowadzonych badań, a przede wszystkim modelowe ujęcie krótkich łańcuchów dostaw oraz potencjalne korzyści wynikające z ich stosowania. Dlatego też głównym celem projektu była „poprawa opłacalności produkcji produktów ekologicznych poprzez wytworzenie i upowszechnienie wśród rolników wiedzy w zakresie korzyści wynikających z przetwarzania i dystrybuowania tych produktów w ramach krótkich łańcuchów dostaw (KŁD)”. Wartością dodaną projektu są rekomendacje kierowane do władz regionalnych i lokalnych, których realizacja może przyczynić się do kształtowania polityk publicznych wspierających rozwój produkcji i przetwórstwa żywności ekologicznej w województwie podlaskim.

⁵ Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013-2014..., op. cit.

⁶ Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020..., op. cit.

Pomysłodawcą projektu i jego głównym wykonawcą był Uniwersytet w Białymstoku. Partnerami projektu byli: Podlaska Izba Rolnicza z siedzibą w Porosłach, Pani Ewa Wilczyńska – właścicielka gospodarstwa ekologicznego „Ekonatura” oraz Pan Adam Rzońca – właściciel firmy „Agroexpert”. W tym miejscu składamy szczególne podziękowania Partnerom za wkład i zaangażowanie w realizację projektu.

1

Metodyka badawcza

1.1.

Cel główny i cele szczegółowe

W związku z realizacją projektu założono, że „wytworzenie wiedzy” dotyczącej krótkich łańcuchów dostaw w odniesieniu do produktów ekologicznych wymaga przeprowadzenia badań (ze względu na niewielką liczbę opracowań na ten temat w ogóle, i jednocześnie ich brak w odniesieniu do województwa podlaskiego). Główny cel badań został sformułowany jako „próba określenia korzyści płynących ze stosowania krótkich łańcuchów dostaw w dystrybucji produktów ekologicznych, w tym przede wszystkim oszacowania opłacalności produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w województwie podlaskim z wykorzystaniem wybranych modeli krótkich łańcuchów dostaw”. Sformułowano ponadto kilka celów szczegółowych, które ogniskował się wokół:

- zdiagnozowania stanu rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski;
- określenia uwarunkowań rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim;
- zdiagnozowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim;
- identyfikacji wykorzystywanych w gospodarstwach sposobów sprzedaży wytworzonej produkcji;
- określenia istoty, aspektów prawnych oraz modeli krótkich łańcuchów dostaw.

Tak sformułowane cele wpisują się w Priorytet 2. Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020: Zwiększanie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich

regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii w gospodarstwach i zrównoważonej gospodarki leśnej, Cel 1. Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020: Zwiększenie udziału zainteresowanych stron we wdrażaniu inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich oraz Działanie 9. KSOW 2014-2020: Wspieranie współpracy w sektorze rolnym i realizacji przez rolników wspólnych inwestycji. Adekwatność ta wynika z faktu, że zgodnie z definicją Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)⁷, „krótki łańcuch dostaw” oznacza łańcuch dostaw, który obejmuje ograniczoną liczbę podmiotów gospodarczych zaangażowanych we współpracę, przynoszący lokalny rozwój gospodarczy oraz charakteryzujący się ścisłymi związkami geograficznymi i społecznymi między producentami, podmiotami zajmującymi się przetwórstwem a konsumentami. Oznacza to, że wytworzenie oraz upowszechnienie wiedzy o korzyściach płynących z KŁD prowadzić może nie tylko do zwiększenia współpracy w sektorze rolnym – poprzez realizację wspólnych inwestycji, lecz także do udziału zainteresowanych stron we wdrażaniu inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Za wyborem województwa podlaskiego jako obszaru badań przemawia kilka powodów. Przede wszystkim województwo to zajmuje drugie miejsce w Polsce pod względem liczby gospodarstw ekologicznych. Po drugie, jako jeden z regionów o najwyższych walorach środowiskowych, jest szczególnie predystynowane do produkcji przyjaznej środowisku. Po trzecie, rolnictwo jest ważnym sektorem gospodarki regionu, na bazie którego Podlaskie zbudowało wysoką konkurencyjność w branży rolno-spożywczej, a rolnictwo ekologiczne traktowane jest jako jego szansa rozwojowa⁸. Po czwarte, relatywnie mała liczba pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich wymaga stymulowania rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej, związanej między innymi z przetwórstwem ekologicznym. Po piąte wreszcie, mieszkańców województwa podlaskiego charakteryzuje niska skłonność do współpracy, zatem upowszechnianie korzyści wynikających z podejmowania wspólnych działań i inicjatyw ma tu istotne znaczenie.

W świetle powyższego, realizacja projektu właśnie w województwie podlaskim ma głębokie uzasadnienie, a wyniki i wnioski z badań – chociaż bezpośrednio dotyczą rolnictwa ekologicznego w badanym regionie, to jed-

⁷ Dz. U. UE, L 347/487 z dnia 20.12.2013 roku.

⁸ *Strategia rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2013, s. 19.

nak pośrednio – odzwierciedlać mogą problemy gospodarstw ekologicznych w innych częściach kraju, rekomendacje natomiast – mogą być wykorzystane w kształtowaniu regionalnych i lokalnych polityk publicznych w tym zakresie w innych regionach.

1.2.

Metoda i narzędzia badawcze

Realizacja celu głównego oraz celów szczegółowych wymagała zgromadzenia zarówno danych wtórnych i pierwotnych, jak i zastosowania różnorodnych metod i narzędzi badawczych. Dane wtórne pochodziły ze statystyki masowej (przede wszystkim z Głównego Urzędu Statystycznego), danych Polskiego FADN (The Farm Accountancy Data Network – System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych), raportów Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych – GIJHARS, raportów Instytutu Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur – IBRKK-PIB, a także raportów i ekspertyz dotyczących rolnictwa ekologicznego realizowanych przez różnorodne instytucje naukowo-badawcze.

Źródłem danych pierwotnych z kolei były wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 100 gospodarstwach ekologicznych z województwa podlaskiego. Do badań wykorzystany został kwestionariusz wywiadu składający się z pytań otwartych i zamkniętych, pozwalających na poznanie podstawowych danych dotyczących wielkości obszarowej gospodarstw (zasoby ziemi), struktury produkcji, wielkości produkcji towarowej, wyposażenia w środki produkcji – trwałe i obrotowe, zasobów pracy, poziomu kosztów, sposobów sprzedaży, poziomu przychodów ze sprzedaży itp. Ponadto kwestionariusz zawierał pytania dotyczące opinii rolników o czynnikach stymulujących oraz ograniczających rozwój ich gospodarstw. Badania miały charakter bezpośredniego wywiadu z rolnikiem przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety, zatem były to badania terenowe, prowadzone przez wykonawców projektu.

Próba badawcza wyniosła 100 gospodarstw ekologicznych z województwa podlaskiego, wybranych z bazy gospodarstw IJHARS w sposób losowy, pozwalający na uzyskanie reprezentatywności. Przy założonej populacji skończonej, wynoszącej 3 437 gospodarstw ekologicznych funkcjonujących w województwie podlaskim (według danych IJHARS), wielkości frakcji na

poziomie 50% oraz poziomie istotności 5% i wielkości dopuszczalnego błędu 10%, minimalna liczebność próby wynosi 94. Poziom istotności wynoszący 1% powoduje zwiększenie liczebności próby minimalnej do 159 podmiotów. Maksymalna próba badawcza jest równa populacji generalnej i wynosi 3 437 gospodarstw ekologicznych. Biorąc pod uwagę powyższe wskaźniki oraz margines błędu uznano, że wylosowanie do badań 100 gospodarstw pozwoli na uzyskanie reprezentatywnych (ze wskaźnikiem ufności 90%) danych dla gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim.

Źródłem danych pierwotnych były również indywidualne wywiady pogłębione (IDI) – z rolnikami ekologicznymi produkującymi na rynek.

W celu weryfikacji założonych celów badawczych projektu zastosowano badania jakościowe i ilościowe. W badaniach jakościowych wykorzystane zostały takie metody i narzędzia badawcze, jak:

- studia literatury przedmiotu;
- analiza desk research;
- indywidualne wywiady pogłębione (IDI);
- opracowanie modeli krótkich łańcuchów dostaw;
- oszacowanie opłacalności sprzedaży produktów ekologicznych z wykorzystaniem wybranych modeli krótkich łańcuchów dostaw w formie studiów przypadku;
- analiza porównawcza zgromadzonych danych.

Natomiast w badaniach ilościowych wykorzystane zostały następujące techniki:

- technika bezpośrednich badań ankietowych prowadzonych w terenie przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety;
- opracowanie wyników zgromadzonych danych w oparciu o metody statystyki opisowej i matematycznej;
- graficzna i tabelaryczna prezentacja zgromadzonych danych;
- deskryptywna analiza uzyskanych danych.

W efekcie zgromadzony materiał pozwolił na sformułowanie wniosków oraz rekomendacji skierowanych do władz regionalnych i lokalnych odnośnie do kształtowania polityki wspierania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim.

2

Rolnictwo ekologiczne – istota i stan rozwoju w Polsce

Istota rolnictwa ekologicznego znajduje swoje odzwierciedlenie w przepisach prawa unijnego i krajowego. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 roku w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych, produkcję ekologiczną określa się jako ogólny system zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, który łączy najkorzystniejsze dla środowiska naturalnego praktyki. System ten charakteryzuje⁹:

- › wysoki stopień różnorodności biologicznej,
- › ochrona zasobów naturalnych,
- › stosowanie wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt,
- › określona metoda produkcji żywności, uwzględniająca oczekiwania niektórych konsumentów preferujących wyroby wytwarzane przy użyciu substancji naturalnych i naturalnych procesów.

Zgodnie z artykułem 2 lit. a wspomnianego rozporządzenia „produkcja ekologiczna” oznacza stosowanie metody produkcji zgodnej z zasadami (zarówno ogólnymi, jak i szczegółowymi) określonymi w tym rozporządzeniu na wszystkich etapach produkcji, przygotowania i dystrybucji towarów.

W literaturze przedmiotu, „rolnictwo ekologiczne” najczęściej definiowane jest jako system gospodarowania o możliwie zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa, przy czym istotne jest, że bazuje on na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego, nieprzetworzonych technologicznie, aktywizując natomiast przyrodnicze mechanizmy

⁹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 roku w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych, Dz. U. UE, L189/1 z dnia 20.07.2007 roku, p. 1.

produkcyjne w gospodarstwie, zapewnia trwałą żyzność gleby i zdrowotność zwierząt, a także wysoką jakość biologiczną produktów rolniczych¹⁰.

Przestrzeganie określonych metod produkcji w rolnictwie ekologicznym (tab. 2.1) korzystnie wpływa na jakość środowiska naturalnego i może także przynosić korzyści w sferze ekonomicznej, zdrowotnej, etycznej i estetycznej¹¹.

Tabela 2.1. Zasady produkcji ekologicznej w rolnictwie

1. Traktowanie procesów zachodzących w produkcji rolniczej w powiązaniu ze środowiskiem przyrodniczym, co prowadzi do zachowania trwałości systemu.
2. Obieg substancji w obrębie gospodarstwa rolnego, co wiąże się z zachowaniem równowagi między produkcją roślinną i zwierzęcą (samowystarczalność paszowo-nawozowa), dostosowanie obsady zwierząt do powierzchni użytków rolnych.
3. Redukcja wszystkich gatunków, które niekorzystnie wpływają na środowisko, powodując jego zanieczyszczenie, stosowanie lokalnych surowców i środków produkcji.
4. Pielęgnacja i odżywanie organizmów glebowych przez przewietrzanie gleby i stosowanie materiału organicznego (obornika, mączek skalnych, produktów z glonów, kompostu wzbogaconego ziołami).
5. Różnorodność działań agrotechnicznych.
6. Dobór gatunków i odmian roślin i zwierząt do warunków określonego stanowiska.
7. Ochrona naturalnych wrogów szkodników, stosowanie biotechnicznych metod ich zwalczania.
8. Stosowanie technik rolniczych chroniących glebę i oszczędzających energię.
9. Dążenie do zachowania zdrowia, długowieczności i wydajności zwierząt.
10. Utrzymywanie i tworzenie zróżnicowanego krajobrazu.
11. Zapewnienie stanowisk pracy przystosowanych do wymogów człowieka.
12. Organizacja gospodarstwa rolnego powiązana z małym rynkiem i stosunkowo niskimi wydatkami na zakup środków produkcji.
13. Zakaz stosowania syntetycznych nawozów mineralnych i środków ochrony roślin oraz hormonów, substancji wzrostowych w uprawie roślin i chowie zwierząt.
14. Stosowanie płodozmianu, unikanie monokultur.

Źródło: Józef Stanisław Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 35-36.

¹⁰ Urszula Sołtysiak, *Ekologiczna produkcja żywności w świetle wymogów Unii Europejskiej*, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań, 1998, s. 8.

¹¹ Karol Węglarzy, Małgorzata Bisaga, *Gospodarstwa ekologiczne jako alternatywa dla gospodarstw konwencjonalnych w aspekcie opłacalności produkcji*, [w:] *Wies i rolnictwo w procesie zmian. Problemy transformacji rolnictwa europejskiego*, (red.) Stanisława Sokołowska, Anna Bisaga, Uniwersytet Opolski, Opole, 2010, s. 175-197.

W Rozporządzeniu Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 roku, ustanawiającym szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych, w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli¹² umożliwiono dostosowanie norm i wymogów produkcji ekologicznej do lokalnych warunków klimatycznych lub geograficznych, szczególnych praktyk gospodarczych i stopnia rozwoju gospodarstwa ekologicznego. Odstępstwa od obowiązujących w produkcji ekologicznej zasad są ograniczone do minimum. Międzynarodowa federacja Organizacji Rolnictwa Ekologicznego (IFOAM – *International Federation of Organic Agriculture Movements*) określa fundamentalne zasady rolnictwa ekologicznego¹³. Należą do nich:

1. Zasada zdrowotności – która określa, że celem rolnictwa ekologicznego jest potęgowanie zdrowotności gleby, roślin, zwierząt, człowieka i Ziemi, jako elementów niepodzielnej jedności;
2. Zasada ekologii – która zakłada, że rolnictwo ekologiczne funkcjonuje na wzór systemów ekologicznych, mając na uwadze obieg materii i przepływ energii w przyrodzie; wpisuje się w te procesy i pomaga je podtrzymywać;
3. Zasada sprawiedliwości – według której rolnictwo ekologiczne jest kształtowane w oparciu o relacje, które gwarantują godne życie ludzi we wspólnym środowisku;
4. Zasada troskliwości – która określa, że rolnictwo ekologiczne jest prowadzone przezornie, w poczuciu odpowiedzialności za zdrowie i dobrostan współczesnych i przyszłych pokoleń oraz za równowagę przyrodniczą w środowisku.

Model rolnictwa ekologicznego obejmuje wiele form, wśród których wyróżnia się m.in. rolnictwo biologiczne, organiczne czy biodynamiczne¹⁴. To właśnie rolnictwo organiczne, które narodziło się w Europie w latach 20. XX wieku, a następnie upowszechniło się w Stanach Zjednoczonych, określa się jako pierwowzór współczesnego rolnictwa ekologicznego¹⁵.

Zainteresowanie ekologicznymi metodami produkcji rolniczej w Polsce pojawiło się niespełna 10 lat później: w majątku w Szelejewie k. Gostynina

¹² Dz. Urz. UE L250/1.

¹³ *Zasady i cele rolnictwa ekologicznego*, https://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_polish_web.pdf [data dostępu: 20.09.2018].

¹⁴ Józef Stanisław Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa...*, op. cit., s. 33.

¹⁵ Władysława Łuczka-Bakuła, *Rynek żywności ekologicznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2007, s. 33.

hrabia S. Karłowski zastosował biodynamiczną metodę produkcji rolnej¹⁶. Od tego czasu aż prawie do końca lat 80. XX wieku w Polsce ekologiczne metody produkcji rolnej nie cieszyły się większym zainteresowaniem¹⁷. Przyczyną tego mógł być ogólny niedobór żywności charakteryzujący gospodarkę centralnie sterowaną i w związku z tym dążenie do wzrostu produkcji rolniczej, jak też realizowany w tym okresie w Polsce model rolnictwa, które z powodu niedoborów na rynku środków produkcji, w niewielkim stopniu korzystało z nakładów zewnętrznych¹⁸. Nie bez znaczenia był także niski poziom wiedzy o istocie i znaczeniu ekologicznych metod gospodarowania w rolnictwie oraz brak nadbudowy instytucjonalnej w tym zakresie. Dopiero cykl szkoleń i kursów podjętych w pierwszej połowie lat 80. XX wieku oraz utworzenie Stowarzyszenia Ekoland – pierwszej w kraju organizacji działającej na rzecz rozwoju rolnictwa ekologicznego¹⁹, przyczyniły się do upowszechnienia tej idei.

Zmiany w liczbie gospodarstw ekologicznych w Polsce uwarunkowane mogły być również wsparciem finansowym tego rodzaju działalności. Pod tym względem w literaturze wyodrębnia się trzy okresy. Pierwszy z nich wyznacza się do roku 1999, kiedy rolnictwo ekologiczne nie uzyskiwało żadnego wsparcia finansowego z budżetu państwa i w związku z tym liczba gospodarstw ekologicznych wynosiła około 500 (można przypuszczać, że prowadzili je pasjonaci). Okres drugi – to cztery kolejne lata od roku 2000, kiedy z budżetu państwa pokrywane były koszty atestacji gospodarstw ekologicznych oraz stosowano dopłaty do powierzchni użytków rolnych²⁰. W tym czasie liczba gospodarstw dynamicznie wzrosła: z 555 w roku 1999 do 2286 w roku 2003 (dynamika w tym okresie wyniosła 412,4%). Ostatni etap rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce określa się po roku 2004, kiedy akcesja do UE umożliwiła skorzystanie z szeregu programów wspierających ekologiczne metody produkcji w rolnictwie. Po roku 2004 liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce dynamicznie rośnie, chociaż w dal-

¹⁶ Małgorzata Duda-Krynica, Henryk Jaskólecki, *Historia i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, „Problemy ekologii”, vol. 14, nr 2, 2010, s. 86.

¹⁷ Aleksandra Kowalska, *Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym*, Difin, Warszawa 2010, s. 87-88.

¹⁸ Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowicz, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, Centrum Doradztwa Rolniczego, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2018, nr 1, s. 56.

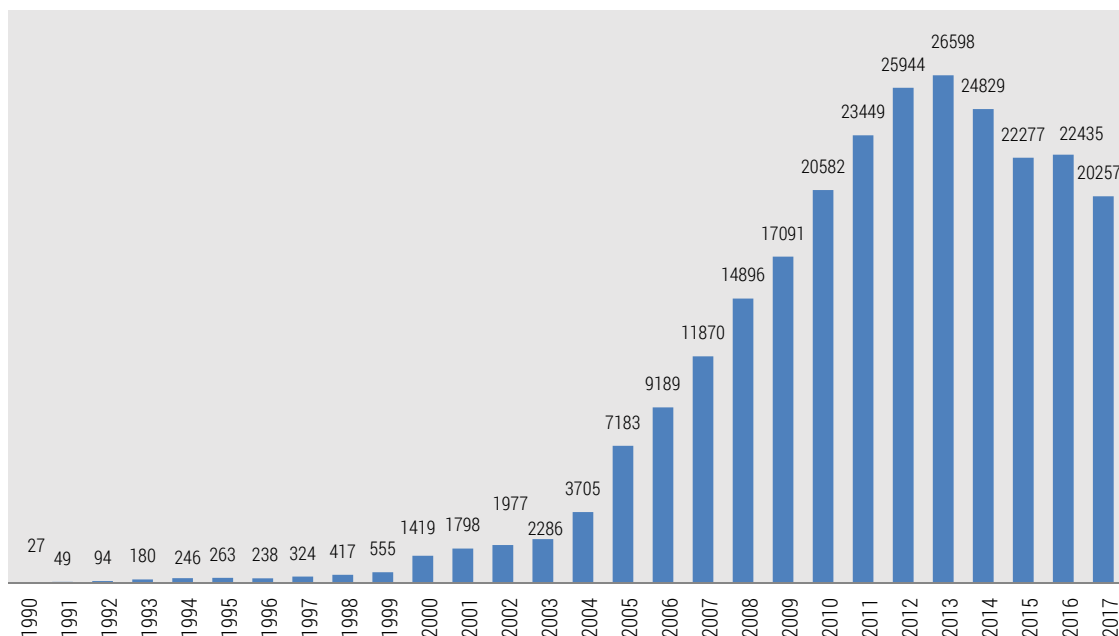
¹⁹ Małgorzata Duda-Krynica, Henryk Jaskólecki, *Historia i perspektywy ...*, op. cit., s. 87.

²⁰ Joanna Bargłowska, Anna Wolanciuk, Justyna Idec, *Rolnictwo ekologiczne w Polsce na tle Unii Europejskiej i świata*, „Przegląd Hodowlany”, 2017, nr 2, s. 23.

szym ciągu ich odsetek w ogólnej liczbie gospodarstw jest niewielki (stanowią one zaledwie ok. 1% zarejestrowanych gospodarstw rolnych; rys. 2.1).

Lata 2014-2015 charakteryzują się istotnym spadkiem liczby gospodarstw ekologicznych w Polsce. Rok 2017 to ponowne zmniejszenie liczby tych podmiotów (o prawie 10% w stosunku do roku 2016 i o prawie 24% w porównaniu do roku 2013, kiedy liczba gospodarstw ekologicznych była najwyższa). Spadek liczby gospodarstw ekologicznych może mieć związek z początkiem nowego okresu programowania Wspólnej Polityki Rolnej i niepewnością rolników co do przyszłego finansowania tego rodzaju działalności. Według założeń PROW na lata 2014-2020, właściciel gospodarstwa ekologicznego, aby uzyskać płatność należną z tego tytułu, zobowiązany jest do realizacji 5-letniego zobowiązania ekologicznego w ramach dostępnych pakietów i ich wariantów, oraz przestrzegania określonych wymogów²¹. Wśród nich znajdują się także te dotyczące wysokości sprzedaży realizowanej produkcji²².

Rys. 2.1. Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 1990-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IJHARS oraz: Małgorzata Duda-Krynicka, Henryk Jaskólecki, *Historia i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce...*, op. cit., s. 88.

²¹ <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020/Instrumenty-wsparcia-PROW-2014-2020/Dzialanie-Rolnictwo-Ekologiczne>, data dostępu 10.08.2017.

²² http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2015/P_WZSO/16_03_2015/EKO_2015/EKO_2015_wymogi_16_03_2015.pdf, data dostępu 20.08.2017.

Zmniejszeniu liczby gospodarstw ekologicznych towarzyszy także spadek powierzchni użytków rolnych (UR) uprawianych metodami ekologicznymi. W roku 2013 powierzchnia ta w Polsce była najwyższa – obejmowała 669 969 ha (3,6% wszystkich użytków rolnych w kraju), w 2016 roku uległa zmniejszeniu o prawie 20% w stosunku do roku 2013 i wynosiła 536 579 ha (2,9% ogółu UR w kraju).

Zmniejszenie liczby gospodarstw ekologicznych w ostatnich latach w Polsce nie znajduje odzwierciedlenia w tendencjach światowych. Według danych zawartych w *The World of Organic Agriculture*, liczba gospodarstw ekologicznych na świecie w roku 2016 wynosiła ok. 2,7 mln i wzrosła w stosunku do roku poprzedniego o 12,5%²³. Wzrost światowego areału upraw ekologicznych był jeszcze wyższy i wynosił w roku 2016 w stosunku do roku 2015 13,2% (57,8 mln ha w 2016 roku)²⁴.

Pomimo stosunkowo niewysokiego odsetka gospodarstw ekologicznych w Polsce, stanowią one liczącą się w świecie grupę producentów. Z danych raportu *The World of Organic Agriculture* wynika, że pod względem powierzchni użytków ekologicznych (ponad 500 tys. ha), Polska zajmuje 14. miejsce wśród 179 analizowanych krajów²⁵. Grunty użytkowane ekologicznie w Polsce stanowią 4,5% użytków ekologicznych UE i plasują kraj pod względem powierzchni tych użytków na miejscu piątym²⁶.

Liczba producentów ekologicznych w Polsce przekroczyła w 2016 roku 22 tys. osób, co zapewnia nam w Europie pod tym względem miejsce szóste (rys. 2.3)²⁷.

Warto podkreślić, że spadek zainteresowania ekologicznymi metodami produkcji w UE dotyczy tylko niewielkiej grupy państw, w której jest także Polska. W latach 2012-2016 zmniejszenie areału użytków ekologicznych odnotowano na Malcie (o 35,1% – tam liczba gospodarstw jest zresztą najniższa w całej UE), Grecji – o 25,9% , Rumunii – o 21,5%, Polsce – o 18,1% oraz w Wielkiej Brytanii – o 16,9%²⁸. W Chorwacji w tym samym okresie powierzchnia użytków ekologicznych wzrosła prawie dwukrotnie, a w Bułgarii

²³ The World of Organic Agriculture, Statistics & Emerging Trends 2018, Research Institute of Organic Agriculture FiBL , IFOAM – Organics International, s. 21; The World of Organic Agriculture, Statistics & Emerging Trends 2017, Research Institute of Organic Agriculture FiBL IFOAM – Organics International, s. 23.

²⁴ Ibidem.

²⁵ The World of Organic Agriculture..., op. cit., s. 43.

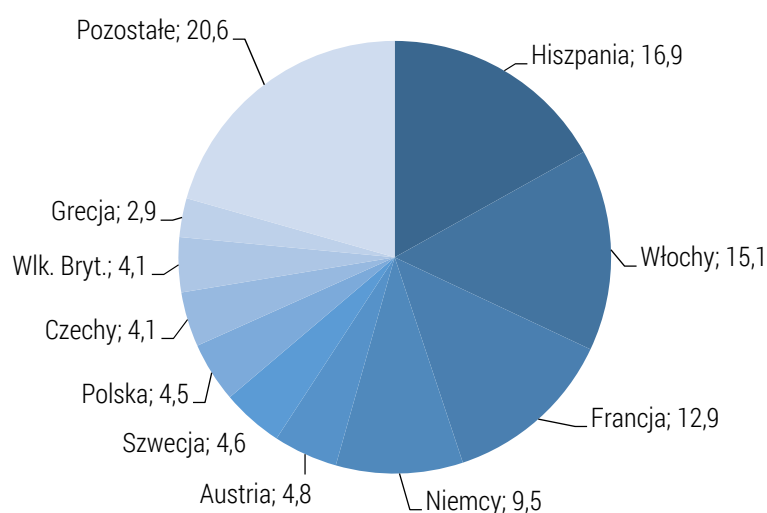
²⁶ Ibidem, s. 210-211.

²⁷ Ibidem, s. 225.

²⁸ Agriculture, forestry and fishery statistics 2017 edition..., op. cit., s. 95.

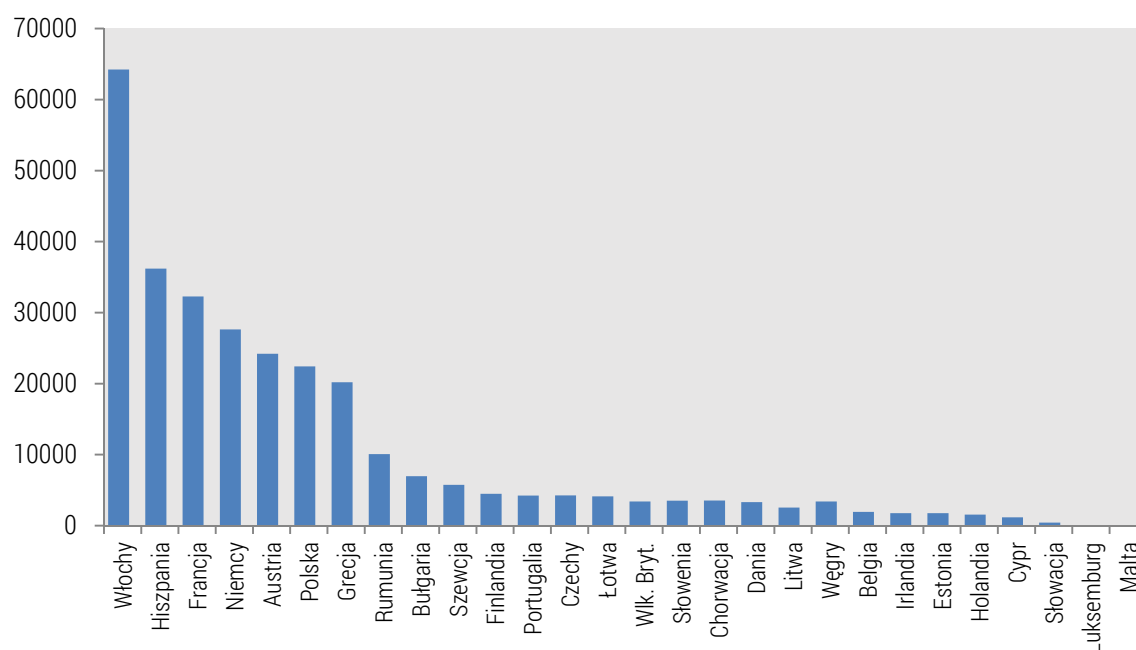
nawet ponad trzykrotnie. W całej UE w tym czasie powierzchnia użytków ekologicznych zwiększyła się z 10 mln ha do prawie 12 mln ha (o 18,7%).

Rys. 2.2. Struktura użytków ekologicznych w UE w 2016 roku

Źródło: Agriculture, forestry and fishery statistics 2017 edition, STATISTICAL BOOKS, EUROSTAT, 2017, s. 95.

Rys. 2.3. Liczba gospodarstw ekologicznych w UE w roku 2016

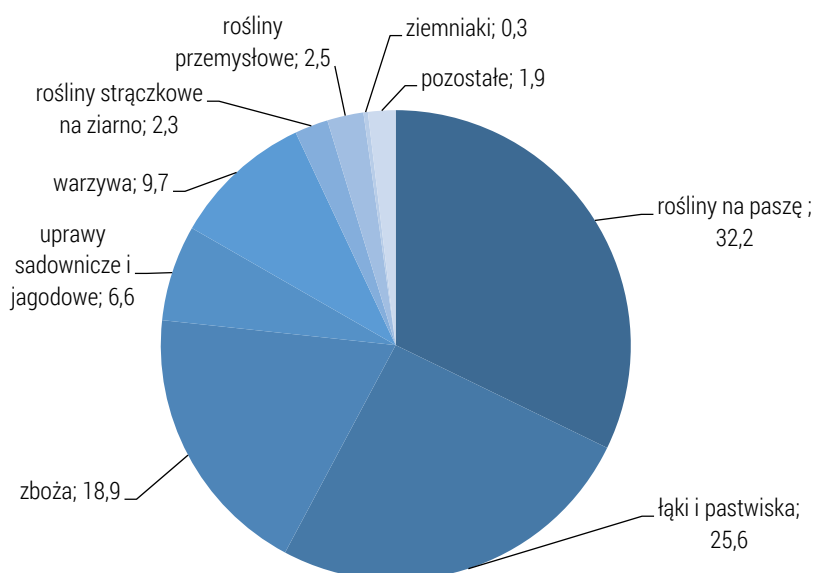
Źródło: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=org_coptyp&lang=en
[data dostępny: 05.10.2018].

Interesujących informacji na temat gospodarstw ekologicznych w Polsce dostarcza analiza struktury ich produkcji. Jak się okazuje, ponad 83% gospodarstw ekologicznych w 2016 roku prowadziło wyłącznie produkcję roślinną. W uprawach wyraźnie dominują rośliny na paszę oraz łąki i pastwiska – w roku 2016 stanowiły one łącznie 57,8% ogólnego areału upraw ekologicznych (rys. 2.4). Zatem głównym produktem z takich gospodarstw są pasze dla zwierząt; nabywcami paszy, jak można się domyślać, są inne gospodarstwa i to zapewne niekoniecznie prowadzące produkcję ekologiczną. Te bowiem powinny przestrzegać określonych zasad, a jedną z nich jest zamykanie obiegu substancji w obrębie gospodarstwa rolnego, co wymaga równowagi produkcji roślinnej i zwierzęcej, czyli samowystarczalności paszowo-nawozowej²⁹.

W przypadku gospodarstw prowadzących produkcję roślinną i zwierzęcą (16,8% gospodarstw ekologicznych w 2016 roku), pasze przeznaczone są także na własne potrzeby i nie stanowią przedmiotu obrotu rynkowego.

W gospodarstwach ekologicznych prowadzących w Polsce produkcję zwierzęcą, pod względem liczby zwierząt, dominuje produkcja brojlerów i kur niosek, w dalszej kolejności plasują się owce i krowy mleczne³⁰.

Rys. 2.4. Struktura produkcji roślinnej w gospodarstwach ekologicznych w Polsce w roku 2016 [w %]

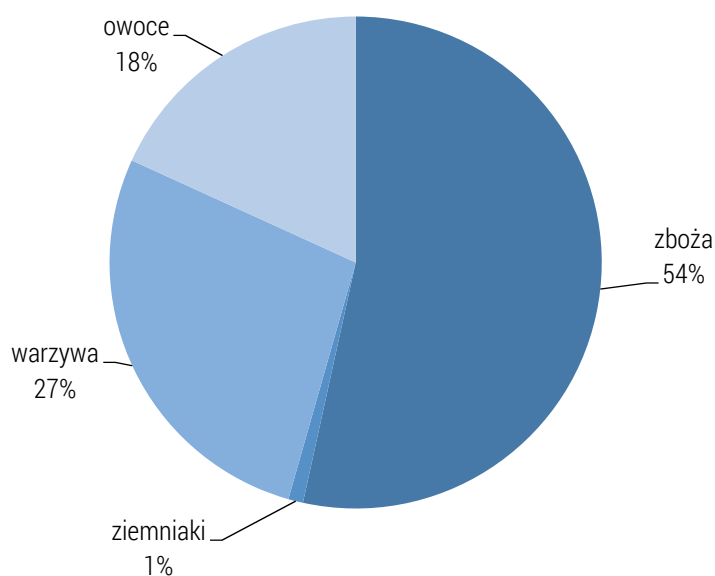
Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016..., op. cit., s. 28.

²⁹ Józef Stanisław Zegar, *Współczesne wyzwania rolnictwa...*, op. cit., s. 35.

³⁰ Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016..., op. cit., s. 28.

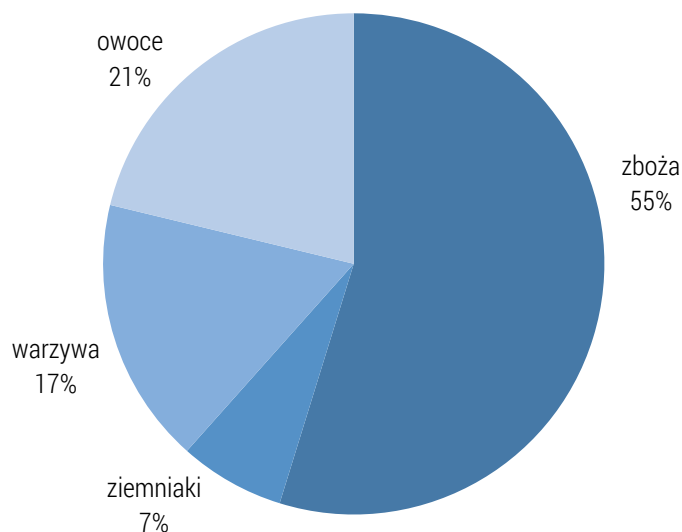
Wśród upraw ekologicznych, które mogą być przedmiotem obrotu, wyraźnie dominują zboża, zarówno pod względem powierzchni upraw, jak i uzyskiwanej produkcji (rys. 2.5 i 2.6).

Rys. 2.5. Struktura powierzchni głównych upraw ekologicznych w Polsce w roku 2016 [w %] w Polsce w roku 2016 (po zakończonym okresie konwersji)

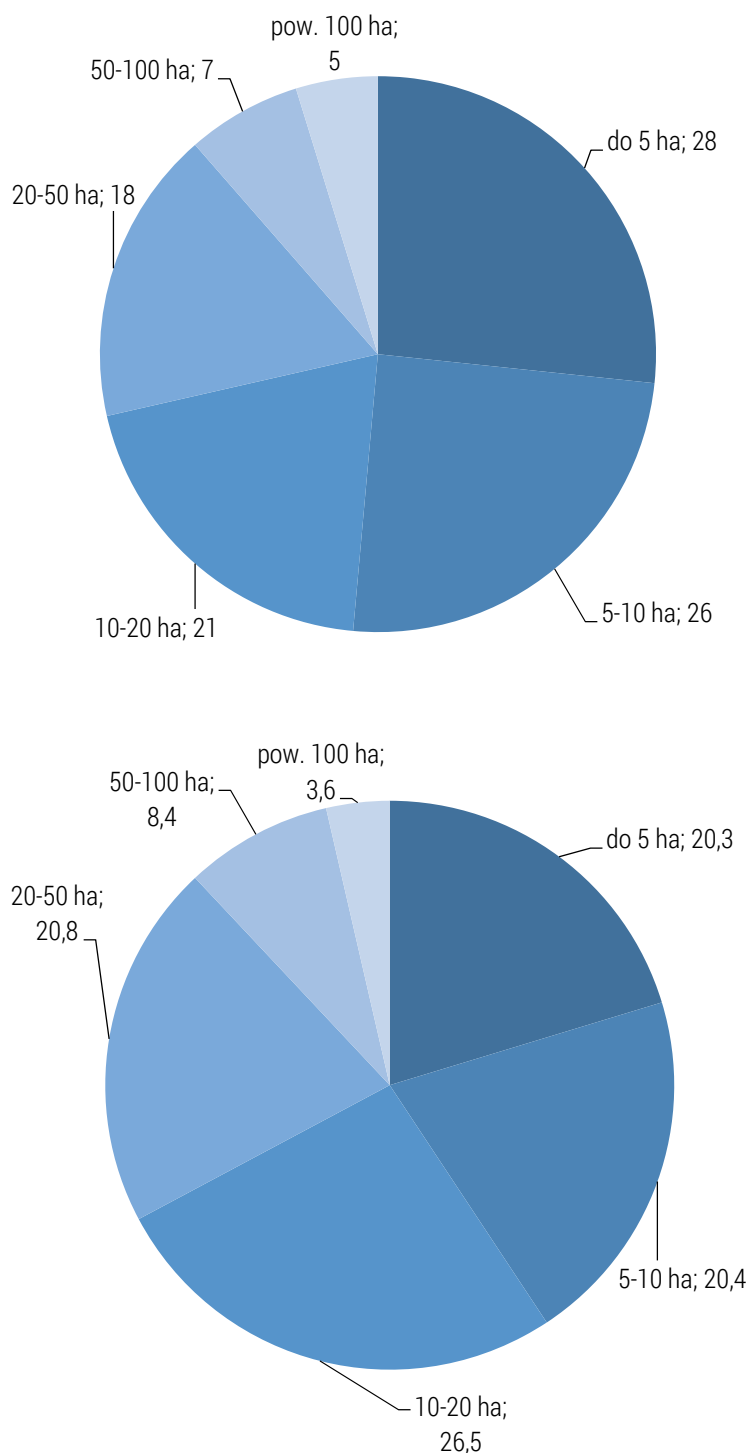
Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016..., op. cit., s. 54.

Rys. 2.6. Struktura produkcji głównych upraw ekologicznych w Polsce w roku 2016 [w %] (po zakończonym okresie konwersji)

Źródło: Ibidem.

Rys. 2.7. Struktura obszarowa gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2005 i 2016 [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportów IJHARS za lata 2005-2006 oraz 2015-2016*.

Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego w Polsce jest znacznie wyższa od średniego obszaru gospodarstwa rolnego w ogóle. W roku

2016 średni areał gospodarstwa ekologicznego wynosił 24 ha UR (przy średniej dla kraju – 9,6 ha UR). W odniesieniu do roku 2005, średnia powierzchnia UR w gospodarstwie ekologicznym zmniejszyła się o 2,4 ha. Zarówno w roku 2005, jak i w 2016 roku, w grupie gospodarstw ekologicznych dominują gospodarstwa o powierzchni do 50 ha (rys. 2.7).

Rolnictwo ekologiczne staje się coraz bardziej popularną formą gospodarowania ze względu na liczne funkcje, które pełni. Z punktu widzenia konsumenta, dostarcza produktów wytworzonych bez użycia przemysłowych środków produkcji. Jest także formą gospodarowania, która korzystnie oddziałuje na środowisko przyrodnicze. Wskazać także należy na funkcję dochodową dla właścicieli gospodarstw ekologicznych, która wynika z coraz większego zainteresowania konsumentów żywnością ekologiczną. Owe pozytywne okoliczności i passa produkcji ekologicznej w Polsce mogą mieć związek z negatywnymi zjawiskami towarzyszącymi rolnictwu konwencjonalnemu (jak np. choroba BSE czy skażenie produktów żywnościowych dioksynami), co powoduje spadek zaufania konsumentów do jakości produktów żywnościowych produkowanych metodami intensywnymi³¹.

³¹ Małgorzata Wróblewska, *Szanse rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim*, [w:] *Analiza kierunków rozwoju i aktualna sytuacja w rolnictwie województwa podlaskiego*, (red.) Anna Fatyga, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Szepietowo 2011, s. 82.

3

Rolnictwo ekologiczne w województwie podlaskim na tle Polski

Po roku 2004, podobnie jak w skali kraju, także w województwie podlaskim zaznacza się wysoka dynamika wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych (tab. 3.1). Pod względem liczby gospodarstw ekologicznych województwo podlaskie zajmuje drugie miejsce w kraju, po województwie warmińsko-mazurskim; udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej ich liczbie w kraju w roku 2016 wynosił na Podlasiu 15,3% (tab. 3.1, rys. 3.1).

Województwo podlaskie charakteryzuje się także wyższym, niż średnio w kraju, udziałem gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie zarejestrowanych producentów rolnych. W roku 2015 wielkość ta sięgnęła prawie 3%, podczas gdy w kraju odnotowano 1,1%. Tendencje obserwowane w kraju w zakresie liczbie gospodarstw ekologicznych, następują także w województwie podlaskim (rys. 3.2), przy czym wyjątkiem jest tutaj przełom lat 2013/2014: w kraju w tym czasie spadła liczba gospodarstw ekologicznych (prawie o 7%), w województwie podlaskim nastąpił, choć niewielki, to jednak wzrost tej wielkości (o 0,7%). Podobne zjawisko widoczne jest w odniesieniu do powierzchni użytków ekologicznych: ogólnokrajowemu zmniejszeniu areału tych gruntów w roku 2014 (o 2%) towarzyszy wzrost ich powierzchni w województwie podlaskim (także o 2%). Jednakże dwa lata później – w roku 2016 powierzchnia gruntów użytkowanych metodami ekologicznymi na Podlasiu jest mniejsza o 13% (odpowiednio w skali kraju spadek o 20%).

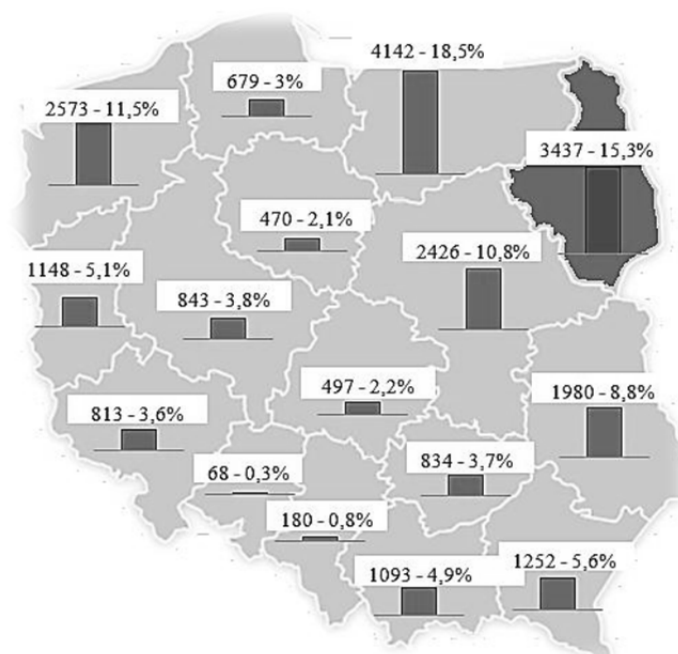
Tabela 3.1. Gospodarstwa ekologiczne z certyfikatem oraz będące w trakcie przekształcania na takowe w województwie podlaskim na tle kraju w roku 2016

Województwo	Ogólna liczba producentów ekologicznych	Liczba ekologicznych gospodarstw rolnych	Wzrost liczby gospodarstw ekologicznych w latach 2005-2016 [w %]	Udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej ich liczbie [w %]	Udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie zarejestrowanych producentów rolnych [w %]*
Dolnośląskie	867	813	205,8	3,6	0,9
Kujawsko-Pomorskie	496	470	324,1	2,1	0,4
Lubelskie	2061	1980	255,8	8,8	0,7
Lubuskie	1166	1148	610,6	5,1	3,7
Łódzkie	553	497	290,6	2,2	0,3
Małopolskie	1176	1093	92,1	4,9	0,5
Mazowieckie	2679	2426	284,7	10,8	0,7
Opolskie	75	68	178,9	0,3	0,2
Podkarpackie	1299	1252	146,4	5,6	0,7
Podlaskie	3470	3437	713,1	15,3	2,8
Pomorskie	729	679	377,2	3,0	1,2
Śląskie	230	180	195,7	0,8	0,2
Świętokrzyskie	859	834	106,2	3,7	0,6
Warmińsko-Mazurskie	4159	4142	958,8	18,5	6,2
Wielkopolskie	950	843	417,3	3,8	0,5
Zachodnio-Pomorskie	2606	2573	638,9	11,5	6,5
Polska	23375	22435	312,4	100,0	1,1

* Dane dla roku 2015.

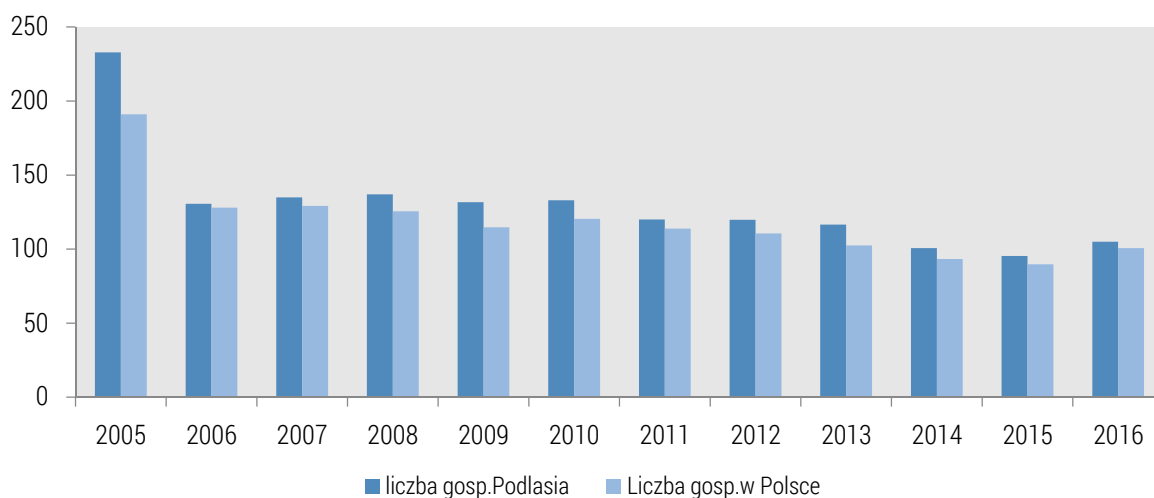
Źródło: Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowiec, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”, Centrum Doradztwa Rolniczego, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2018, nr 1, s. 59.

Rys. 3.1. Rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych w Polsce w roku 2016: liczba gospodarstw w poszczególnych województwach i ich udział w liczbie gospodarstw ogółem

Źródło: Martyna Bruś, *Wsparcie gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim po akcesji Polski do UE*, Praca dyplomowa napisana pod kier. Mirosławy Kozłowskiej-Burdziak, Wydział Ekonomii Zarządzania, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok, 2018, s. 45.

Rys. 3.2. Dynamika liczby gospodarstw ekologicznych w Polsce oraz w województwie podlaskim w latach 2004-2016 (rok pop.=100%)

Źródło: Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowicz, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 59.

Pod względem powierzchni użytków ekologicznych (łącznie po konwersji oraz w okresie przestawiania), województwo podlaskie zajmuje trzecie miejsce w kraju (po warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim (tab. 3.2). Odsetek gruntów uprawianych metodami ekologicznymi wynosi tu ok. 10%. Zdecydowanie niższa niż w większości województw w Polsce jest średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego na Podlasiu: w roku 2016 wynosiła ona 16,1 ha UR, przy średniej krajowej dla gospodarstw ekologicznych 23,9 ha UR.

Tabela 3.2. Powierzchnia użytków ekologicznych w poszczególnych województwach w roku 2016 i zmiany w porównaniu do roku 2005

Województwo	Powierzchnia użytków ekologicznych [w ha]	Średnia powierzchnia użytków ekologicznych na 1 gospodarstwo [w ha]		Odsetek użytków ekologicznych [w %]	Wzrost powierzchni gosp. ekolog. w latach 2005-2016 [w %]
		2005	2016		
Dolnośląskie	29200,08	41,7	39,5	5,4	177,2
Kujawsko-Pomorskie	9262,79	24,6	19,7	1,7	259,5
Lubelskie	31342,54	14,4	15,8	5,8	281,5
Lubuskie	43235,08	39,5	37,7	8,1	582,0
Łódzkie	9986,03	14,6	20,1	1,9	401,2
Małopolskie	12364,42	9,4	11,3	2,3	110,8
Mazowieckie	49517,43	19,4	20,4	9,2	299,2
Opolskie	3216,54	15,5	47,3	0,6	545,4
Podkarpackie	15485,41	18,7	12,7	2,9	96,7
Podlaskie	55168,43	18,1	16,1	10,3	630,7
Pomorskie	23327,95	39,9	34,4	4,3	324,7
Śląskie	5324,79	19,9	29,6	1,0	290,1
Świętokrzyskie	10739,06	9,7	12,9	2,0	140,6
Warmińsko-Mazurskie	108667,22	35,5	26,2	20,3	708,3
Wielkopolskie	29171,27	59,5	34,6	5,4	242,9
Zachodniopomorskie	100570,18	69,6	39,1	18,7	357,7
Polska	536579,22	23,2	23,9	100,0	322,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce..., op. cit.

Warto podkreślić, że średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego w województwie podlaskim w roku 2016 zmniejszyła się o 2 ha w odniesieniu do roku 2005. W porównaniu z innymi województwami kraju, średni areał gospodarstw ekologicznych w na Podlasiu jest dużo niższy.

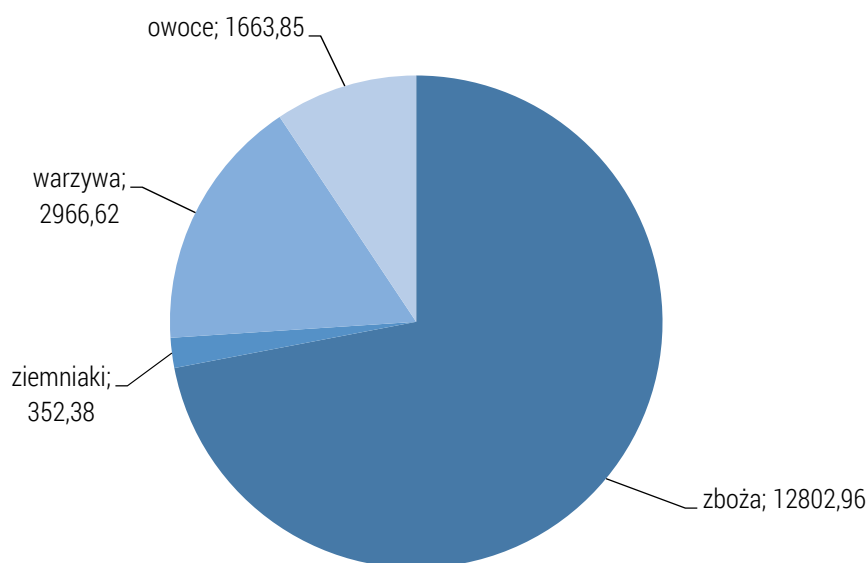
Województwo podlaskie charakteryzuje się także wysoką dynamiką wzrostu powierzchni gruntów uprawianych metodami ekologicznymi. W okresie 2005-2016 odnotowano ponad sześciokrotny wzrost tego czynnika, ale jednocześnie niekorzystne zjawisko spadku liczby i powierzchni gospodarstw ekologicznych po roku 2013 widoczne jest także w analizowanym województwie.

W gospodarstwach ekologicznych w województwie podlaskim wyraźnie zaznacza się wyższy udział powierzchni i produkcji zbóż spośród głównych upraw niż w rolnictwie ekologicznym ogółem w całej Polsce (rys. 3.3 i 3.4). Wyższym udziałem na analizowanym terenie charakteryzuje się także produkcja ziemniaków.

Natomiast ze względu na trudniejsze warunki klimatyczno-glebowe w województwie podlaskim zdecydowanie mniej, niż średnio w kraju, stanowią uprawy ekologicznych warzyw oraz sadownictwo.

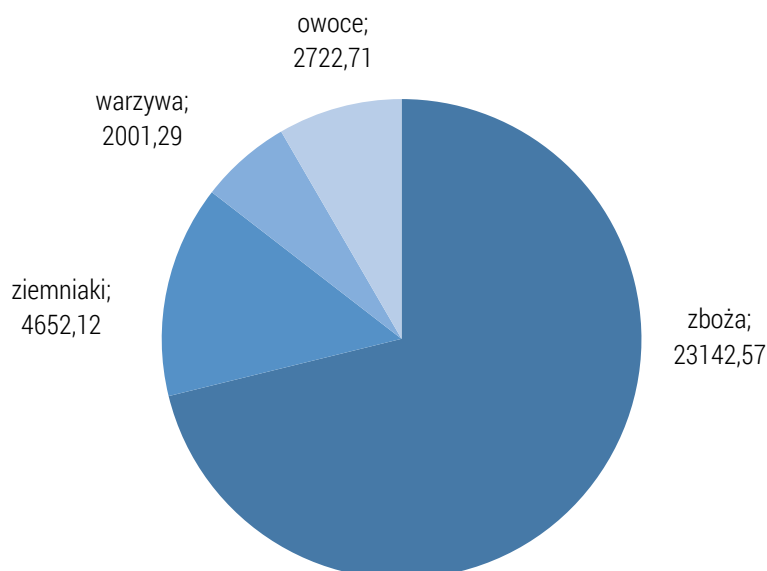
Porównując jednak powierzchnię zasiewów z wielkością produkcji okazuje się, że plony podstawowych upraw ekologicznych w województwie podlaskim w latach 2016 i 2015 są znacząco wyższe niż plony ekologiczne średnio w Polsce (tab. 3.3).

Rys. 3.3. Struktura głównych upraw ekologicznych w gospodarstwach ekologicznych w województwie podlaskim w 2016 roku (według powierzchni; w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016..., op. cit., s. 54.

Rys. 3.4. Struktura produkcji głównych upraw ekologicznych w gospodarstwach ekologicznych w województwie podlaskim w 2016 roku [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016..., op. cit., s. 54.

Tabela 3.3. Plony zbóż i ziemniaków w rolnictwie ekologicznym w Polsce i w województwie podlaskim latach 2014-2016 (w dt/ha)

Wyszczególnienie	Lata		
	2016	2015	2014
Polska ogółem:			
– zboża	40,3	37,3	42,7
– ziemniaki	287,0	210,0	278,0
Polska – uprawy ekologiczne:			
– zboża	17,1	14,6	13,5
– ziemniaki	117,0	90,2	84,9
Podlaskie ogółem:			
– zboża	29,4	27,0	32,7
– ziemniaki	221,0	163,0	224,0
Podlaskie – uprawy ekologiczne:			
– zboża	19,2	16,8	12,8
– ziemniaki	132,0	103,9	95,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportów o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce z poszczególne lata oraz Rocznika Statystycznego Rolnictwa, GUS, 2017, 2015.

Dane zawarte w tabeli 4 wyraźnie wskazują na różnice w plonach w gospodarstwach konwencjonalnych i gospodarstwach ekologicznych, z wyraźną tendencją niekorzystną wobec gospodarstw ekologicznych.

4

Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim

Istotnego zainteresowania produkcją ekologiczną w rolnictwie należy upatrywać w różnorodnych czynnikach, które można przedstawić w następujących grupach:

- › środowiskowo-produkcyjne,
- › prawno-organizacyjne,
- › ekonomiczne i społeczne³².

4.1.

Uwarunkowania środowiskowo-produkcyjne

Województwo podlaskie posiada korzystne warunki środowiskowe do prowadzenia produkcji ekologicznej w rolnictwie, przede wszystkim ze względu na stan środowiska przyrodniczego. Cały obszar województwa znajduje się na terenie Zielonych Płuc Polski oraz obszaru NATURA 2000. Są to tereny o największym znaczeniu dla zachowania zagrożonych lub bardzo rzadkich gatunków roślin i zwierząt, oraz charakterystycznych siedlisk przyrodniczych. Ze względu na ich znaczenie dla ochrony wartości przyrodniczych całej Europy (jej różnorodności biologicznej), działalność gospodarcza na tych terenach podlega ścisłej kontroli i w związku z tym nie stanowi zagrożenia dla produkcji żywności ekologicznej.

Zdecydowanie mniej korzystne w tej grupie uwarunkowań są czynniki klimatyczne. Średnia roczna temperatura w województwie podlaskim wyno-

³² Aleksandra Kowalska, *Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym*, Difin, Warszawa 2010, s. 87-88.

si ok. 7°C, a okres wegetacji trwa ok. 190 dni³³ i jest nawet o 30 dni krótszy niż w Polsce południowo-zachodniej. Trudniejsze niż średnio w kraju warunki do produkcji rolniczej potwierdza także wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Dla województwa podlaskiego wynosi on 55 pkt i jest o 11,6 pkt niższy niż średnio w kraju³⁴. Warto także podkreślić, iż w samym województwie podlaskim wskaźnik ten jest zróżnicowany – powiaty: sejneński, suwalski czy grajewski osiągają ocenę poniżej 50 pkt, natomiast w powiecie wysokomazowieckim, zambrowskim czy bielskim jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest wyższa.

Tabela 4.1. Wybrane uwarunkowania środowiskowo-produkcyjne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw

Wyszczególnienie	Polska	Podlaskie	Zachodnio-pomorskie	Lubuskie	Warmińsko-mazurskie
Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg IUNG [w pkt]	66,6	55,0	67,5	62,3	66,0
Udział trwałych użytków zielonych [w %]	22,0	36,3	20,8	25,3	36,4
Udział gleb o odczynie kwaśnym i bardzo kwaśnym [w %]	39,0	55,0	36,0	37,0	40,0
Zużycie nawozów mineralnych w kg NPK na 1 ha UR	117,3	87,9	94,6	102,4	91,0
Zużycie nawozów wapniowych w kg ha UR	34,5	18,8	63,2	24,1	22,3
Struktura produkcji towarowej [w %]:					
- produkcja roślinna	41,5	9,2	56,9	49,5	29,0
- produkcja zwierzęca	58,5	90,8	43,1	50,5	71,0
Nakłady inwestycyjne na 1 ha UR [w zł]	364,6	378,8	321,8	358,6	363,5

Źródło: Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowicz, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 59.

W tabeli 4.1 przedstawiono wybrane uwarunkowania środowiskowo-produkcyjne nie tylko dla województwa podlaskiego, ale także dla trzech innych województw, które charakteryzuje wysoki udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie zarejestrowanych producentów rolnych. Są to

³³ *Raport o stanie środowiska województwa podlaskiego 2015*, Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Białymstoku, Białystok, 2016, s. 7.

³⁴ Najniższy wskaźnik WRPP odnotowano w gm. Ujsoły: 32,6 (woj. śląskie), najwyższy – w gm. Obrazów: 107,0 (woj. świętokrzyskie), zob.: Jan Jadczyński, Rafał Pudełko, Andrzej Doroszewski, Artur Łopatka, *Zintegrowany System Informacji o Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej, IUNiG w Puławach*, 2015, http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/Tam_bylismy/Centrala/GIS/prezentacje/DZIEN_1_04_IUNG_GIS_w_rolnictwie_2015.pdf. [data dostępu: 15.09.2018].

województwa: zachodniopomorskie, warmińsko mazurskie i lubuskie. W każdym z nich wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest wyższy niż w województwie podlaskim.

Uwarunkowania przyrodniczo-klimatyczne mają zasadniczy wpływ na strukturę produkcji roślinnej i wysokość plonów. W rolnictwie ekologicznym, którego zasady wykluczają stosowanie przemysłowych środków nawożenia i ochrony roślin, uzyskanie zadawalających plonów, przy niskiej zasobności gleb w składniki odżywcze, nie jest łatwe.

O strukturze produkcji rolnej, także w gospodarstwach ekologicznych, decyduje struktura użytkowania gruntów. W województwie podlaskim ogólna struktura użytkowania ziemi nie różni się znacząco od wartości przeciętnych dla Polski³⁵. Użytki rolne zajmują 60,4% powierzchni ogólnej województwa (60,2% średnio w Polsce), lasy – 31,6% (w kraju 30,4%). Nieco odmienna w województwie podlaskim jest struktura użytków rolnych: w roku 2016 odnotowano tu wyższy udział trwałych użytków zielonych – 36,3% (w kraju 22,0%), kosztem udziału gruntów ornych³⁶. Podobne, pod tym względem uwarunkowania, posiada województwo warmińsko-mazurskie (trwałe użytki zielone stanowią 36,4% UR). Stwarza to korzystne warunki do rozwoju produkcji bydła opasowego i mleka. Województwo podlaskie dostarcza ok. 20% krajowej produkcji mleka, a w przeliczeniu na 1 ha UR w tej produkcji zdecydowanie dominuje (w roku 2016 w województwie podlaskim wyprodukowano 2 362 l/ha przy średniej krajowej 8 85 l/ha).

Ponad połowa użytków rolnych w województwie podlaskim (55%) charakteryzuje się kwaśnym i bardzo kwaśnym odczynem gleby; w Polsce gleby takie stanowią 39% gruntów. Również w porównywanych województwach, w których zainteresowanie rolnictwem ekologicznym wśród producentów rolnych jest duże, udział gleb kwaśnych jest zdecydowanie niższy. Wysoki stopień zakwaszenia gleby nie sprzyja produkcji żywności wysokiej jakości, ponieważ skutki zakwaszenia gleb są różnorakie i niekorzystne: w takim środowisku glebowym spada przyswajalność przez rośliny podstawowych składników niezbędnych do rozwoju, w roślinach następuje kumulacja niebezpiecznych pierwiastków, głównie metali ciężkich, a także następuje spadek żyzności gleby i pogarsza się jej jakość³⁷. Gleby o odczynie kwaśnym wymagają zatem stosowania nawożenia wapniowego, w tym jednak zakresie

³⁵ Analiza kierunków rozwoju i aktualna sytuacja w rolnictwie województwa podlaskiego, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Szepietowo 2011, s. 9.

³⁶ *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, 2017, GUS, Warszawa 2017, s. 80.

³⁷ Magda Litwińczyk, *Przyczyny i skutki zakwaszania gleb*, <https://www.agropolska.pl/uprawa/nawozenie/przyczyny-i-skutki-zakwaszania-gleb,157.html> [data dostępu: 14.08.2018].

rolnictwo województwa podlaskiego plasuje się na gorszej pozycji niż średnia dla kraju: w roku 2016 średnie zużycie nawozów wapniowych w Polsce wynosiło niespełna 35 kg/ha, natomiast w województwie podlaskim zaledwie 18,8 kg/ha. Okolicznością sprzyjającą rozwojowi rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim jest niski poziom nawożenia mineralnego. Przy średniej krajowej 117,3 kg NPK/ha, na Podlasiu wskaźnik ten wynosi niecałe 88 kg/ha. Pod tym względem sytuacja ta korzystniejsza w porównaniu do pozostałych województw.

Bardzo specyficzna, w skali całego kraju, w województwie podlaskim jest struktura produkcji towarowej. W roku 2016 produkcja zwierzęca stanowiła 90,8% produkcji towarowej ogółem. W odniesieniu do ekologicznych produktów zwierzęcych, ich sprzedaż wymaga zazwyczaj wcześniejszego przerobu. Istotnym jest więc powstawanie sieci lokalnych przetwórci ekologicznych. W województwie podlaskim liczba takich podmiotów jest bardzo niska: w roku 2016 (według danych IJHARS) na Podlasiu funkcjonowało 25 takich podmiotów (ogółem w kraju – 705).

Wyższy natomiast w województwie podlaskim jest wskaźnik nakładów inwestycyjnych na 1 ha UR. Przewyższa on nie tylko średnią dla całego kraju, ale także poziom wskaźnika w pozostałych analizowanych województwach.

4.2.

Uwarunkowania prawno-organizacyjne

Zasady rolnictwa ekologicznego są ściśle określone przepisami prawa. Pierwszym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie gospodarstw ekologicznych w Polsce była ustawa z 16 marca 2001 roku o rolnictwie ekologicznym³⁸. Określała ona warunki prowadzenia produkcji rolnej i przetwórstwa spożywczego metodami ekologicznymi, charakteryzowała system kontroli i certyfikacji tej produkcji i przetwórstwa, oraz regulowała obrót produktami ekologicznymi i wyznaczała zasady ich znakowania. Po akcesji Polski do UE, regulacje prawne tej działalności obejmują dwa poziomy:

- unijny, określający ogólne ramy produkcji ekologicznej;
- krajowy, który definiuje zadania organów administracji publicznej w zakresie realizacji przepisów unijnych o rolnictwie ekologicznym.

³⁸ Ustawa z 16 marca 2001 roku o rolnictwie ekologicznym, Dz. U. nr 93, poz. 898.

Zróżnicowanie norm prawnych oraz ich zmiany mogą być czynnikiem ograniczającym zainteresowanie potencjalnych rolników podjęciem ekologicznej działalności. Naruszenie przepisów prawa w tym obszarze skutkować może bowiem nawet cofnięciem certyfikatu, w zakresie produktu, którego dotyczy nieprawidłowość³⁹.

Ważnym aspektem uwarunkowań prawno-organizacyjnych rozwoju gospodarstw ekologicznych jest sprawność jednostek certyfikujących oraz organów inspekcji rządowych sprawujących nadzór nad jednostkami certyfikującymi oraz nad produkcją ekologiczną. To te instytucje są odpowiedzialne za stosowanie rozbudowanych i szczegółowych przepisów o rolnictwie ekologicznym⁴⁰.

W Polsce w 2014 roku funkcjonowało 10 jednostek certyfikujących, upoważnionych do przeprowadzania kontroli oraz wydawania i cofania certyfikatów w zakresie rolnictwa ekologicznego. Siedziba większości z nich znajdowała się w Warszawie; w województwie podlaskim nie funkcjonuje ani jedna tego typu instytucja. Jak wynika z danych IJHARS, producenci ekologiczni z tego regionu najczęściej korzystają z usług Biocert Małopolska Sp. z o.o. z siedzibą w Krakowie.

Sam przebieg procesu certyfikacji obejmuje kilka etapów⁴¹. Dodatkowo właściciel gospodarstwa ekologicznego zobowiązany jest do sporządzania Rocznego Planu Produkcji oraz umożliwienia przeprowadzenia w gospodarstwie kontroli przez Jednostkę Certyfikującą. Uzyskanie certyfikatu gospodarstwa ekologicznego wiąże się z kosztami, które są uzależnione od powierzchni gospodarstwa i określone w cennikach jednostek certyfikujących.

³⁹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 maja 2016 roku w sprawie rodzajów nieprawidłowości lub naruszeń przepisów dotyczących rolnictwa ekologicznego i minimalnych środków, jakie jednostki certyfikujące są obowiązane zastosować w przypadku stwierdzenia wystąpienia tych nieprawidłowości lub naruszeń w ramach kontroli w rolnictwie ekologicznym, 2017, Dz. U. z dn. 20.09.2017, poz. 1761, par. 2.

⁴⁰ Stanisław Prutis, *Regulacje prawne produkcji ekologicznej w rolnictwie polskim*, „Studia Iuridica Agraria”, t. 11, 2013, s. 49.

⁴¹ *Proces certyfikacji gospodarstwa ekologicznego*, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu, <http://wodr.poznan.pl/baza-informacyjna/srodowisko/rolnictwo-ekologiczne/zasady-uzyskania-certyfikatu-produkcji-ekologicznej/item/4860-proces-certyfikacji-gospodarstwa-ekologicznego> [data dostępu: 21.09.2018].

4.3.

Uwarunkowania ekonomiczne

Podstawowym czynnikiem ekonomicznym wpływającym na rozmiary każdej produkcji, także żywności ekologicznej jest popyt. Sprzedaż żywności ekologicznej w Polsce przyjmuje nadal stosunkowo niewielkie rozmiary. Jak wynika z danych raportu *The World of Organic Agriculture*, wartość sprzedaży detalicznej produktów ekologicznych w 2015 roku wyniosła w Polsce 167 mln euro, co plasowało nasz kraj na 14. miejscu w Europie⁴². W przeliczeniu na jednego mieszkańca, dawało to kwotę 4,4 euro, podczas gdy np. w Szwajcarii wielkość ta to 262 euro, w Danii – 190 euro⁴³.

Dane Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych potwierdzają stosunkowo niewielkie rozmiary sprzedaży produktów ekologicznych w naszym kraju. W roku 2016 zaledwie 3% ogółu producentów ekologicznych w kraju (720 podmiotów) prowadziło działalność w zakresie wprowadzania na rynek produktów ekologicznych (z wyłączeniem produktów importowanych z państw trzecich). W województwie podlaskim wskaźnik ten jest dużo niższy niż średnio w Polsce i wynosi zaledwie 0,8% (28 producentów ekologicznych sprzedawało produkty na rynku). Od roku 2010 widoczna jest w tym względzie tendencja wzrostowa (w 2010 roku zaledwie 4 producentów ekologicznych sprzedawało produkty ekologiczne na rynku krajowym). Jeszcze niższym niż w województwie podlaskim odsetkiem producentów sprzedających produkty ekologiczne charakteryzuje się województwo warmińsko-mazurskie, w którym liczba producentów ekologicznych jest najwyższa w kraju.⁴⁴

⁴² The World of Organic Agriculture, Statistics & Emerging Trends 2017..., op. cit., s. 227.

⁴³ Ibidem, s. 241.

⁴⁴ Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowiec, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 58.

Tabela 4.2. Wybrane uwarunkowania ekonomiczne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw

Wyszczególnienie	Polska	Podlaskie	Zachodnio-pomorskie	Lubuskie	Warmińsko-Mazurskie
Odsetek producentów sprzedających produkty ekologiczne w 2016 roku [w %]	3,1	0,8	1,0	1,0	0,4
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2015 roku	3907,85	3455,57	3526,96	3375,72	3324,04
Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym	1386,16	1257,93	1426,85	1419,58	1280,51
Udział wydatków na żywność [w %]	24,0	26,6	25,6	24,3	26,1
Liczba przetwórni ekologicznych	705	25	36	16	16
Wsparcie gospodarstw ekologicznych [w tys. zł] na gosp.:					
- w roku 2013	12,6	11,0	23,9	24,3	17,4
- w roku 2014	14,0	10,4	22,1	21,9	15,2
Wsparcie gospodarstw ekologicznych [w tys. zł] na 1 ha UR:					
- w roku 2013	0,500	0,591	0,673	0,631	0,635
- w roku 2014	0,528	0,552	0,601	0,564	0,551

Źródło: Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowicz, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 59.

Istotnym uwarunkowaniem produkcji ekologicznej, powiązaniem z popytem, jest cena produktów wytworzonych metodami ekologicznymi. Jak wynika z raportu przygotowanego przez firmę IMAS International pt.: „Żywność ekologiczna w Polsce 2017”, ceny produktów ekologicznych są ok. 30-40% wyższe niż żywności wyprodukowanej konwencjonalnie. Zdarzają się także sytuacje, że żywność ekologiczna jest dwukrotnie droższa od konwencjonalnej⁴⁵. Określa się, że tak istotne różnice w cenach między żywnością ekologiczną a konwencjonalną wynikają z wysokich kosztów produkcji, logistyki, a także małej skali produkcji. Takie zjawisko charakteryzuje rynki rozwijające się. Prognozuje się, że wraz z rozwojem rynku żywności ekologicznej w Polsce, ceny będą się stopniowo wyrównywały⁴⁶.

⁴⁵ Żywność ekologiczna w Polsce 2017 – część druga raportu, wyniki badania jakościowego, IMAS International Sp. z o.o., s. 33, http://imas.pl/wp-content/uploads/2017/10/3402_raport_10.2017.pdf [data dostępu: 25.09.2018].

⁴⁶ Rynek żywności ekologicznej w Polsce w 2017 roku, <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykuly/rynek-zywnosci-ekologicznej-w-polsce-w-2017-r,40373> [data dostępu: 25.09.2018].

Nie bez znaczenia w tym względzie jest sytuacja dochodowa konsumentów. W województwie podlaskim udział wydatków na żywność kształtuje się na poziomie 26%, podczas gdy średnio w kraju wskaźnik ten jest niższy o 2 pkt proc. Świadczy to o trudniejszej sytuacji dochodowej mieszkańców województwa podlaskiego, a w związku z tym – nie wykluczone, że także o niższym zainteresowaniu konsumentów żywnością ekologiczną, która – jak wcześniej wspomniano – jest droższa od produktów wytworzonych w sposób konwencjonalny. O trudniejszej sytuacji dochodowej mieszkańców Podlasia może także świadczyć wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę w gospodarstwie domowym: w roku 2015 wskaźnik ten był niższy o 9,3% od średniego w kraju. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie podlaskim w 2015 roku nie przekraczało 3,5 tys. zł i było niższe od średniego wynagrodzenia w kraju o 11,6%.

Rynek żywności oczywiście nie musi mieć charakteru lokalnego, nabywcami produktów mogą być konsumenci z różnych stron kraju, a nawet i świata. Jednak w przypadku słabo rozwiniętego przetwórstwa należy sądzić, iż produkty nieprzetworzone lub o niskim stopniu przetworzenia, są przedmiotem obrotu przede wszystkim w otoczeniu najbliższym producentów żywności. Zbyt mała liczba przetwórci produktów ekologicznych jest niewątpliwie istotnym czynnikiem hamującym rozwój rolnictwa ekologicznego. Jak wynika z danych IJHARS, liczba przetwórci produktów ekologicznych w 2016 roku w kraju wynosiła 705 podmiotów. W stosunku do roku 2004 jest to wzrost prawie 13-krotny. W województwie podlaskim z kolei w 2016 roku zarejestrowano jedynie 25 producentów zajmujących się tzw. przygotowaniem produktów, obejmującym konserwowanie, przetwarzanie produktów rolnictwa ekologicznego, włącznie z ubojem i rozbiorem produktów pochodzenia zwierzęcego oraz pakowanie, znakowanie lub wprowadzanie zmian w oznakowaniu odnoszącym się do ekologicznej metody produkcji.

Z opinii pracowników Podlaskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Szepietowie wynika, że dla wielu rolników rolnictwo ekologiczne jest przede wszystkim źródłem środków finansowych w postaci dotacji. W regionie brakuje wspomnianych wyżej zakładów przetwórczych i zorganizowanego rynku zbytu, współpracy producentów oraz promocji produktów ekologicznych⁴⁷. Województwo podlaskie zajmuje czołowe miejsce w kraju pod względem produkcji mleka, tymczasem wielkość produkcji krowiego mleka w gospodarstwach ekologicznych plasuje je dopiero na dziewiątej pozycji.

⁴⁷ <http://srodowisko.abc.com.pl/czytaj-artykul/rosnie-popularnosc-rolnictwa-ekologicznego-w-podlaskiemprint> [data dostępu: 10.08.2017].

Do 2015 roku na terenie województwa nie odnotowano ani jednej przetwórni mleka ekologicznego, przetwórstwo owoców i warzyw natomiast wynosiło w roku 2014 zaledwie jedną tonę (384 tys. ton w całym kraju), podczas, gdy produkcja owoców i warzyw wyniosła 560 ton⁴⁸. W roku 2015 Mleczarnia Piątnica rozpoczęła produkcję świeżego mleka ekologicznego, pochodzącego z 35-40 gospodarstw ekologicznych. Przygotowania do tej produkcji mleczarnia rozpoczęła dwa lata wcześniej, zachęcając kilkudziesięciu związanych z mleczarnią producentów do podjęcia produkcji ekologicznej⁴⁹.

Wśród uwarunkowań ekonomicznych nie sposób pominąć szczególnie istotnego czynnika, a mianowicie wsparcia finansowego produkcji ekologicznej w rolnictwie. Gospodarstwa ekologiczne w Polsce po raz pierwszy mogły uzyskać wsparcie finansowe w roku 1998, w związku z wprowadzeniem dotacji do kosztów kontroli takich gospodarstw. Były to środki wspierające rolnictwo ekologiczne raczej pośrednio, ponieważ przyznawano je jednostkom kontrolnym⁵⁰. Rok później wprowadzono dotację do hektara upraw ekologicznych. Kolejnym ważnym wydarzeniem, które wpłynęło na większe zainteresowanie producentów rolnictwem ekologicznym, była ustawa z dnia 16 marca 2001 roku o rolnictwie ekologicznym⁵¹. Już w roku 2001 liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce zwiększyła się trzykrotnie w porównaniu z rokiem 1999.

Do roku 2004 wysokość dotacji do gospodarstw ekologicznych uzależniona była od wielkości gospodarstwa oraz rodzaju prowadzonych upraw⁵². Od momentu akcesji Polski do Unii Europejskiej, system wsparcia rolnictwa ekologicznego obejmuje środki pochodzące z dwóch źródeł: budżetu krajowego oraz budżetu Unii Europejskiej. Środki krajowe przeznaczone są na⁵³:

- dofinansowanie kosztów kontroli gospodarstw ekologicznych,

⁴⁸ Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013-2014..., op. cit., s. 39.

⁴⁹ *Mleko ekologiczne, trudny rynek ale z przyszłością* [w:] <http://www.farmer.pl/produkcja-zwierzecz/bydlo-i-mleko/mleko-ekologiczne-trudny-rynek-ale-z-przyszloscia,65611.html> [data dostępu: 24.09.2018].

⁵⁰ Jolanta Kondratowicz-Pozorska, *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2004-2013 i w perspektywie 2014-2020*, [w:] *Agrobiznes 2014, Rozwój agrobiznesu w okresie 10 lat przynależności Polski do Unii Europejskiej*, (red.) Anna Olszańska, Joanna Szymańska, Prace Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu, Wrocław 2014, nr 361, s. 108.

⁵¹ Dz. U. z 2001, nr 38, poz. 452.

⁵² Agnieszka Łukomska, *Wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, Warszawa-Poznań-Kraków 2007, tom IX, zeszyt 1, s. 290.

⁵³ Jolanta Kondratowicz-Pozorska, *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w Polsce ...*, op. cit., s. 109.

- prowadzenie badań z zakresu ekologicznych metod produkcji w rolnictwie,
- koordynację doradztwa w zakresie rolnictwa ekologicznego,
- analizę zawartości niedozwolonych substancji w produktach rolnych,
- dofinansowanie działań promocyjnych w rolnictwie ekologicznym, w tym udział w targach krajowych i międzynarodowych⁵⁴.

Płatności ze środków wspólnotowych oraz w 20% z budżetu krajowego przeznaczone są bezpośrednio dla gospodarstw ekologicznych. Ich właściciele w latach 2004-2006 mogli składać wnioski o przyznanie pomocy z tytułu wspierania przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt. Płatności w ramach pakietu „Rolnictwo ekologiczne” były zróżnicowane w zależności od rodzaju uprawy i charakteru gospodarstwa; wyższe dotyczyły gospodarstw będących w okresie przestawiania na ekologiczne metody produkcji⁵⁵. Wymagania, które musieli spełnić właściciele gospodarstw, aby uzyskać dofinansowanie, nie były zbyt wysokie: dotyczyły posiadania certyfikatu zgodności, wymaganego w produkcji ekologicznej lub dokumentu poświadczającego, że gospodarstwo znajduje się w okresie konwersji; oraz posiadania dokumentu świadczącego o włączeniu gospodarstwa w plany kontroli.

Znacznie wyższe wymagania dotyczyły rolników ekologicznych, którzy zamierzali ubiegać się o wsparcie w ramach PROW 2007-2013. Rolnictwo ekologiczne w tym okresie uzyskało wsparcie jako jeden z dziewięciu pakietów programu rolno-środowiskowego (w 12 wariantach), a także w ramach osi 1 (*Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego*) z dwóch działań: „Uczestnictwo rolników w systemach jakości” oraz „Działania informacyjne i promocyjne”⁵⁶. Właściciele gospodarstw ekologicznych zostali zobowiązani do prowadzenia produkcji rolnej zgodnie z regułami określonymi w ustawie o rolnictwie ekologicznym i unormowaniach wspólnotowymi. W przypadku realizacji wariantów dotyczących trwałych użytków zielonych, gospodarstwa zostały zobowiązane do przeznaczenia plonu na produkcję żywności ekologicznej (bezpośrednie skarmianie lub produkcja

⁵⁴ *Wsparcie rolnictwa ekologicznego* [w:] <https://www.gov.pl/rolnictwo/wsparcie-rolnictwa-ekologicznego> [data dostępu: 20.09.2018].

⁵⁵ Agnieszka Łukomska, *Wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego w Polsce...*, op. cit., s. 291.

⁵⁶ Władysława Łuczka-Bakuła, *Development of Organic Farming vs the Support From the RDP 2004-2006 (Rural Development Programme) and RDP 2007-2013* [w:] „Journal of Agribusiness and Rural Development”, Poznań 2013, z. 4 (30), s. 163.

pasz). Ponadto warunkiem uzyskania płatności było zachowanie na terenie gospodarstwa powierzchni trwałych użytków zielonych⁵⁷.

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, wsparcie ekologicznych metod produkcji w rolnictwie jest możliwe przede wszystkim w ramach odrębnego działania – „Rolnictwo ekologiczne”. Z pomocy finansowej oferowanej przez ten instrument może skorzystać rolnik lub grupa rolników, którzy prowadzą gospodarstwa ekologiczne lub takie metody gospodarowania podejmą oraz spełniają definicję rolnika aktywnego zawodowo i podlegają kontroli przez upoważnione jednostki certyfikujące. Zobowiązanie w ramach działania „Rolnictwo ekologiczne” można realizować w 12 pakietach, które dotyczą różnorodnych upraw. Dodatkowo pakiety: „Uprawy sadownicze w okresie konwersji” i „Uprawy sadownicze po okresie konwersji” mają po trzy warianty⁵⁸.

Właściciel gospodarstwa ekologicznego, który spełnia warunki przyznania płatności ekologicznej, podejmuje się realizacji 5-letniego zobowiązania ekologicznego, w ramach dostępnych pakietów. Płatność przyznawana jest do powierzchni upraw określonych gatunków roślin, zaliczonych do odpowiednich pakietów. Przykładowe stawki płatności zawiera tabela 4.3.

Rolnik jest zobowiązany przeznaczyć co najmniej 30% zbiorów do przetwórstwa lub przekazać innym gospodarstwom, albo przeznaczyć do sprzedaży – w przypadku upraw rolniczych, warzywnych, zielarskich i sadowniczych. W przypadku upraw paszowych i trwałych użytków zielonych, zbiór powinien być przeznaczony do skarmiania zwierząt, sprzedaży lub przekazania innym gospodarstwom. Działania te powinny być potwierdzone określonymi dokumentami⁵⁹. W przypadku produkcji pasz w gospodarstwie lub posiadania trwałych użytków zielonych, płatność uzależniona jest również od odpowiedniej obsady zwierząt.

⁵⁷ Agnieszka Łukomska, *Wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego w Polsce...*, op. cit., s. 291.

⁵⁸ *Rolnictwo ekologiczne, ogólne zasady* [w:] http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2018/WPRE/RE/ogolne_zasady_2.pdf [data dostępu: 20.09.2018].

⁵⁹ *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w ramach PROW 2014-2020*, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Boguchwale [w:] <https://www.podrb.pl/index.php/rolnictwo-ekologiczne/478-wsparcie-rolnictwa-ekologicznego-w-ramach-prow-2014-2020> [data dostępu: 29.09.2018].

Tabela 4.3. Stawki płatności ekologicznej w ramach PROW 2014-2020 [zł/ha]

Stawki płatności ekologicznej PROW 2014-2020		
	w okresie konwersji	po okresie konwersji
Pakiet 1. Uprawy rolnicze	966 zł/ha	792
Pakiet 2. Uprawy warzywne	1557	1310
Pakiet 3. Uprawy zielarskie	1325	1325
Pakiet 4. Uprawy sadownicze		
Wariant 4.1.1. Podstawowe grupy	1882	1501
Wariant 4.1.2. Uprawy jagodowe	1882	1501
Wariant 4.2. Ekstensywne uprawy	970	660
Pakiet 5. Uprawy paszowe na gruntach ornych	787	559
Pakiet 6. Trwałe użytki zielone	428	428

Źródło: *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w ramach PROW 2014-2020*, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Boguchwale [w:] <https://www.podrb.pl/index.php/rolnictwo-ekologiczne/478-wsparcie-rolnictwa-ekologicznego-w-ramach-prow-2014-2020> [data dostępu: 29.09.2018].

W ramach działania „Rolnictwo ekologiczne”, płatności charakteryzuje degresywność w zależności od powierzchni, której płatność ma dotyczyć. W roku 2018 degresywność wynosi⁶⁰:

- 100% stawki podstawowej za powierzchnię od 0,10 ha do 50 ha,
- 75% stawki podstawowej za powierzchnię powyżej 50 ha do 100 ha,
- 60% stawki podstawowej za powierzchnię powyżej 100 ha.

Istotnym jest także to, że rolnicy ekologiczni, realizujący zobowiązanie ekologiczne, powinni posiadać plan działalności ekologicznej, sporządzony przy udziale doradcy rolno-środowiskowego oraz prowadzić rejestr działalności ekologicznej. W takim rejestrze notowane są działania agrotechniczne oraz wykaz wypasu zwierząt (jeżeli takowy jest realizowany). W gospodarstwach ekologicznych uzyskujących wsparcie finansowe nie można przekształcać trwałych użytków zielonych oraz należy zachować elementy krajobrazu rolniczego, które nie są użytkowane rolniczo, ale pełnią istotne funkcje przyrodnicze⁶¹.

W PROW 2014-2020 przewidziano wsparcie sektora rolnictwa ekologicznego także w innych działaniach, jak np.: „Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw”, działanie: „Transfer wiedzy i działalność informacyjna”, „Współpraca”, działanie:

⁶⁰ *Rolnictwo ekologiczne, ogólne zasady* [w:] http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2018/WPRE/RE/ogolne_zasady_2.pdf [data dostępu: 20.09.2018].

⁶¹ *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w ramach PROW 2014-2020...*, op. cit.

„Rozwój gospodarstw i działalności rolniczej”, działanie: „Inwestycje w środki trwałe”, „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”, „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych” oraz działanie: „Tworzenie grup i organizacji producentów”⁶².

Łączne wsparcie finansowe gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim na tle kraju przedstawia tabela 4.4. Od roku 2014 kwota dofinansowania gospodarstw ekologicznych zarówno ogółem w kraju, jak i w województwie podlaskim znacząco maleje. W roku 2016, w odniesieniu do kraju, jest ona o 57% niższa niż w roku 2013, w województwie podlaskim spadek wynosi 43,3%. Od roku 2014 rośnie natomiast udział wsparcia otrzymanego przez rolników ekologicznych z województwa podlaskiego w całej kwocie dofinansowania: do roku 2013 nie przekraczał on 10%, w roku 2016 wynosi 12,2%. Wyjątek w tabeli stanowi rok 2012. Pod względem danych liczbowych jest to jednak sytuacja wyjątkowa. Dane Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w tymże roku są niepełne i wynikają z trwającej kampanii.

Od roku 2014 zmniejsza się także kwota wsparcia przypadająca na jedno gospodarstwo ekologiczne, zarówno w kraju, jak i w województwie podlaskim, przy czym dane dla województwa są zdecydowanie niższe niż średnie dla Polski.

⁶² *Wsparcie rolnictwa ekologicznego*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/rolnictwo/wsparcie-rolnictwa-ekologicznego> [data dostępu: 26.09.2018].

Tabela 4.4. Łączne wsparcie finansowe gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim na tle średnich dla Polski w latach 2004-2016

Wyszczególnienie		2016	2015	2014	2013	2012*	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Kwota dotacji ogółem [tys. zł]	Podlaskie	21279,1	27297,1	35811,5	37530,5	5577,3	29354,8	24146,7	17550,1	12703,6	8998,2	7951,1	5224,8	2159,0
	Polska	174995,2	265486,4	339501,2	407285,5	5794,4	387787,9	330836,7	257671,0	215805,1	179653,3	124261,5	84876,2	34930,0
Kwota dotacji ogółem [tys. zł]	Podlaskie	0,386	0,483	0,552	0,591	0,099	0,564	0,536	0,566	0,622	0,585	0,682	0,597	0,559
	Polska	0,326	0,457	0,516	0,608	0,009	0,640	0,637	0,619	0,685	0,625	0,545	0,510	0,422
Kwota dotacji ogółem [tys. zł]	Podlaskie	6,2	8,3	10,4	11,0	1,9	12,0	11,9	11,5	11,0	10,6	12,7	10,8	10,4
	Polska	7,8	11,9	13,7	15,3	0,2	16,5	16,0	15,1	14,5	15,1	13,5	11,8	9,3
Udział woj. podlaskiego [w %]		12,2	10,3	10,5	9,2	96,3	7,6	7,3	6,8	5,9	5,0	6,4	6,2	6,2

* W roku 2012 dane dotyczą kampanii w toku i nie zawierają pełnych płatności.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych w *Raportach o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce* w latach 2004-2016.

4.4. Uwarunkowania społeczne

Ostatnią grupą czynników wpływających na zainteresowanie produkcją żywności metodami ekologicznymi, są uwarunkowania społeczne. Rolnictwo ekologiczne charakteryzuje się wyższą pracochłonnością, wymaga zwiększonych nakładów pracy, a przede wszystkim posiadania przez rolników określonej wiedzy.

Województwo podlaskie charakteryzuje się gorszą strukturą demograficzną niż reszta kraju. Wskaźnik ludności w wieku produkcyjnym wynosi tu 61%, przy 63% średnio dla Polski. W pozostałych porównywanych województwach wskaźnik jest korzystniejszy niż średnio w kraju. Ludność w wieku produkcyjnym stanowi w tych regionach 65% ogółu (tab. 4.5).

Tabela 4.5. Wybrane uwarunkowania społeczne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw

Wyszczególnienie	Polska	Podlaskie	Zachodnio-Pomorskie	Lubuskie	Warmińsko-Mazurskie
Ludność w wieku produkcyjnym (jako % ogółu)	63,0	61,0	65,0	65,0	65,0
Pracujący w rolnictwie na 100 ha UR	16,1	11,8	5,3	8,5	6,6
Dynamika pracujących w rolnictwie w 2015 w stosunku do 2005 [w %]	111,6	90,9	114,3	139,9	104,7

Źródło: Mirosława Kozłowska-Burdziak, Anna Gardocka-Jałowiec, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim...*, op. cit., s. 59.

Województwo podlaskie należy do tych regionów kraju, gdzie liczba zatrudnionych w rolnictwie ulega zmniejszeniu. W roku 2015, w porównaniu do roku 2005, liczba pracujących w rolnictwie na Podlasiu zmniejszyła się o 9% (w tym samym czasie wskaźnik dla kraju wzrósł o 11,6%). W dalszym jednak ciągu na 100 ha UR przypada tu prawie 12 pracujących. Z punktu widzenia produkcji ekologicznej, która charakteryzuje się wyższą pracochłonnością, jest to niewątpliwie sytuacja korzystna. Liczba pracujących na 100 ha UR jest dużo niższa w pozostałych prezentowanych w tabeli województwach: od 5,3 osób na 100 ha w województwie zachodniopomorskim do 8,5 w województwie lubuskim.

4.5.

Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce w latach 2014-2020

Istotnym czynnikiem rozwoju gospodarstw ekologicznych jest Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce w latach 2014-2020, przyjęty 1 sierpnia 2015 roku i zaktualizowany w czerwcu 2018 roku. Zasadniczym celem dokumentu jest rozwój rolnictwa ekologicznego i rynku żywności ekologicznej w Polsce⁶³. Realizacji tego celu służy siedem celów szczegółowych, do których należą⁶⁴:

1. Zwiększenie konkurencyjności rolnictwa ekologicznego oraz wzrost podaży żywności ekologicznej na rynku;
2. Rozwój przetwórstwa produktów ekologicznych;
3. Dywersyfikacja oraz wzmocnienie kanałów dystrybucji produktów ekologicznych;
4. Wzrost wiedzy konsumentów na temat rolnictwa ekologicznego i żywności ekologicznej;
5. Podniesienie poziomu współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sektorze rolnictwa ekologicznego;
6. Włączenie organów administracji rządowej i samorządowej w rozwój rolnictwa ekologicznego;
7. Utrzymanie wysokiego poziomu systemu kontroli i certyfikacji produktów ekologicznych.

Realizacji każdego celu służą określone działania, których lista pozostaje otwarta, co oznacza, że obok dotychczas realizowanych, mogą pojawiać się nowe. Wśród działań przypisanych realizacji celu 1 – *Zwiększenia konkurencyjności rolnictwa ekologicznego oraz wzrostu podaży żywności ekologicznej na rynku*, dokument wymienia następujące⁶⁵:

- kontynuacja wsparcia produkcji ekologicznej w ramach PROW 2014-2020, umożliwiającego obniżenie kosztów produkcji, które dotyczy głównie działania „Rolnictwo ekologiczne” oraz „Modernizacja gospo-

⁶³ *Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020* (zaktualizowany 5 czerwca 2018 r.), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2018, s. 6.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 7-9.

darstw rolnych". W ramach tych działań środki finansowe kierowane są bezpośrednio do producentów rolnych, którzy spełniają określone wymagania. Przewiduje się także działania mające na celu upraszczanie systemu płatności i wyrównywania zasad otrzymywania tych płatności przez wszystkich rolników.

- prowadzenie badań na rzecz doskonalenia technologii produkcji ekologicznej – celem tych badań powinno być przede wszystkim wypracowanie innowacyjnych rozwiązań istniejących lub pojawiających się problemów w rolnictwie ekologicznym oraz w przetwórstwie produktów ekologicznych. Wypracowane rozwiązania powinny uwzględniać oczekiwane i przewidywane zmiany w przepisach prawa dotyczących sektora ekologicznego. Wśród wymienianych w *Ramowym Planie Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020* obszarów oczekujących na innowacyjne rozwiązania, wymienia się: odchów zwierząt ekologicznych, technologie produkcji pasz ekologicznych, sposoby zabezpieczania produkcji ekologicznej przed zanieczyszczeniami niedozwolonymi środkami produkcji czy organizmami modyfikowanymi genetycznie, wzrost oferty nasion ekologicznych lub liczby środków ochrony roślin dla rolnictwa ekologicznego;
- przenoszenie dobrych praktyk i działania doradcze – działanie obejmuje doradztwo skierowane do ekologicznych producentów rolnych i przetwórców również przez sieć gospodarstw demonstracyjnych prowadzonych przez Centrum Doradztwa Rolniczego i Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Do osiągnięcia omawianego celu zakłada się wykorzystanie działań z PROW 2014-2020: „Współpraca”, „Transfer wiedzy i działalność informacyjna” oraz „Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw”;
- przedłużenie możliwości korzystania z odstępstw od zasad produkcji ekologicznej oraz działania na rzecz rozwiązywania aktualnych problemów w tym zakresie – owo działanie jest istotne ze względu na bariery w rozwoju sektora ekologicznego dotyczące m.in. dostępu do właściwych pasz i środków ochrony roślin. Do czasu usunięcia lub ograniczenia tych barier, utrzymanie możliwości korzystania z odstępstw od zasad produkcji ekologicznej jest konieczne. Jednocześnie prowadzone badania naukowe, prezentacja ich wyników na szkoleniach dla producentów i doradców, jak również wsparcie działań inwestycyjnych, mają sprzyjać ograniczaniu barier rozwojowych w sektorze ekologicznym. W PROW 2014-2020 w tym celu mogą być wykorzystane działania:

„Rolnictwo ekologiczne”, „Współpraca”, „Transfer wiedzy i działalność informacyjna”, „Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw”, „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej” oraz „Inwestycje w środki trwałe”.

Ze względu na stosunkowo niski poziom rozwoju przetwórstwa produktów ekologicznych, szczególnego znaczenia nabiera cel szczegółowy 2 – *Rozwój przetwórstwa produktów ekologicznych*. Jego realizacji mają służyć następujące działania⁶⁶:

- stymulowanie rozwoju przetwórstwa przez jego wsparcie i budowanie sieci lokalnych powiązań producentów ekologicznych, co znajduje swoje odzwierciedlenie w następujących działaniach PROW 2014-2020: „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej” oraz „Inwestycje w środki trwałe” – typ operacji: „Przetwórstwo i marketing produktów rolnych”;
- przenoszenie dobrych praktyk w przetwórstwie – to działanie polega na wsparciu struktur doradztwa rolniczego, które swoją pomocą wspierać będzie rozwój przetwórstwa ekologicznego. W tym celu zakłada się wykorzystanie środków finansowych, będących w dyspozycji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi na finansowanie badań na rzecz rolnictwa ekologicznego oraz na realizację programów wieloletnich przez jednostki naukowo-badawcze. Na realizację tego zadania dostępne są środki PROW 2014-2020 w ramach działań: „Transfer wiedzy i działalność informacyjna, kierowane do ośrodków doradztwa rolniczego oraz „Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej”, „Inwestycje w środki trwałe” – typ operacji: „Przetwórstwo i marketing produktów rolnych”.

Z punktu widzenia rozwoju rolnictwa ekologicznego, a także konsumentów, szczególnie istotny jest kolejny cel szczegółowy, zawarty w opisywanym dokumencie – *Dywersyfikacja oraz wzmocnienie kanałów dystrybucji produktów ekologicznych*. Dobrze rozwinięta dystrybucja produktów to łatwiejszy dostęp do ekologicznej żywności, korzystniejsze ceny zarówno dla konsumentów, jak i dla producentów ekologicznych. Realizacja tego celu możliwa jest dzięki dwóm podstawowym działaniom⁶⁷:

- rozwojowi targowisk i bazarów,

⁶⁶ Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020 (zaktualizowany 5 czerwca 2018 r.) ..., op. cit., s. 9-10.

⁶⁷ Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020 (zaktualizowany 5 czerwca 2018 r.)..., op. cit., s. 10.

- » dywersyfikacji kanałów dystrybucji produktów ekologicznych, ukierunkowanej m.in. na promowanie nowych form sprzedaży.

Istnieje możliwość finansowania obu działań z PROW 2014-2020: „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”.

Warunkiem niezbędnym rozwoju każdej działalności, także rolnictwa ekologicznego, jest występowanie zapotrzebowania na dane dobro. Kolejny cel zawarty w Ramowym Planie Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020 dotyczy wzrostu wiedzy konsumentów na temat rolnictwa ekologicznego i żywności ekologicznej. Zakłada on szerokie informowanie konsumentów (zwłaszcza dzieci i młodzież) o zasadach produkcji ekologicznej i sposobach rozpoznawania żywności ekologicznej. W zakres tego celu wchodzi dwa działania⁶⁸:

- » promocja żywności ekologicznej za pośrednictwem różnorodnych instrumentów, m.in.: wydarzeń targowo-wystawienniczych, konferencji, publikacji w mediach, organizacji konkursów na najlepsze gospodarstwo ekologiczne, konkursów wiedzy o rolnictwie ekologicznym;
- » współpraca z organizacjami w zakresie promocji żywności ekologicznej, obejmująca producentów ekologicznych (rolników, przetwórców i dystrybutorów) oraz organizacje ich zrzeszające.

Powyższe działania finansowane będą ze środków Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz PROW 2014-2020 z działania: „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych”, poddziałanie: „Wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez grupy producentów na rynku wewnętrznym”.

Czynnikami ograniczającym rozwój rolnictwa ekologicznego jest brak skłonności polskich rolników do współpracy i zrzeszania się w grupy producenckie. Kolejny cel zawarty w omawianym dokumencie to: „Podniesienie poziomu współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sektorze rolnictwa ekologicznego”. Obejmuje on dwa działania:⁶⁹

- » wsparcie procesu integracji branży,
- » wsparcie procesu komunikowania się pomiędzy podmiotami na rynku.

Istnieje możliwość finansowania tych działań ze środków PROW 2014-2020 z działania: „Tworzenie grup i organizacji producentów” oraz „Transfer wiedzy i działalność informacyjna”.

⁶⁸ Ibidem, s. 11.

⁶⁹ Ibidem, s. 12.

Rozwój rolnictwa ekologicznego wymaga także wsparcia ze strony administracji publicznej oraz wypracowania mechanizmów współpracy między poszczególnymi uczestnikami rynku a jednostkami administracji lokalnej i centralnej. Służy temu kolejny cel szczegółowy *Ramowego Planu Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020*: „Włączenie organów administracji rządowej i samorządowej w rozwój sektora rolnictwa ekologicznego”. Obejmuje on realizację trzech działań⁷⁰:

- współpracę z jednostkami samorządu terytorialnego (w tym zakresie JST mogą wykorzystać środki z programu LEADER w PROW 2014-2020),
- współpracę z podmiotami działającymi na rynku produktów rolnictwa ekologicznego,
- tzw. zielone zamówienia publiczne – obejmujące opracowane przez MRiRW, we współpracy z Urzędem Zamówień Publicznych, wytyczne dla jednostek sektora publicznego, dotyczące organizowania zamówień publicznych na zakup produktów rolnictwa ekologicznego.

Ostatni – siódmy cel szczegółowy to „Utrzymanie wysokiego poziomu systemu kontroli i certyfikacji produktów ekologicznych”, obejmujący⁷¹:

- działania doskonalące, których celem jest ujednolicenie funkcjonowania jednostek certyfikujących w rolnictwie ekologicznym, podnoszenie standardów kontroli oraz ograniczenie obciążeń administracyjnych i ułatwienie procedury certyfikacji dla rolników ekologicznych;
- transfer dobrych praktyk w zakresie kontroli i certyfikacji w rolnictwie ekologicznym;
- wsparcie dla rolników w celu dofinansowania dla rolników kosztów kontroli i certyfikacji.

Obniżenie kosztów kontroli i certyfikacji w gospodarstwach ekologicznych umożliwiają działania zawarte w PROW 2014-2020: „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych”, „Wsparcie na przystępowanie do systemów jakości” oraz „Rolnictwo ekologiczne”.

⁷⁰ Ibidem, s. 13.

⁷¹ Ibidem, s. 14.

5

Kondycja ekonomiczna gospodarstw ekologicznych województwa podlaskiego w świetle wyników przeprowadzonych badań

Przeprowadzone na potrzeby realizacji projektu, badania ankietowe z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu objęły ekologiczne gospodarstwa rolne województwa podlaskiego posiadające certyfikat, bądź też znajdujące się na etapie konwersji. Gospodarstwa te zostały wylosowane z bazy GIJHARS. Zgodnie z założeniami badawczymi, wylosowano 100 gospodarstw. Ponieważ jednak nie wszyscy wylosowani rolnicy wyrazili zgodę na przeprowadzenie badań (21 osób), ponownie z puli pozostałych wylosowano kolejne gospodarstwa. Ostatecznie uzyskano poprawnie wypełnionych 101 kwestionariuszy, przy czym należy podkreślić, że pomimo zapewnienia anonimowości, nie wszyscy ankietowani byli skłonni udzielić odpowiedzi na niektóre z zadawanych pytań, zwłaszcza te o dane ekonomiczne. W opisach dotyczących wyników sondażu, zwrócono uwagę na ten aspekt.

W wylosowanej próbie znalazły się gospodarstwa zlokalizowane w zasadzie we wszystkich powiatach województwa podlaskiego, przy czym najbardziej reprezentowany był powiat sokólski, białostocki i kolneński.

Konstrukcja kwestionariusza ankiety została podporządkowana pytaniom badawczym, które sformułowano na etapie projektowania badań. Generalnie, kwestionariusz podzielono na pięć części. Pierwsza – zawierała ogólne informacje o właścicielu gospodarstwa, druga – ogólne informacje o gospodarstwie, trzecia – dotyczyła danych w zakresie struktury produkcji towarowej, szacunkowych kosztach, przychodach, oceny sytuacji ekonomicznej, kanałów sprzedaży, czwarta część – zawierała informacje o źródłach finansowania działalności rolniczej oraz wydatkach realizowanych w ostatnich latach, opinii o czynnikach sprzyjających i ograniczających

rozwój gospodarstwa, natomiast piąta – opinie o otoczeniu instytucjonalnym gospodarstwa i jego sprawności.

Prezentowane w niniejszej ekspertyzie wyniki ujęte zostały w nieco odmiennym układzie, pozwalającym na uchwycenie najważniejszych informacji i zależności.

5.1. Charakterystyka badanych gospodarstw

W większości badań dotyczących funkcjonowania gospodarstw rolnych bierze się pod uwagę wiek właścicieli. Powszechnie uważa się, że młodzi rolnicy gwarantują rozwój rolnictwa, wzrost jego innowacyjności i konkurencyjności. Aspekt ten widoczny jest także w polityce rolnej Unii Europejskiej, w której do wymiany pokoleń przywiązuje się dużą wagę, a młody wiek zwiększa szanse na uzyskanie wsparcia finansowego w różnorodnych działaniach. Z przeprowadzonych badań wynika, że przeciętny wiek właścicieli gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim wynosi 48 lat (odchylenie standardowe 12,211), przy czym najmłodszy badany rolnik miał 20 lat, natomiast najstarszy – 80 lat. W badanej grupie osoby poniżej 35. roku życia stanowiły 10% ogólnej liczby ankietowanych i wskaźnik ten był niższy niż w Polsce o 4,7 pp., natomiast wyższy o 4 pp. niż w Unii Europejskiej⁷².

W analizach dotyczących struktury wiekowej, uwzględnia się także odsetek rolników w wieku powyżej 64. roku życia. Ta kategoria wśród badanych respondentów wyniosła 13%, podczas gdy w Polsce plasuje się na średnim poziomie – 8,4%.

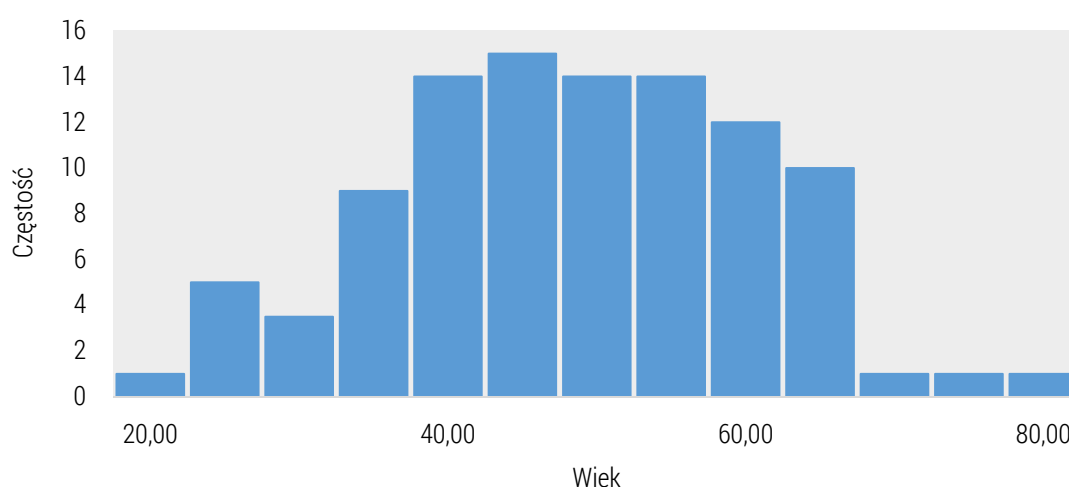
Uwidocznione różnice mogą być konsekwencją specyfiki prowadzenia produkcji ekologicznej, która wymaga większych nakładów czasu pracy, co być może nie jest czynnikiem zachęcającym młodych rolników do prowadzenia takiej działalności.

Jeśli chodzi o strukturę płci, wśród badanych rolników dominują mężczyźni, jednakże co piątym gospodarstwem kieruje kobieta. Wskaźnik ten jest zbliżony do przeciętnego wskaźnika w Polsce i UE.

⁷² Źródło: https://www.tygodnik-rolniczy.pl/articles/aktualnosci_/mlody-rolnik-gatunek-zagrozony-w-europie/ [data dostępu: 02.10.2018].

Prawie połowa ankietowanych posiada wykształcenie wyższe (44%), a 1/3 – średnie (rys. 5.2). Oznacza to, że gospodarstwa ekologiczne zarządzane są przez bardzo dobrze wykształconych rolników. Ponieważ prowadzenie produkcji ekologicznej wymaga dużej wiedzy i stałej potrzeby jej aktualizacji – zrozumiałym wydaje się być fakt, że ryzyko prowadzenia takiego gospodarstwa podejmują osoby z odpowiednimi kompetencjami.

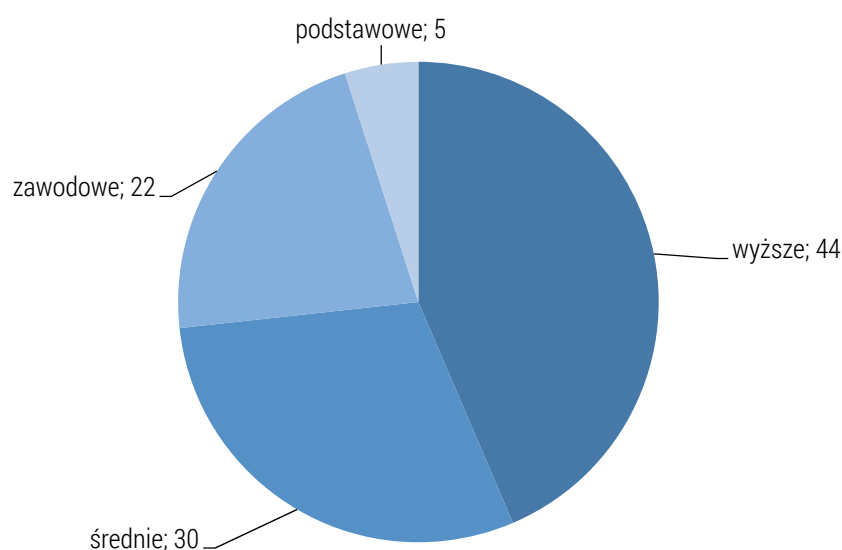
Rys. 5.1. Wiek właścicieli gospodarstw ekologicznych

średnia = 48,13; odch. std. = 12,211; N = 101

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

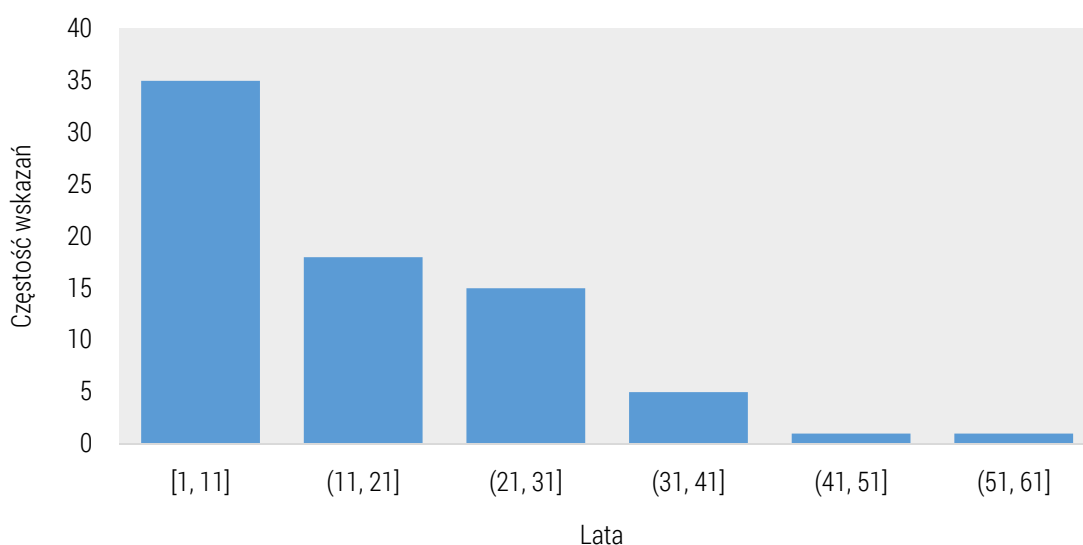
Rys. 5.2. Struktura wykształcenia właścicieli badanych gospodarstw (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Poza wysokim poziomem wykształcenia, badani rolnicy posiadają także doświadczenie zawodowe. Przeciętny staż prowadzenia gospodarstwa, według badań, wyniósł 16 lat (rys. 5.3). Na tak wysoki wskaźnik wpływ miał przede wszystkim fakt, że jeden z rolników zarządza gospodarstwem od 60 lat, a kolejnych dwóch powyżej 40 lat. Najczęściej jednak wskazywano 3-letni staż prowadzenia działalności rolniczej (22 osoby).

Rys. 5.3. Staż prowadzenia gospodarstwa (w latach)

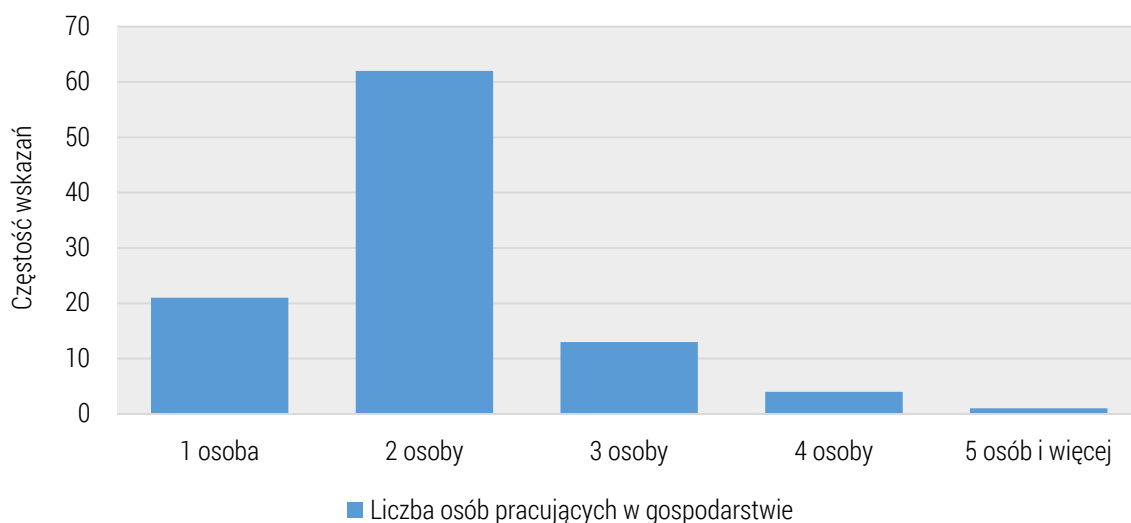

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Spośród ankietowanych rolników 69 pracuje wyłącznie w gospodarstwie, natomiast 32 także poza nim. Natomiast w 60% badanych gospodarstw pracują stale dwie osoby, w 20% – 1 osoba. Ponieważ powszechnie uważa się, że prowadzenie gospodarstwa ekologicznego wiąże się z relatywnie większymi nakładami czasu pracy, takie wyniki mogą zaskakiwać. Dalece prawdopodobne jednak, że albo rolnicy korzystają z pomocy rodziny w okresach nasilenia prac, albo w gospodarstwach dominują kierunki produkcji niewymagające większych nakładów pracy (produkcja roślinna). Jedynie trzy spośród badanych gospodarstw deklarują zatrudnienie osób z zewnątrz. W jednym przypadku jest zatrudniona jedna osoba, w dwóch kolejnych – dwie osoby.

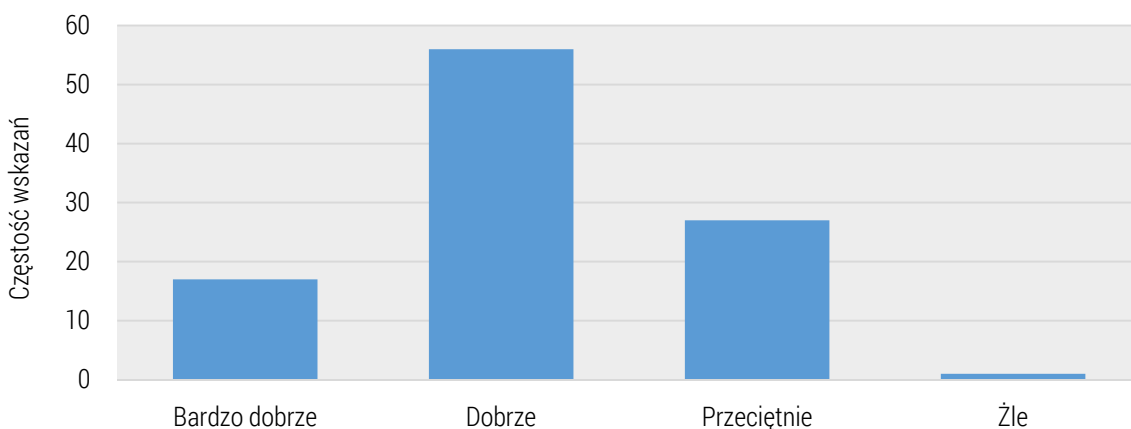
Rolnicy pytani o to, jak oceniają swoją wiedzę w zakresie metod produkcji ekologicznej, generalnie uważają, że dysponują bardzo dobrym (17 osób) i dobrym (56 osób) jej poziomem (rys. 5.5).

Rys. 5.4. Zatrudnienie w gospodarstwie

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

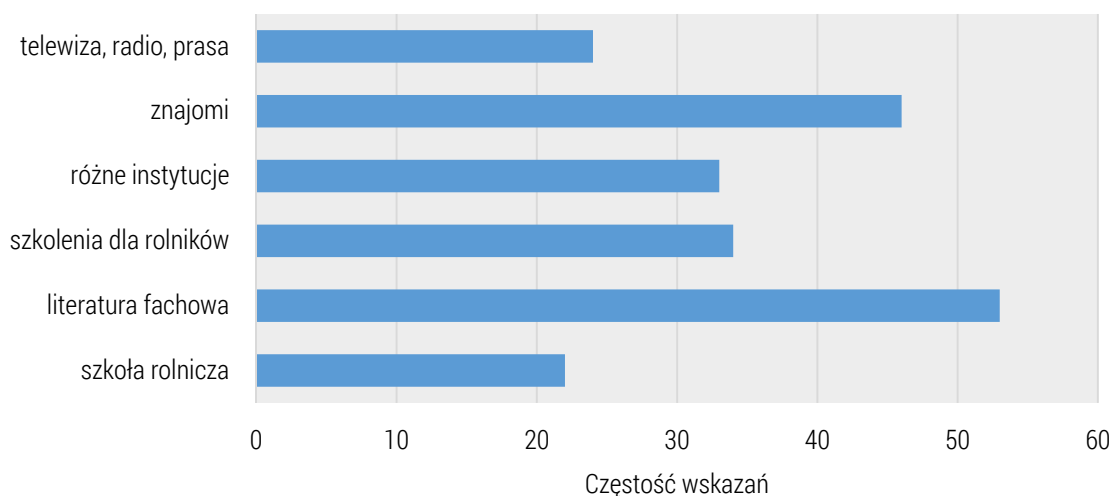
Rys. 5.5. Ocena wiedzy w zakresie metod produkcji ekologicznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Dla większości (rys. 5.6) źródłem wiedzy na temat upraw i hodowli ekologicznej jest przede wszystkim literatura (53 wskazania) oraz znajomi (46 wskazań). Przy czym rolnicy zdobywają także wiedzę na szkoleniach (34 osoby) oraz dzięki wsparciu różnorodnych instytucji (33 osoby). Wśród tych, które były najczęściej wskazywane, jest doradztwo rolnicze. Co czwarty rolnik wzmacnia swą wiedzę korzystając z mediów. W niewielkim stopniu na poziom tej wiedzy, zdaniem respondentów, wpływa szkoła rolnicza.

Rys. 5.6. Źródła wiedzy na temat metod rolnictwa ekologicznego

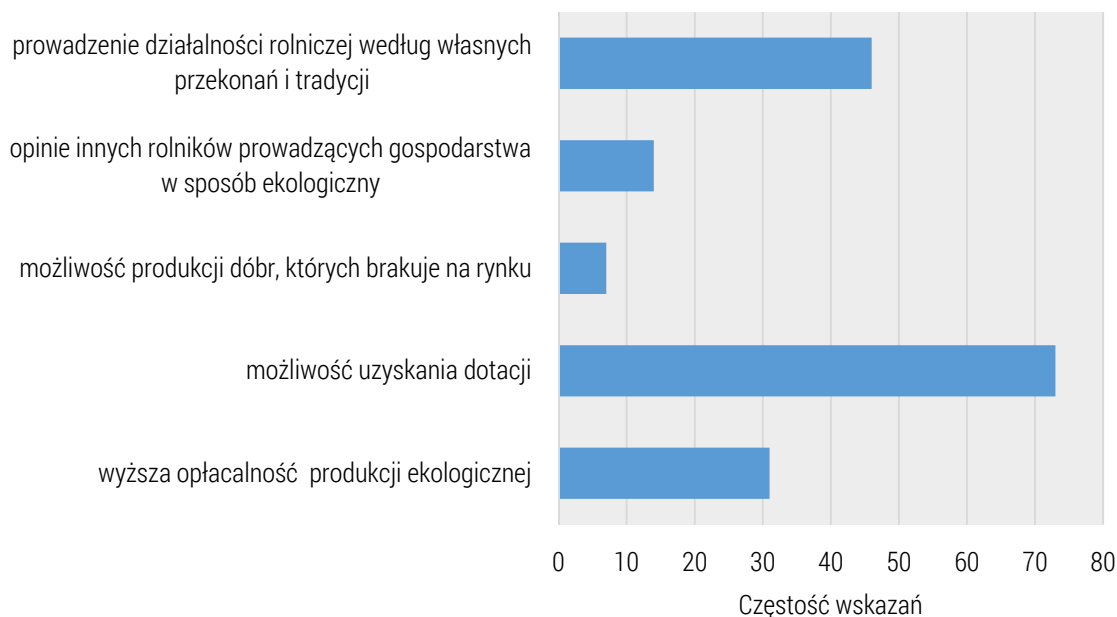

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z uwagi na powszechnie głoszoną tezę⁷³ o wpływie płatności rolno-środowiskowych na decyzje rolników odnośnie do podejmowania przez nich produkcji ekologicznej, zapytano o czynniki, jakie zachęciły ich do prowadzenia gospodarstwa ekologicznego. Z danych zaprezentowanych na rysunku 5.7. wynika, że teza powyższa znalazła potwierdzenie również w badanej próbie. Motyw ten wskazało aż 73 respondentów. Interesujące jest jednak to, że prawie połowa badanych uważa, że powodem podjęcia produkcji ekologicznej było prowadzenie działalności rolniczej według własnych przekonań i tradycji oraz – zdaniem 1/3 badanych – były to względy ekonomiczne (wyższa opłacalność produkcji ekologicznej nad konwencjonalną). Wśród innych motywów rolnicy wskazywali szansę na uzyskanie dodatkowych punktów w aplikowaniu o wsparcie z działania „Modernizacja gospodarstw rolnych”, znaczenie zdrowej żywności, czy też choroby alergiczne w rodzinie.

⁷³ Wskazują na nią wyniki badań wielu autorów. Piszą o tym, m.in.: P. Grzelak, *Ocena ekonomiczno-rynkowych efektów wsparcia finansowego rolnictwa ekologicznego w Polsce na podstawie studiów przypadku z województwa mazowieckiego*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2011, nr 87; W. Łuczka, J. Smoluk-Sikorska, *Support of organic agricultural holdings in farmers opinion*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Seria Oeconomica”, 2014, no. 314 (77) 4; B. Mickiewicz, *Wybrane opinie rolników z terenu Polski Północno-Zachodniej na temat wdrażania i funkcjonowania programów rolnośrodowiskowych w ich gospodarstwach*, „Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych”, 2011, nr 47; R. Kisiel, N. Grabowska, *Rola dopłat unijnych w rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na przykładzie województwa podlaskiego*, „Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie”, 2014, t. 14, z. 3 (47).

Rys. 5.7. Motywy podjęcia produkcji ekologicznej

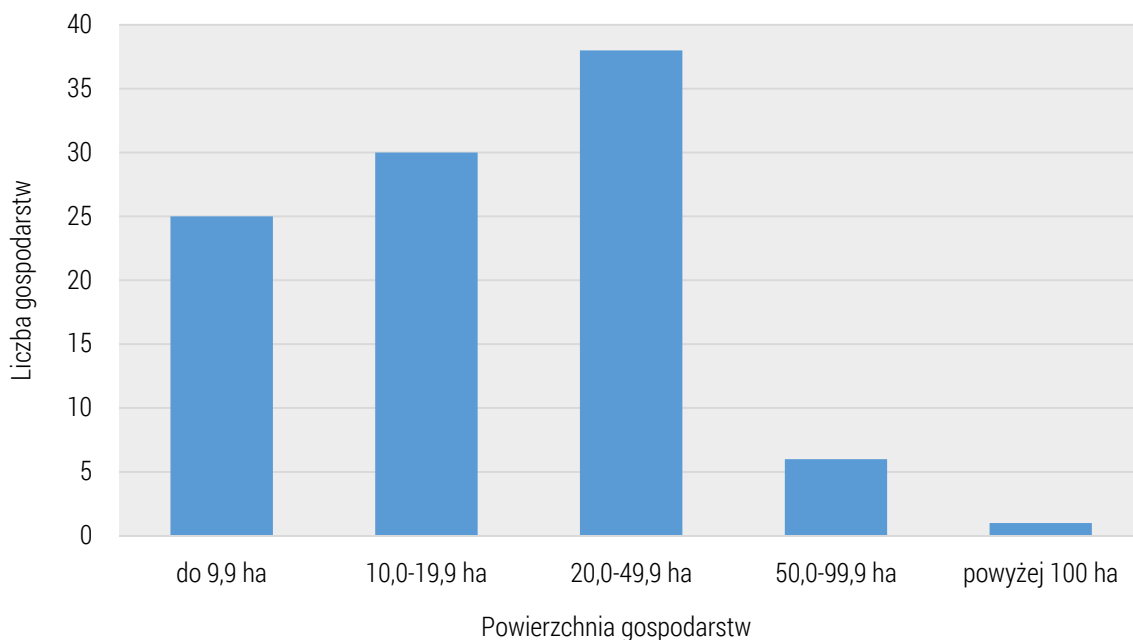
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

5.2. Kierunki produkcji i metody sprzedaży w badanych gospodarstwach

Wśród badanych 101 gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim, 77 posiada certyfikaty. Świadectwa te dotyczą najczęściej różnorodnych gatunków zbóż, ale także roślin paszowych, traw, warzyw, owoców miękkich, jabłek, jajek, mleka, bydła rzeźnego, jagnięciny, królików itp. Pozostałe gospodarstwa znajdują się na etapie konwersji.

Przeciętna powierzchnia badanych gospodarstw wynosi 21,43 ha UR, czyli jest wyższa od średniej powierzchni gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim o 5,33 ha (w województwie wynosi 16,1 ha). Jest niższa natomiast od przeciętnej powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce o 2,6 ha. Ponieważ odchylenie standardowe wynosi 18,09, mediana 16, a dominanta 20, oznacza to znaczne zróżnicowanie badanych gospodarstw pod względem powierzchni. Potwierdzają to dane zawarte na rysunku 5.8.

Rys. 5.8. Struktura badanych gospodarstw pod względem powierzchni użytków rolnych (w ha)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

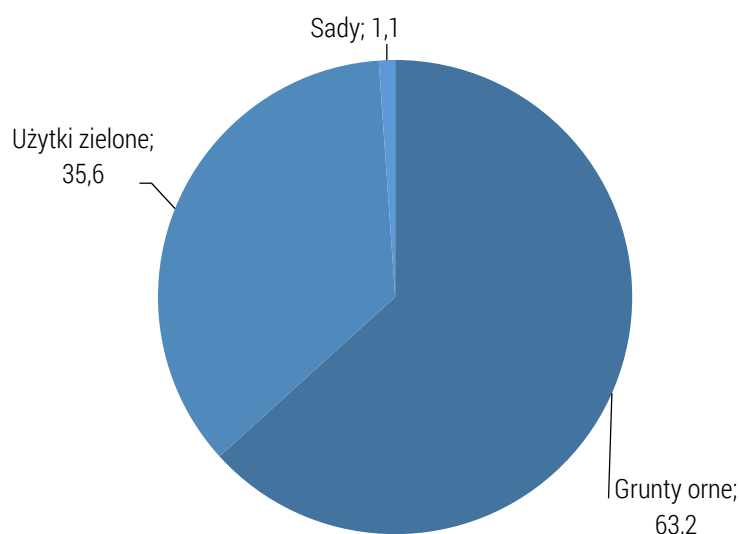
Największy odsetek wśród badanych gospodarstw stanowią te, których powierzchnia mieści się w przedziale 20-50 ha (około 38%). Co trzecie badane gospodarstwo dysponuje areałem o powierzchni 10-20 ha, natomiast powierzchnia co czwartego nie przekracza 10 ha. Tylko 7% badanych gospodarstw prosperuje na powierzchni powyżej niż 50 ha, a największe z nich gospodaruje na 125 ha UR.

Generalnie, badane gospodarstwa dysponują gruntami o powierzchni 2164,74 ha, z czego powierzchnia użytków rolnych stanowi 88%. Strukturę ich użytkowania przedstawia rysunek 5.9.

Cechą charakterystyczną rolnictwa województwa podlaskiego jest wysoki odsetek użytków zielonych. Ich powierzchnia w ogólnej powierzchni gruntów rolnych badanych gospodarstw ekologicznych wynosi około 35%. W strukturze użytkowania gruntów dominują grunty orne, których odsetek wynosi 63,1%.

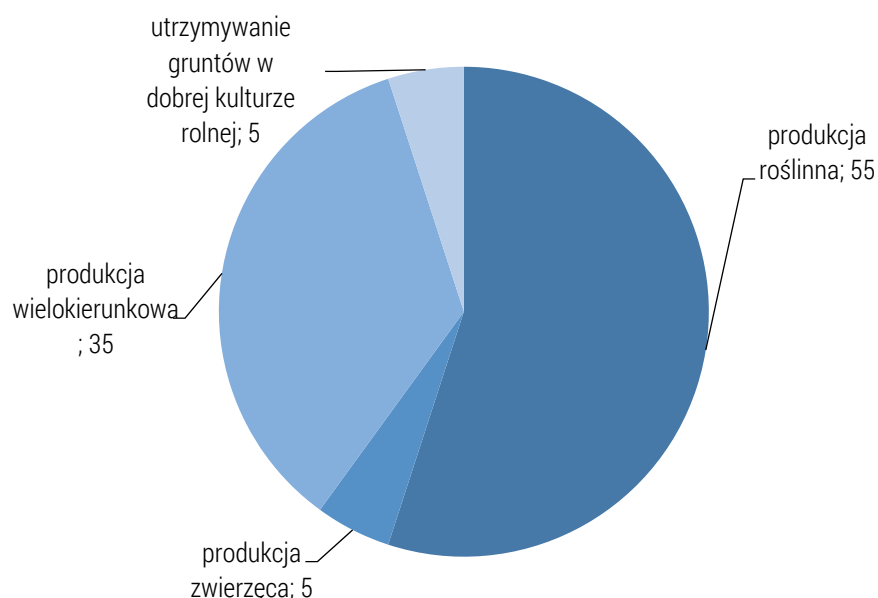
Zgodnie z deklaracjami ankietowanych rolników, ponad połowa gospodarstw specjalizuje się w produkcji roślinnej, a zaledwie 5% w produkcji zwierzęcej. Produkcja w 35% gospodarstw ma charakter wielokierunkowy, 5% natomiast prowadzi działalność rolniczą związaną wyłącznie z utrzymywaniem gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej (rys. 5.10).

Rys. 5.9. Struktura użytków rolnych w badanych gospodarstwach (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Rys. 5.10. Typ rolniczy gospodarstw (w %)

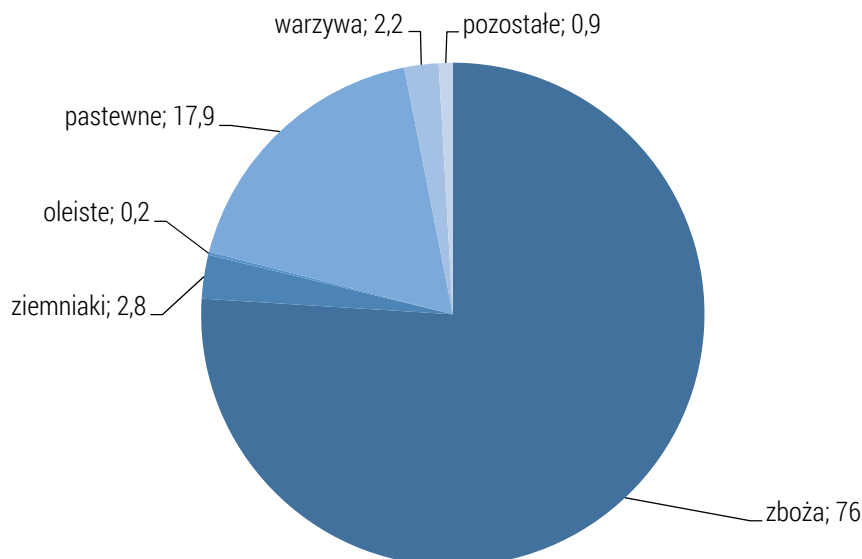

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Największe znaczenie w produkcji roślinnej mają zboża. Powierzchnia zasiewów stanowiła 76% ogólnej powierzchni gruntów ornych (rys. 5.11). Z raportu pt. *Bariery związane z produkcją żywności ekologicznej w województwie podlaskim*, przygotowanego przez pracowników IRWiR PAN na zlecenie

Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego wynika, że w gospodarstwach ekologicznych województwa podlaskiego uprawa zbóż zajmuje około 22% powierzchni użytków rolnych⁷⁴. Zatem uzyskany wynik w niniejszych badaniach znacznie różni się od danych dla regionu. Różnice te są być może konsekwencją faktu, że w raporcie uwzględniono wyłącznie gospodarstwa posiadające certyfikat, a w badanej próbie około 25% gospodarstw znajduje się na etapie konwersji. Potwierdzeniem powyższej tezy mogą być dane dotyczące produkcji roślinnej gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim, zaprezentowane w rozdziale 3 niniejszego opracowania, gdzie udział produkcji zbóż jest zbliżony.

Rys. 5.11. Struktura produkcji roślinnej (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

W strukturze zasiewów prawie 18% powierzchni zajmuje uprawa roślin pastewnych. Jak już podkreślono w rozdziale 4, wysoki udział w produkcji tych roślin jest efektem konstrukcji płatności ekologicznych, a nie rzeczywistych potrzeb produkcyjnych. Do 2014 roku, rolnik produkujący rośliny paszowe, nie musiał wykazywać ich związku z produkcją zwierzęcą. W praktyce pasze z gospodarstw ekologicznych trafiają na rynek często jako pasze

⁷⁴ Bariery związane z produkcją żywności ekologicznej w województwie podlaskim – specyfika rolnictwa ekologicznego i jego uwarunkowania rozwojowe, Raport opracowany przez IRWiR PAN, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2018, s. 12.

konwencjonalne. Zmiana przepisów znacznie zmniejszyła zainteresowanie tą produkcją.

Chociaż w województwie podlaskim głównym kierunkiem produkcji zwierzęcej jest produkcja bydła mlecznego, w badanych gospodarstwach struktura chowu pogłowa jest bardziej zróżnicowana (tab. 5.1). Chowem bydła mlecznego zajmuje się 21 gospodarstw, natomiast rzeźnego – 24. Relatywnie wysoki jest odsetek gospodarstw posiadających konie. Jak wynika z danych, około 25% gospodarstw znajdujących się w próbie, hoduje zwierzęta, ale tylko 5% deklaruje, że specjalizuje się w produkcji głównie zwierzęcej. Pozostałe podmioty znalazły się w grupie gospodarstw wielokierunkowych. Co ciekawe, certyfikat na produkty zwierzęce posiada tylko 10 gospodarstw, z czego 4 na bydło opasowe. Certyfikat na produkcję ekologicznego mleka posiadają tylko 2 gospodarstwa.

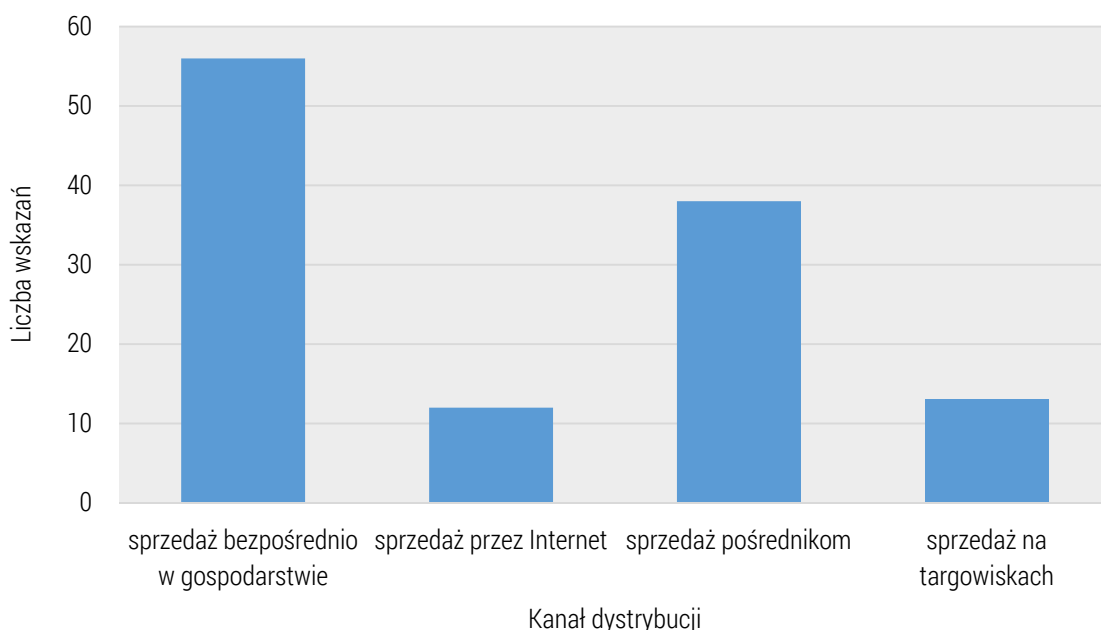
Tabela 5.1. Struktura produkcji zwierzęcej w badanych gospodarstwach (w szt.)

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Liczba sztuk
Bydło mleczne	21	485
Bydło rzeźne	24	482
Trzoda chlewna	3	42
Brojlery	3	75
Drób nieśny	12	390
Owce	4	229
Konie	10	91

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z punktu widzenia niniejszej ekspertyzy, kluczowe znaczenie miały pytania dotyczące sprzedaży produktów rolnych. Przede wszystkim poproszono rolników o wskazanie kanałów sprzedaży wykorzystywanych w gospodarstwie. W odpowiedzi, prawie 60% ankietowanych, jako główny kanał dystrybucji wskazało sprzedaż bezpośrednią w gospodarstwie (rys. 5.12). W tym miejscu warto podkreślić, że jest to zaskakujący wynik, ponieważ stały kontakt z rynkiem zadeklarowało około 30% badanych rolników. Oznacza to, że w rzeczywistości w procesie sprzedaży uczestniczy więcej gospodarstw.

Rys. 5.12. Kanały sprzedaży w badanych gospodarstwach (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Poza sprzedażą bezpośrednią, prawie 40% badanych gospodarstw wytworzone produkty sprzedaje pośrednikom, co dziesiąte natomiast wykorzystuje do tego Internet oraz sprzedaż na targowiskach. Można zatem szacować, że łącznie około 20-25% badanych gospodarstw ekologicznych wykorzystuje w dystrybucji swoich produktów krótkie łańcuchy dostaw. Tak ostrożne przypuszczenie dotyczące udziału w KŁD wynika z faktu, że w odpowiedziach na pytanie otwarte: „Która forma sprzedaży jest w Pana/i ocenie najbardziej korzystna i dlaczego?”, najczęściej wskazywano sprzedaż bezpośrednią uzasadniając to następującymi argumentami: brakiem kosztów transportu, łatwością i szybkością sprzedaży, brakiem innej możliwości zbywania produktów, akceptacji oferowanej ceny itp. Przypuszczać należy, że argumenty te przemawiają raczej za hurtowym odbiorem przez pośrednika płoćów z gospodarstwa, a nie ideą krótkich łańcuchów dostaw, o czym szerzej – w kolejnym rozdziale.

W ramach badań, poproszono także rolników o wskazanie i ocenę głównych problemów, jakie związane są z procesem sprzedaży produktów ekologicznych, wytwarzanych w ich gospodarstwach. Rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 5.2.

Tabela 5.2. Problemy w procesie sprzedaży produktów w badanych gospodarstwach

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	Ocena*
Słaba znajomość rynku i potrzeb konsumentów	55	2,41
Brak popytu ze strony konsumentów	69	2,01
Brak przetwórstwa produktów ekologicznych	66	1,86
Brak integracji między producentami ekologicznymi	59	2,25
Niskie ceny produktów ekologicznych	76	1,81

* 1- najistotniejszy problem, 5 – nie ma znaczenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z odpowiedzi wynika, że 76 rolników jako najistotniejszy problem procesie w sprzedaży uznało niskie ceny produktów ekologicznych. Ocena taka zaprzecza powszechnie głośzonym tezom o wyższości cen produktów ekologicznych, w porównaniu z produktami rolnictwa konwencjonalnego. Być może jest ona konsekwencją niższego popytu na produkty ekologiczne w województwie podlaskim, bądź też rezultatem specyficznej struktury produkcji badanych gospodarstw (relatywnie wysoki udział produkcji zbóż), lub też efektem tego, że część plonów gospodarstw ekologicznych sprzedawana jest jako produkty konwencjonalne.

Istotną bolączką w sprzedaży produktów ekologicznych jest brak przetwórstwa tych produktów, na co wskazało 66 ankietowanych rolników. Opinie te są zbieżne z danymi zaprezentowanymi w poprzednim rozdziale. Rosnącej liczbie gospodarstw ekologicznych nie towarzyszy w województwie podlaskim wzrost liczby przetwórni ekologicznych, co przekłada się na niższy popyt i jednocześnie – niższe ceny wielu nieprzetworzonych produktów.

Kolejnym wskazywanym przez respondentów problemem jest brak popytu ze strony konsumentów (69 wskazań). Opinia ta jest zgodna z wcześniej zdiagnozowanymi uwarunkowaniami ekonomiczno-społecznymi rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim, z których wynika, że popyt na żywność ekologiczną jest w regionie niższy z powodu niższego poziomu dochodów z jednej strony, a z drugiej – ze względu na relatywnie niższy poziom świadomości konsumenckiej w tym zakresie.

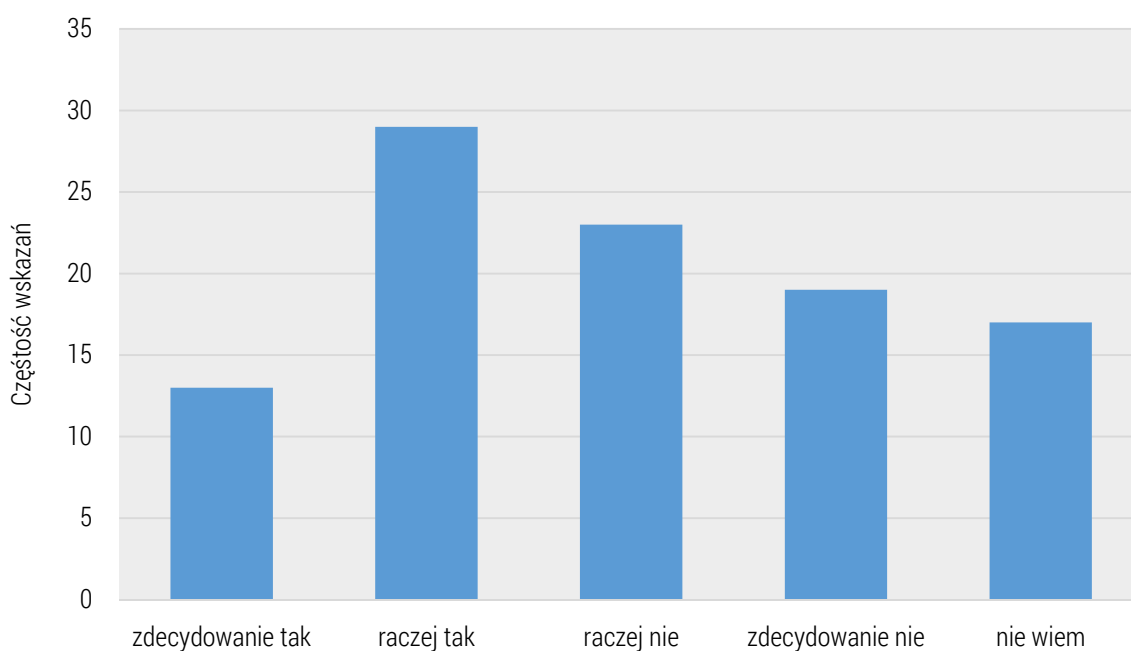
Jako problem w dystrybuowaniu produktów ekologicznych, badani rolnicy wskazali na brak integracji między producentami ekologicznymi; tę prawidłowość również podkreślano we wcześniejszych rozdziałach ekspertyzy, odnosząc się do niskiej skłonności mieszkańców regionu do współpracy i współdziałania.

W mniejszym stopniu problemem w procesie sprzedaży produktów ekologicznych jest słaba znajomość rynku i potrzeb konsumentów. Oznacza to, że rolnicy starają się reagować na zmieniające się potrzeby konsumentów i dostosowują podaż do oczekiwań. Wśród innych problemów badani wskazywali na: brak reprezentacji producentów ekologicznych, brak sieci sprzedaży, brak zainteresowania nabywców małymi ilościami produktów, nadmierną biurokracją, ograniczającą transakcje.

Jedną z możliwości zwiększania wartości dodanej gospodarstw ekologicznych jest przetwarzanie produktów rolnych. Niekiedy niewielki zakres „wzbogacenia” surowca w formie pakowania, konfekcjonowania, suszenia, kiszenia itp. zmienia wartość końcową w istotnym stopniu. Okazuje się, że tylko 4% ankietowanych przetwarza wszystkie produkty, a kolejne 11% podejmuje takie działania, ale tylko w stosunku do części wytwarzanych przez siebie dóbr. Przetwarzane są ogórki, pomidory, borówka, a z owoców wytwarza się soki, kompoty i dżemy.

Jednocześnie około 40% ankietowanych deklaruje zainteresowanie rozwojem przetwórstwa produktów ekologicznych i tyleż samo nie bierze tego pod uwagę w swojej działalności. Reszta nie ma zdania na ten temat.

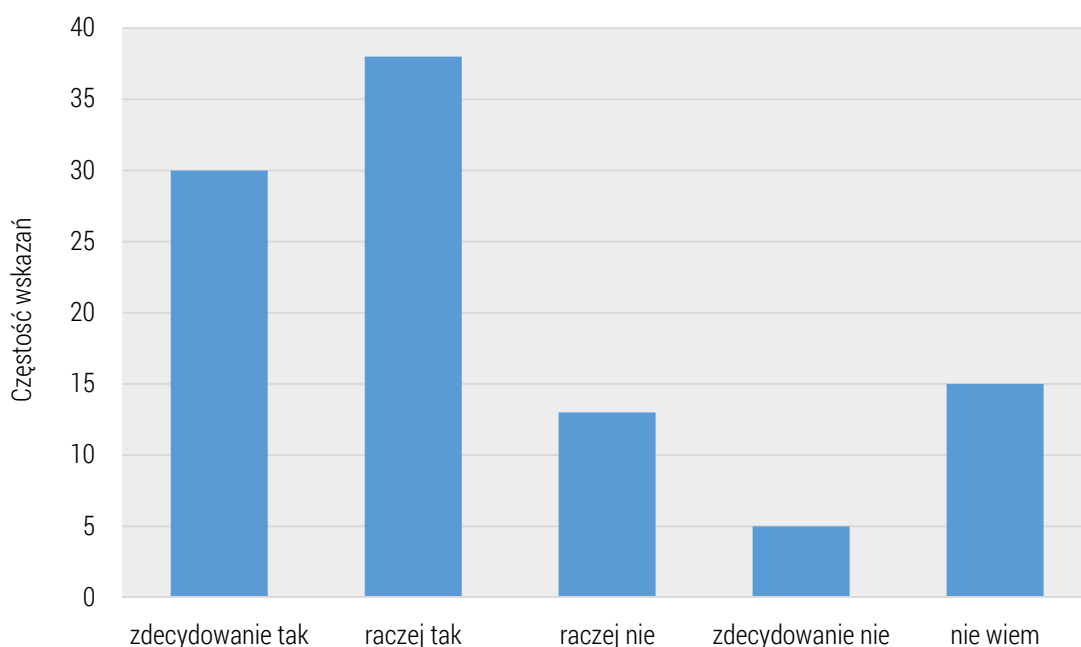
Rys. 5.13. Zainteresowanie rolników rozwojem przetwórstwa (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Analizując problemy dotyczące procesu dystrybucji, 60% badanych rolników wskazało, że jednym z istotniejszych jest brak integracji. Do ciekawych wniosków można dojść rozpatrując odpowiedzi badanych na pytanie: „Czy byłby Pan/Pani zainteresowany współpracą z innymi rolnikami w zakresie przetwarzania lub/i sprzedaży produktów ekologicznych, gdyby dzięki temu nastąpiło zwiększenie opłacalności produkcji?” Rozkład odpowiedzi prezentuje rysunek 5.14

Rys. 5.14. Zainteresowanie rolników badanych gospodarstw współpracą (% wskazań)

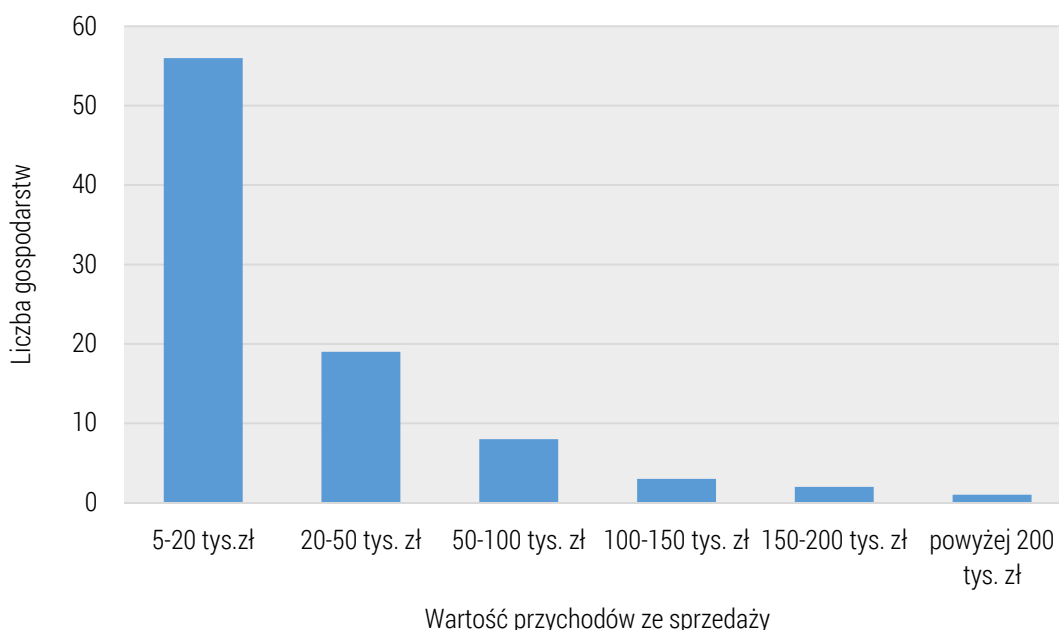
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z przedstawionych na rysunku danych wynika, że gdyby rolnicy mieli możliwość przekonania się, że wspólne przetwórstwo i dystrybucja mogą przynieść korzyści w postaci zwiększenia opłacalności produkcji, prawie 70% z nich byłoby skłonnych podjąć takie działania.

5.3. Opłacalność produkcji badanych gospodarstw

Wśród najczęściej wskazywanych produktów badanych gospodarstw, które miały największe znaczenie w sprzedaży, znalazły się: zboża, ziemniaki i warzywa, mleko oraz bydło rzeźne. W ocenie rolników, przychody ze sprzedaży produkcji rolnej szacowane były przede wszystkim w przedziale 5-20 tys. zł (56 wskazań) oraz 20-50 tys. zł (19 wskazań); należy przy tym zauważyć, że 12 osób nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Szczegółowy obraz odpowiedzi w tym zakresie prezentuje rysunek 5.15. Z badań wynika, że prawie 63% gospodarstw, dla których została określona szacunkowa wartość sprzedaży, nie osiąga przychodów wyższych niż 20 tys. zł, a kolejnych 21% nie osiąga 50 tys.

Rys. 5.15. Szacunkowa wartość przychodów ze sprzedaży w badanych gospodarstwach w 2017 r. (w tys. zł)

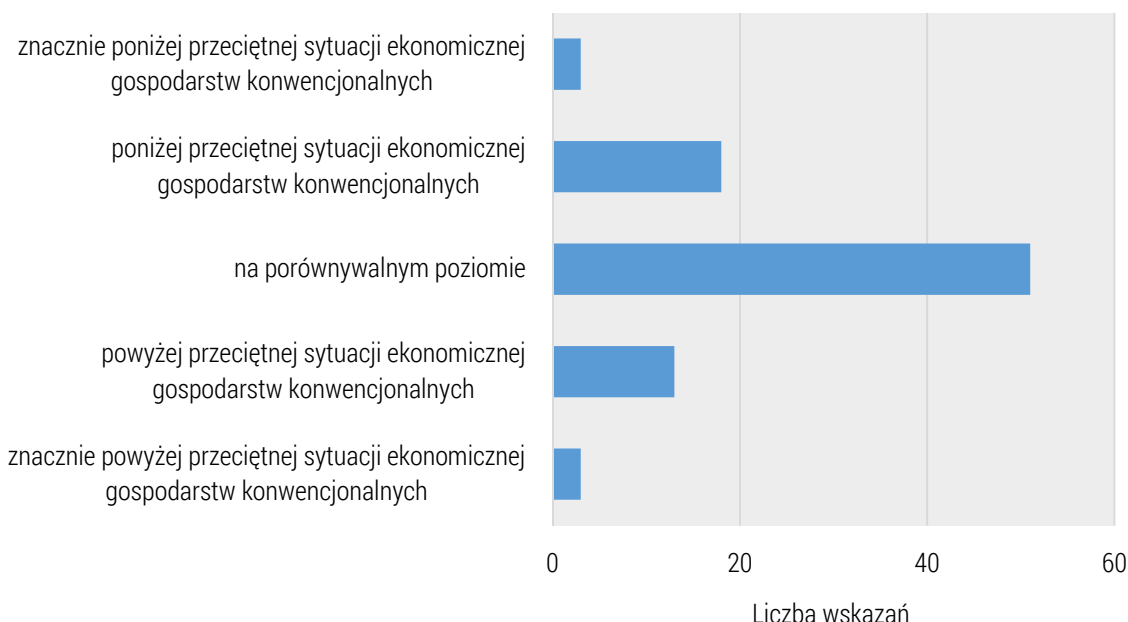
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z analizy gospodarstw, których właściciele wskazali przychody z najwyższych przedziałów, tzn. powyżej 100 tys. zł wynika, że są to gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka i bydła rzeźnego (3 przypadki),

przy czym tylko jedno z nich posiada certyfikat na produkcję mleka. Powierzchnia tych gospodarstw mieści się w granicach od 26 do 60 ha, a liczba stada podstawowego od 25 do 60 szt. krów mlecznych, oraz w jednym z gospodarstw – dodatkowo 22 szt. bydła rzeźnego. Jedno z gospodarstw specjalizuje się natomiast w produkcji zbóż i użytkuje 125 ha.

W ramach badań zapytano również rolników jak oceniają obecną sytuację ekonomiczną swoich gospodarstw ekologicznych w porównaniu do gospodarstw prowadzonych metodami konwencjonalnymi. Rozkład odpowiedzi prezentuje rysunek 5.16.

Rys. 5.16. Ocena sytuacji ekonomicznej badanych gospodarstw na tle gospodarstw konwencjonalnych (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Z danych zaprezentowanych na powyższym rysunku wynika, że połowa respondentów ocenia sytuację ekonomiczną swoich gospodarstw na porównywalnym poziomie z konwencjonalnymi, a 16 podmiotów oceniło swoją sytuację jako korzystniejszą. Co czwarty badany rolnik uważa natomiast, że kondycja ekonomiczna jego gospodarstwa jest słabsza niż przeciętna sytuacja gospodarstw konwencjonalnych.

Opłacalność jest jedną z najważniejszych kategorii ekonomicznych. Zestawiając przychody i koszty, określa ekonomiczny sens prowadzenia działalności gospodarczej. Żeby jednak ją obliczyć, trzeba dysponować konkretnymi danymi pochodzącymi z ewidencji sprzedaży i kosztów. Niewiele

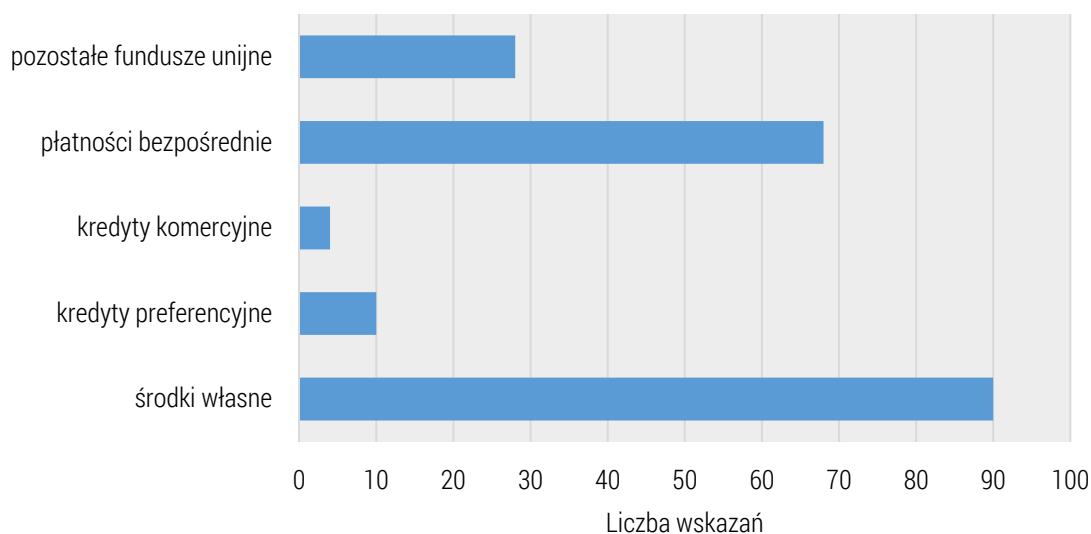
gospodarstw dysponuje takimi informacjami. A nawet jeśli – często w badaniach ankietowych właściciele gospodarstw prowadzących rachunkowość, nie udzielają odpowiedzi na pytania dotyczące aspektów finansowych gospodarstwa. Jako przykład służyć może częściowy brak wskazań na dwa powyższe zagadnienia, nawet pomimo tego, że potencjalne odpowiedzi miały charakter przedziału bądź opisowy. Stąd też do uzyskanych wyników należy podchodzić bardzo ostrożnie, bowiem bazują one na subiektywnym postrzeganiu rzeczywistości przez respondenta, bądź też zawierają nieraz duży ładunek przekłamań związanych niekiedy z niezrozumieniem pytania, a czasami z niechęcią do wskazania prawidłowej odpowiedzi.

Pytania dotyczące opłacalności produkcji badanych gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim miały niejako charakter kontrolny względem siebie. Za prawdziwe można uznać te odpowiedzi, które pozytywnie oceniają sytuację ekonomiczną, są to bowiem gospodarstwa z przychodami powyżej 100 tys. zł. Znakomita jednak część gospodarstw nieosiągających przychodów w wysokości 20 tys., ocenia sytuację jako porównywalną do gospodarstw konwencjonalnych. Można jednak mieć wiele wątpliwości do takich wyników. Na przykład jeśli szacunkowe poziomy kosztów produkcji określone zostały na realnym poziomie i, zdaniem ankietowanych, stanowią przeciętnie około 80% przychodów ze sprzedaży oznacza to, że nawet zakładając przychody na poziomie maksymalnym pierwszego przedziału, czyli 20 tys., po odjęciu kosztów produkcji, wielkość dochodów wyniosłaby 4 tys. zł. Jeśli z kolei przyjąć, że 70% badanych rolników zatrudnionych jest wyłącznie w gospodarstwie, tzn. nie ma dodatkowych dochodów – nasuwa się pytanie: z czego, w takim razie, utrzymują się rodziny rolnicze i czy dochód w takiej wysokości jest powodem do zadowolenia? Wydaje się, że odpowiedź nie może być pozytywna. Niestety, słabością badań ilościowych, są trudności w rozstrzyganiu kwestii jakościowych, tak jak w opisywanym wypadku.

Interesujące w powyższym kontekście jest zestawienie odpowiedzi na poprzednie pytania, które dotyczyły wskazania źródeł finansowania badanego gospodarstwa rolnego. Okazało się, że w 90 przypadkach te źródła to środki własne (rys. 5.17.). Na tej podstawie można przypuszczać, że wcześniej sformułowane wątpliwości zdają się potwierdzać.

Warto odnotować także, że badania potwierdziły powszechną tezę o niechęci rolników do zaciągania kredytów (zaledwie 13 spośród badanych rolników korzystało z tego źródła); potwierdziły także, że dużą rolę w finansowaniu działalności gospodarstw rolnych, w tym także ekologicznych mają środki (wsparcie) unijne.

Rys. 5.17. Źródła finansowania badanych gospodarstw (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

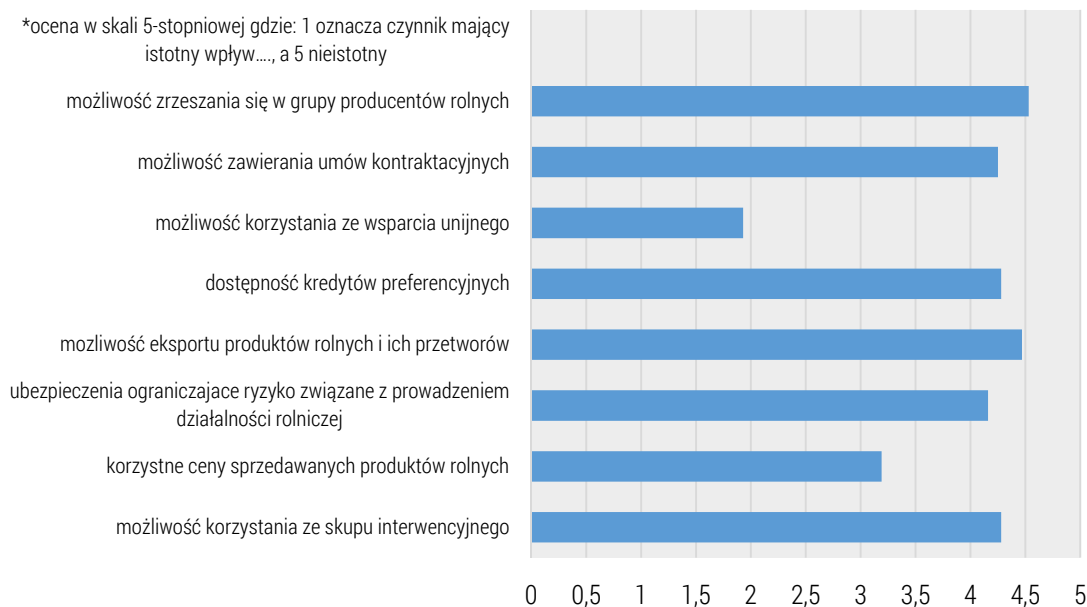
5.4. Czynniki rozwoju badanych gospodarstw

Na funkcjonowanie gospodarstw ekologicznych, podobnie jak wszystkich pozostałych podmiotów, istotny wpływ wywiera ich otoczenie, zarówno bliższe, jak i dalsze. Wpływ ten może mieć dwojaki charakter: pozytywny i negatywny. W rozdziale 4 przeanalizowane zostały uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim. Realizując badania, poproszono właścicieli gospodarstw ekologicznych o ocenę stymulant i destymulant tego procesu. Ocenę dokonywano w skali 5-stopniowej, gdzie 1 – oznacza czynnik mający istotny wpływ, a 5 – nieistotny.

Z danych przedstawionych na rysunku 5.18. wynika, że zdaniem ankietowanych rolników, kluczowe znaczenie w rozwoju ich gospodarstw ma możliwość korzystania ze wsparcia unijnego. Ocena ta jest spójna z motywem rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa ekologicznego (rys. 5.7). Nie jest to, niestety, pozytywna konstatacja, ponieważ jakiejkolwiek zmiany w systemie wsparcia gospodarstw ekologicznych mogą doprowadzić do likwidacji wielu podmiotów tego typu. W pewnym zakresie zagrożenie to staje się realne, o czym świadczy fakt, że zmiany w uwarunkowaniach dostępu do

płatności „paszowych” i powiązanie ich z koniecznością prowadzenia produkcji zwierzęcej, doprowadziły do wycofania się z systemu produkcji ekologicznej wielu gospodarstw.

Rys. 5.18. Czynniki sprzyjające rozwojowi gospodarstw ekologicznych (ocena w pkt.)

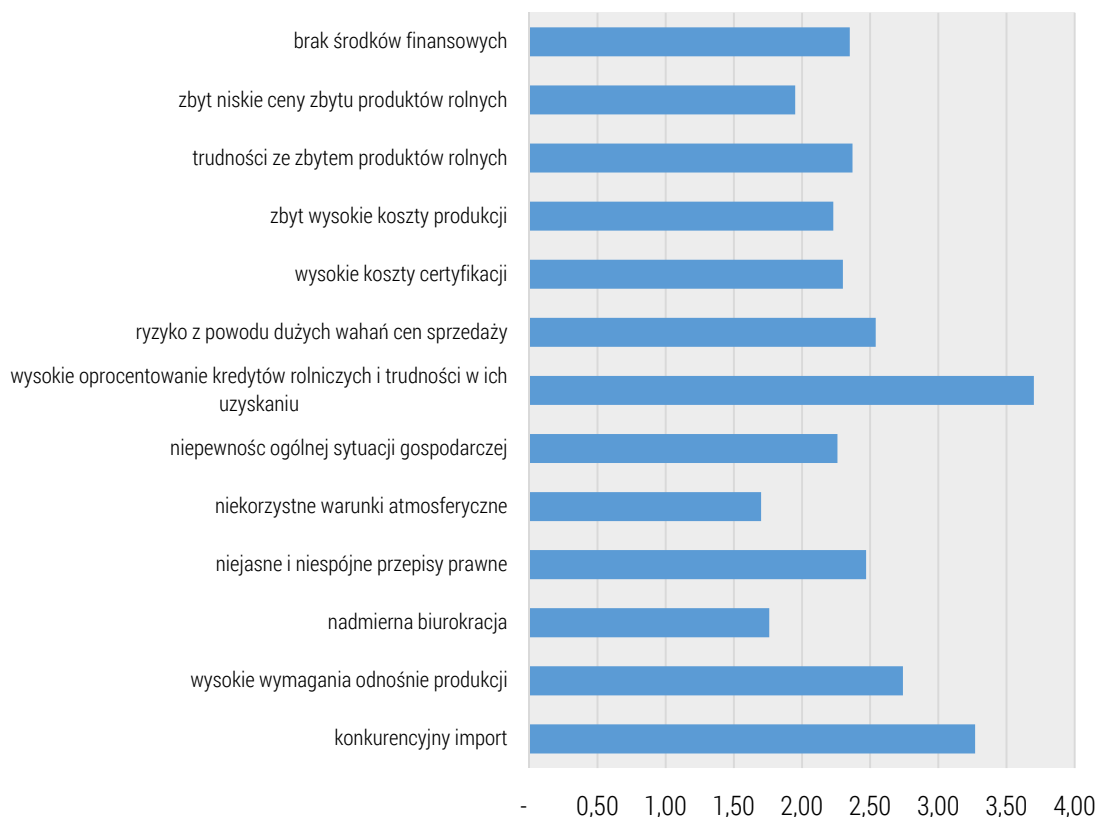
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Pomimo tego, że w ocenie barier związanych ze sprzedażą produktów ekologicznych rolnicy uznali, iż problemem tym są niskie ceny, to jednak porównując ten czynnik z innymi, wskazali pozytywne oddziaływanie na rozwój ich gospodarstw.

Pozostałe czynniki, czyli np. możliwość zrzeszania się w grupy producentów rolnych, zawieranie umów kontraktacyjnych (czyli czynniki ułatwiające system dystrybucji), dostęp do kredytów i inne, nie wywierają istotnego wpływu na gospodarstwa, zdaniem właścicieli badanych podmiotów.

Z kolei wśród czynników ograniczających rozwój gospodarstw ekologicznych, kluczowe znaczenie, w opinii respondentów, mają czynniki środowiskowe, takie jak: niekorzystne warunki atmosferyczne (ocena 1,7) oraz czynniki instytucjonalne, a zwłaszcza nadmierna biurokracja (ocena 1,76). I w jednym, i w drugim przypadku opinie te są zasadne i powszechnie podzielane.

Rys. 5.19. Czynniki ograniczające rozwój gospodarstw ekologicznych (ocena w pkt.)

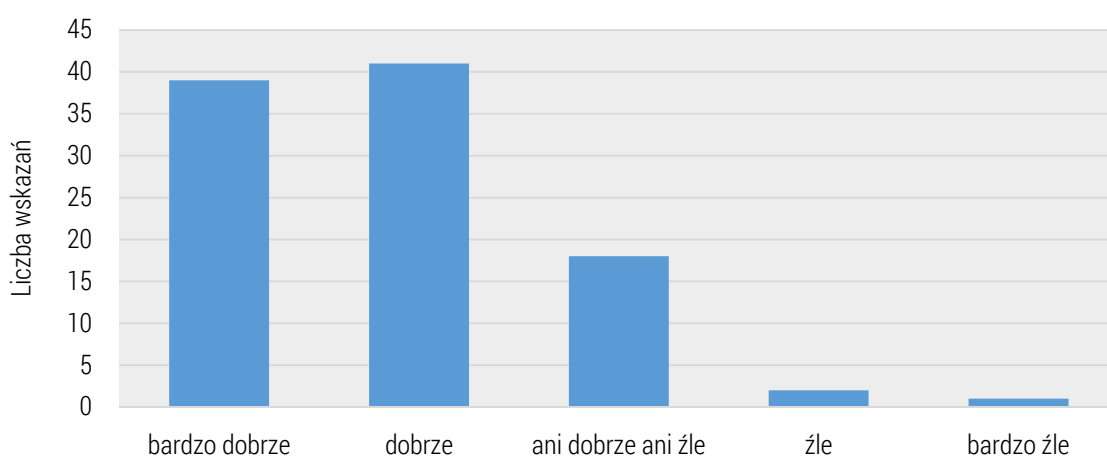
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Rolnicy ekologiczni, ze względu na specyfikę prowadzonej działalności, współpracują z wieloma instytucjami. Obok ośrodków doradztwa rolniczego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, mają do czynienia z Inspekcją Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Inspekcją Weterynaryjną, jednostkami certyfikującymi itp. Generalnie rolnicy pozytywnie oceniają współpracę z tymi instytucjami określając ją jako bardzo dobrą i dobrą (prawie 80% ogółu badanych). Co piąty ankietowany jest obojętny wobec tej współpracy, a negatywne opinie formułują pojedyncze osoby.

Ankietowani rolnicy zostali też poproszeni o wskazanie, które z działań administracji publicznej rządowej i samorządowej powinny być podjęte w pierwszej kolejności, by realnie wpływać na rozwój rolnictwa ekologicznego. Najważniejszym działaniem, w opinii badanych, powinno być wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego (ocena 1,6 pkt.) oraz wspieranie skupu produktów ekologicznych (1,62 pkt.). Warto zwrócić uwagę na jeszcze dwa postulaty, a mianowicie: wspieranie organizacji sprzedaży produktów

ekologicznych (1,62 pkt.) oraz wspieranie przetwórstwa produktów ekologicznych (1,8 pkt.). Takie, postulowane przez badanych rolników działania władz, są podyktowane najważniejszymi bolączkami rolnictwa ekologicznego, czyli niskim popytem na produkty ekologiczne oraz zbyt małą liczbą przetwórci ekologicznych, o czym już wcześniej wspomniano.

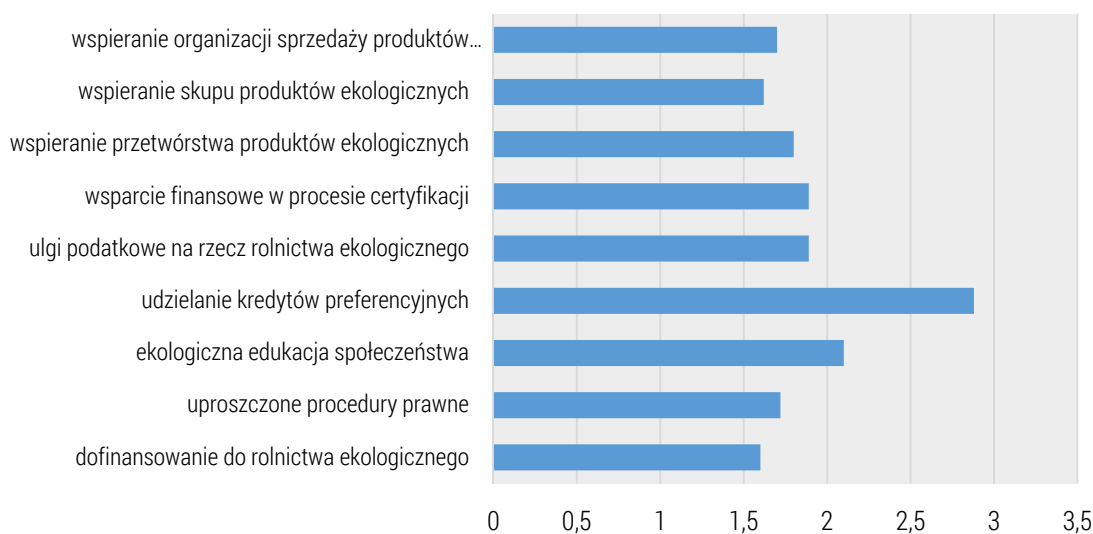
Rys. 5.20. Ocena działalności instytucji współpracujących z badanymi gospodarstwami (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Rys. 5.21. Rekomendacje dla władz w zakresie wspierania rolnictwa ekologicznego (ocena w pkt.)

Jakie działania władz mogą wpłynąć na rozwój ekologicznych gospodarstw rolnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych.

Podsumowując tę część rozważań, można sygnalnie sformułować kilka wniosków:

1. Z przeprowadzonych badań wynika, że rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne w województwie podlaskim to osoby młode i dobrze wykształcone.
2. Zasadniczym motywem podejmowania produkcji ekologicznej były korzyści wynikające z uzyskiwania dopłat bezpośrednich i oczekiwana przez rolników wyższa opłacalność produkcji ekologicznej.
3. W przeważającej ocenie rolników sytuacja ekonomiczna ich gospodarstw jest porównywalna do gospodarstw konwencjonalnych. Zaledwie co 5. badany uważa, że sytuacja jest lepsza w porównaniu do konwencjonalnych gospodarstw rolnych.
4. Wśród najważniejszych czynników determinujących opłacalność produkcji ekologicznej są, zdaniem ankietowanych, płatności unijne oraz korzystne ceny sprzedawanych produktów rolnych.
5. Natomiast czynnikami negatywnie wpływającymi na opłacalność są, według badanych rolników, przede wszystkim: niekorzystne warunki atmosferyczne, czy też nadmierna biurokracja.

6

Krótkie Łańcuchy Dostaw Żywności – wybrane aspekty

6.1.

Istota, główne założenia i modele

Pojęcie „krótkiego łańcucha dostaw” ma niejako charakter wtórny w stosunku do pojęcia „łańcucha dostaw”. Koncepcja łańcucha dostaw pojawiła się w drugiej połowie XX wieku jako swoista alternatywa wobec „tradycyjnego sposobu postrzegania relacji między dostawcami i odbiorcami, które charakteryzują antagonizmy, wykorzystywanie własnej siły przetargowej oraz związane z tym przesuwanie obowiązku ponoszenia zwiększonych kosztów na kooperanta”⁷⁵.

Jak podkreśla Marzena Frankowska, łańcuch dostaw jest definiowany odmiennie przez różnych autorów⁷⁶. Warto przytoczyć jedno z ważniejszych: na przykład Martin Christopher określa łańcuch dostaw jako: „jako sieć wzajemnie ze sobą powiązanych organizacji zaangażowanych w różne procesy i działania, których celem jest dostarczenie ostatecznemu odbiorcy pełnej oferty produktów i usług”⁷⁷. Natomiast Elżbieta Gołębska uważa, że łańcuch dostaw jest to „działalność związana z przepływem produktów i usług – od jego oryginalnego źródła, przez wszystkie formy pośrednie, aż do postaci, w której produkty i usługi są konsumowane przez ostatecznego

⁷⁵ *Encyklopedia zarządzania* [w:] https://mfiles.pl/pl/index.php/%C5%81a%C5%84cuch_dostaw [data dostępu: 19.10.2018].

⁷⁶ Marzena Frankowska, *Łańcuch dostaw – istota, klasyfikacja i percepcja*, „Logistyka” 2014, nr 6, s. 14151-14152, https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/logistyka/item/download/79565_c4787d4dad1669ef965bb3667dc07771 [data dostępu: 19.10.2018].

⁷⁷ Martin Christopher, *Logistyka i zarządzanie łańcuchem podaży*, Wydawnictwo PSB, Kraków 1998, s. 23 [za:] Marzena Frankowska, *Łańcuch dostaw...*, op. cit.

klienta”⁷⁸. W obu definicjach podkreśla się szczególną rolę konsumenta, jako finalnego odbiorcy produktu lub usługi. Ważny jest także aspekt współpracy pomiędzy podmiotami tworzącymi łańcuch.

Podobnie jak w przypadku definicji, również i klasyfikacja łańcuchów dostaw jest niejednorodna i uwzględnia różnorodne kryteria. Biorąc pod uwagę liczbę podmiotów wchodzących w skład łańcucha oraz pełnione przez nie funkcje, wyróżnia się trzy podstawowe typy łańcuchów dostaw⁷⁹:

- bezpośredni łańcuch dostaw – składa się z przedsiębiorstwa, dostawcy oraz odbiorcy, którzy zaangażowani są w przepływ produktów, usług, finansów i/lub informacji w fazie zaopatrzenia i/lub dystrybucji;
- poszerzony łańcuch dostaw – zawiera dostawców dostawcy bezpośredniego oraz odbiorców odbiorcy bezpośredniego, zaangażowanych w przepływ produktów, usług, finansów i /lub informacji;
- kompleksowy łańcuch dostaw – obejmuje wszystkie organizacje uczestniczące we wszystkich przepływach.

Z kolei uwzględnienie rodzaju klienta pozwala na wyróżnienie:

- łańcucha dostaw typu *business to consumer* (B2C);
- łańcucha dostaw typu *business to business* (B2B).

Dynamiczny rozwój światowego handlu żywnością spowodował, że zaczęły dominować w nim coraz bardziej skomplikowane i złożone łańcuchy dostaw. W efekcie, anonimowy i masowy charakter produkcji żywności, często konserwowanej w celu wydłużenia trwałości z uwagi na dłuższy czas przechowywania i transportu, zaczął wywoływać w różnych gremiach (naukowych, obywatelskich, politycznych) liczne dyskusje o potrzebie reorganizacji łańcuchów dostaw żywności. Jednocześnie „zgłaszane przez konsumentów zapotrzebowanie na lokalne produkty pewnego pochodzenia oraz konieczność zwiększania przez producentów wartości produktów wytwarzanych i wprowadzanych do obrotu, doprowadziły do powstania szerokiego spektrum lokalnych sieci żywności i krótkich łańcuchów dostaw, w tym targowisk dla rolników, sprzedaży bezpośredniej u producentów, systemów koszyków (skrzynek), sklepów przewoźnych itp.”⁸⁰. W Unii Europejskiej coraz częściej formułowano postulaty dotyczące „skrócenia” łańcuchów dostaw żywności (*short food supply chains* – SFSCs), nadając nowe funkcje

⁷⁸ Elżbieta Gołemska (red.), *Kompendium wiedzy o logistyce*, PWN, Warszawa 2010, s. 17-18.

⁷⁹ Marzena Frankowska, *Łańcuch dostaw...*, op. cit.

⁸⁰ *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy dostaw*, „Przegląd Obszarów Wiejskich UE – Magazyn Europejskiej Sieci na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich”, 2012, nr 12, s. 3.

bezpośrednim producentom żywności, czyli rolnikom, konsumentom jako odbiorcom żywności oraz szczególnemu znaczeniu systemów lokalnej produkcji (*local food system* – LFS).⁸¹ Dużą rolę odegrała w tej dyskusji Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD), która w 2011 roku podczas 11. spotkania Krajowych Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW), powołała grupę roboczą ds. krótkich łańcuchów dostaw, przeprowadziła badania w krajach członkowskich i opracowała raport, wskazując korzyści i bariery funkcjonowania systemów lokalnej żywności i krótkich łańcuchów dostaw⁸². Konsekwencją dyskusji było nie tylko prawne uregulowanie krótkich łańcuchów dostaw żywności, lecz również uruchomienie instrumentów wspierających ich rozwój w perspektywie finansowej 2014-2020.

Zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), krótki łańcuch dostaw żywności (KŁD) „oznacza łańcuch dostaw, który obejmuje ograniczoną liczbę podmiotów gospodarczych zaangażowanych we współpracę, przynoszący lokalny rozwój gospodarczy oraz charakteryzujący się ścisłymi związkami geograficznymi i społecznymi między producentami, podmiotami zajmującymi się przetwórstwem a konsumentami”⁸³. Analizując cechy tak określonego KŁD oraz nawiązując do przedstawionych wcześniej klasyfikacji łańcuchów dostaw, można uznać, że jest to rodzaj bezpośredniego łańcucha dostaw oraz jednocześnie łańcucha typu B2C. Można także, na podstawie powyższej definicji, określić główne założenia przyświecające idei krótkich łańcuchów dostaw żywności, także w kontekście żywności ekologicznej. Są nimi:

1. Wzmocnienie lokalnych sieci spożywczych poprzez zmobilizowanie do działania producentów i konsumentów – ma to na celu poprawę pozycji producenta przy tworzeniu takiego łańcucha dostaw, dzięki czemu zostanie ograniczona liczba niepotrzebnych pośredników i czas dostarczenia produktu do konsumenta; rezultatem takiego podejścia będzie

⁸¹ Fabien Santini, Sergio Gomez y Paloma (ed.), *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*, "JRC Scientific nad Policy Reports", European Commission 2013, s. 13.

⁸² *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy...*, op. cit., s. 3.

⁸³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dn. 17.12.2013 r., Dz. U. UE, L 347/487 z dn. 20.12.2013 r.

obniżenie bądź wyeliminowanie części kosztów zewnętrznych, które mają znaczący wpływ na cenę sprzedawanych produktów⁸⁴.

2. Upowszechnienie wytwarzania produktów ekologicznych – ich produkcja jest czasochłonna, wymaga większych nakładów pracy, a zbiory – w zależności od warunków atmosferycznych i klimatycznych – mogą być niższe niż w produkcji metodami konwencjonalnymi; konsument pozyskujący takie produkty musi być pewny, że są one zdrowe, posiadają bardzo dobrą jakość i są wolne od chemikaliów i ulepszaczy; w większości przypadków cena tych produktów jest wyższa od ich konwencjonalnych odpowiedników, jednak konsument zwraca uwagę na wymienione wcześniej walory oraz rozumie, że ten rodzaj wytwarzania jest bardziej kosztochłonny.
3. Utożsamianie krótkich łańcuchów dostaw z powrotem do tradycyjnej i autentycznej produkcji żywności – dzięki temu konsumenci są bardziej świadomi swoich wyborów, ponieważ kupując produkt otrzymują informacje o miejscu jego wytworzenia, jakości i składnikach, z jakich został on wytworzony; dzięki uzyskaniu takich informacji pogłębiają się relacje między producentami i konsumentami, co wiąże się z uzyskaniem obopólnej wartości dodanej dla obydwu stron⁸⁵.

Innymi słowy można stwierdzić, że w krótkich łańcuchach dostaw:

- a) „odległość między producentem a konsumentem powinna być jak najkrótsza (bliskość);
- b) liczba pośredników w łańcuchu dostaw powinna być jak najmniejsza;
- c) jak najbardziej należy wspierać zrozumienie i komunikację między producentem i konsumentem, jako że dostrzeżenie i docenienie historii związanej z produktem powoduje zwiększenie wartości towarów kupowanych przez konsumentów oraz sprzyja ich długoterminowej lojalności wobec produktów”⁸⁶.

Jak podkreśla Blanka Tundys, „krótkie łańcuchy dostaw to alternatywne rozwiązania i specyficzna organizacja sieci spożywczych. Wiele z nich to inicjatywy oddolne, w których to zazwyczaj pasywni (w konwencjonalnych

⁸⁴ Blanka Tundys, *Krótki łańcuch dostaw produktów spożywczych (sfsc) – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 249, 2015.

⁸⁵ Francesca Galli, Gianluca Brunori (ed.), *Short Food Supply Chains As Drivers of Sustainable Development. Evidence Document*, Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sismondi, 2013.

⁸⁶ *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy...*, op. cit., s. 5.

rozwiązaniach) uczestnicy: producenci i konsumenci – stają się aktywnymi i wpływowymi podmiotami, sprawującymi kontrolę i władzę nad strukturą łańcucha dostaw. Inicjatywy tego typu wpływają na rozwój lokalny, a także na rozwój rolnictwa na danych obszarach⁸⁷. W tym kontekście można wskazać różnorodne aspekty krótkich łańcuchów dostaw (tab. 6.1).

Tabela 6.1. Aspekty krótkich łańcuchów dostaw

Krótki łańcuch dostaw – aspekty:				
Ludzkie	Finansowe	Fizyczne	Socjalne	Naturalne
Wymiana wiedzy	Opłacalność ekonomiczna	Lokalni dostawcy	Świeże, dobre, wysokojakościowe produkty	Naturalność
Rozwój i udoskonalanie rolnictwa	Regionalny marketing/marki	Lokalna konkurencja	Krótki łańcuch dostaw	Oddziaływanie na środowisko
Wspieranie i doradztwo	Promocja produktu	Lokalne źródła dostaw	Lokalna żywność	Energooszczędność
Przychody	Wsparcie ekonomiczne		Działania etyczne	Rolnictwo na małą skalę
			Sezonowość	Samowystarczalność
			Kapitał ludzki	Zrównoważony rozwój
			Bezpośredniość	Oddźwięk ekologiczny
			Kultura zakupów i żywienia	

Źródło: Blanka Tundys, *Krótki łańcuch dostaw produktów spożywczych (sfsc)...*, op. cit., s. 99.

Ze względu na liczbę pośredników, odległości fizyczne i powiązania organizacyjne, wyróżnia się trzy podstawowe **modele krótkich łańcuchów dostaw**⁸⁸:

1. sprzedaż bezpośrednia,
2. zbiorowa sprzedaż bezpośrednia,
3. rozszerzony łańcuch – partnerstwo (spółdzielnie lub stowarzyszenia producentów).

Sprzedaż bezpośrednia jest najprostszym i najczęściej występującym w praktyce modelem krótkiego łańcucha dostaw. Jej ideą jest bezpośrednia relacja pomiędzy producentem i konsumentem, często określana mianem

⁸⁷ Blanka Tundys, *Krótki łańcuch dostaw produktów spożywczych (sfsc)...*, op. cit., s. 98.

⁸⁸ *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy...*, op. cit., s. 5-6.

face to face, związana z faktem, że transakcja kupna/sprzedaży odbywa się bezpośrednio pomiędzy wymienionymi podmiotami. Cechą tej relacji jest, na ogół: trwałość, powtarzalność, zrozumienie, a przede wszystkim zaufanie. Z badań wynika, że zadowoleni konsumenci przez lata są odbiorcami produktów wytwarzanych w tym samym gospodarstwie. W modelu tym wykorzystuje się różnorodne techniki sprzedaży. Bardzo popularna jest sprzedaż realizowana bezpośrednio w gospodarstwie np. w sklepiku, bądź w formie samodzielnego (przez nabywcę) zbioru produktów rolnych. Sprzedaż może odbywać się także poza gospodarstwem, m.in. na targach lub jarmarkach, we własnych punktach sprzedaży lub też w formie dowozu organizowanego przez rolnika wprost do domu odbiorcy (tzw. system koszyków lub skrzynek) po uprzednim zebraniu zamówień. W tym systemie cały czas zachowuje się bezpośredni kontakt i możliwość przepływu informacji o produkcie, jego pochodzeniu, wartościach kulturowych czy kulinarnych. Podkreśla się, że sprzedaż bezpośrednia jest bardzo dobrą formą sprzedaży przede wszystkim z punktu widzenia małych, ekologicznych gospodarstw rolnych, ponieważ pozwala przejąć im wartość dodaną, zwiększając tym samym opłacalność produkcji i ostatecznie dochody rolnika.

Wraz z rozwojem technologii cyfrowej i telekomunikacyjnej, w modelu sprzedaży bezpośredniej coraz częściej wykorzystywane są także nowoczesne techniki, w tym przede wszystkim techniki sprzedaży internetowej opartej o e-commerce oraz m-commerce. Pierwsza z nich, inaczej określana „handlem internetowym” lub też „handlem elektronicznym”, jest koncepcją obejmującą budowę transakcji przez Internet. W praktyce wyróżnia się różne typy e-commerce, w zależności od podmiotu lub też przedmiotu handlu. W pierwszym przypadku można mówić o handlu elektronicznym pomiędzy przedsiębiorstwami (typu B2B), pomiędzy przedsiębiorstwami a konsumentami (typu B2C) oraz pomiędzy konsumentami (C2C). W drugim natomiast – o handlu dobrami fizycznymi, dobrami cyfrowymi i usługami. Handel elektroniczny może też przybierać kilka form, tzn. może być⁸⁹:

- bezpośredni (kompleksowy) – cała transakcja odbywa się w sieci;
- pośredni – w sieci dokonuje się zamówienia, płatności, natomiast dostawa towaru lub usługi realizowane są w tradycyjny sposób;
- hybrydowy – związany jest z czasowo wykorzystywanymi, różnymi formami dystrybucji, na ogół na skutek niedostatków w rozwoju sieci, usług telekomunikacyjnych lub logistycznych.

⁸⁹ Włodzimierz Szpringer, *Prowadzenie działalności gospodarczej w Internecie. Od e-commerce do e-businessu*, Difin, Warszawa 2005.

W odniesieniu do handlu produktami rolnymi, w tym także ekologicznymi, handel e-commerce może być realizowany albo za pomocą własnej strony internetowej gospodarstwa, na której przedstawia się ofertę produktów i gromadzi zamówienia, albo – co częściej występuje w praktyce – producenci tworzą wspólną platformę internetową lub też włączają swoją ofertę (odpłatnie lub nieodpłatnie) do platform organizowanych przez inne podmioty (coraz częściej także przez grupy konsumentów). „Wspólne strony internetowe producentów umożliwiają szerokie rozreklamowanie produktów przy niewielkim nakładzie pracy. Dzięki temu informacje o produktach są dostępne przez cały czas na różnych platformach internetowych”⁹⁰. Biorąc pod uwagę systematycznie rosnący udział handlu e-commerce w ogólnym wolumenie transakcji handlowych, jest to rozwiązanie przyszłościowe, zwłaszcza dla produktów ekologicznych, których nabywcy w znacznym stopniu są użytkownikami Internetu. Ten typ sprzedaży bezpośredniej, ponieważ pozbawiony jest bezpośredniego kontaktu pomiędzy producentem i nabywcą oraz możliwości obejrzenia produktu i uzyskania o nim informacji wprost od rolnika, wymaga bardzo dobrej prezentacji oferowanych do sprzedaży produktów w formie filmików, zdjęć czy opisów. Ponieważ w odniesieniu do produktów rolnych, elektroniczny handel ma charakter pośredni – odbiór towarów następuje w sposób tradycyjny i może odbywać w gospodarstwie, lub częściej – w wyznaczonych punktach odbioru. Produkty trwałe, niewymagające szczególnych warunków transportu, dostarczane są coraz częściej na większe odległości przy pomocy firm kurierskich.

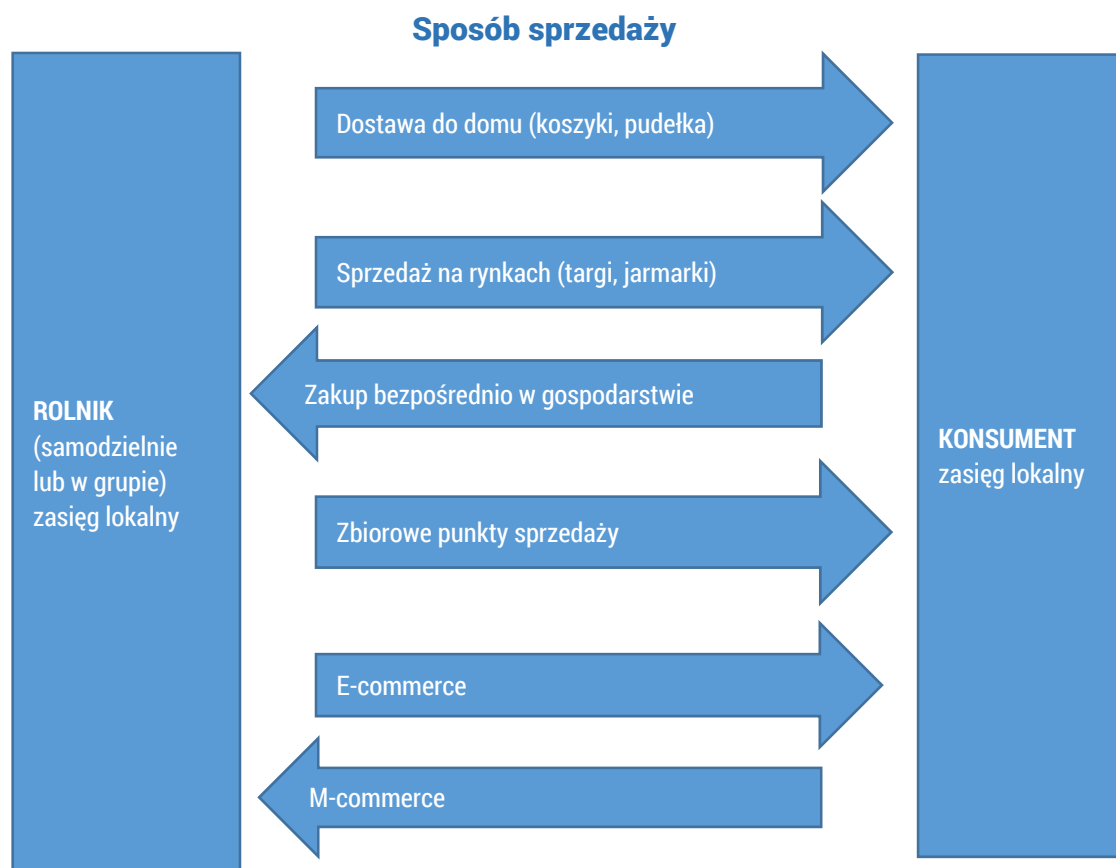
Dynamiczny rozwój urządzeń mobilnych (tabletów, smartfonów) stał się przyczyną wyodrębnienia z transakcji e-commerce handlu określanego mianem m-commerce. Co raz częściej aplikacje na urządzenia mobilne pozwalają na przeglądanie ofert i realizację zakupów. Przy czym rynek aplikacji dotyczy już nie tylko konsumentów, również producenci, korzystając z aplikacji mogą poszukiwać dogodnych dla siebie miejsc sprzedaży. Aplikacje takie powstają także w odniesieniu do produktów rolnych. Przykładem takiej aplikacji jest AGORA. Jest to bezpłatna aplikacja na Androida i IOS działająca na terenie Polski i Europy, dzięki której rolnicy w szybki i prosty sposób mogą sprzedawać swoje produkty oraz nabywać środki do produkcji⁹¹.

Z przedstawionych rozważań wynika, że krótki łańcuch żywności w modelu sprzedaży bezpośredniej może przybierać różne formy. Generalnie zależą one od sposobu sprzedaży (rys. 6.1).

⁹⁰ *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy...*, op. cit., s. 7.

⁹¹ <http://agroa.eu/platforma-rolnicza/dla-rolnika/> [data dostępu: 07.10.2018]

Rys. 6.1. Model sprzedaży bezpośredniej

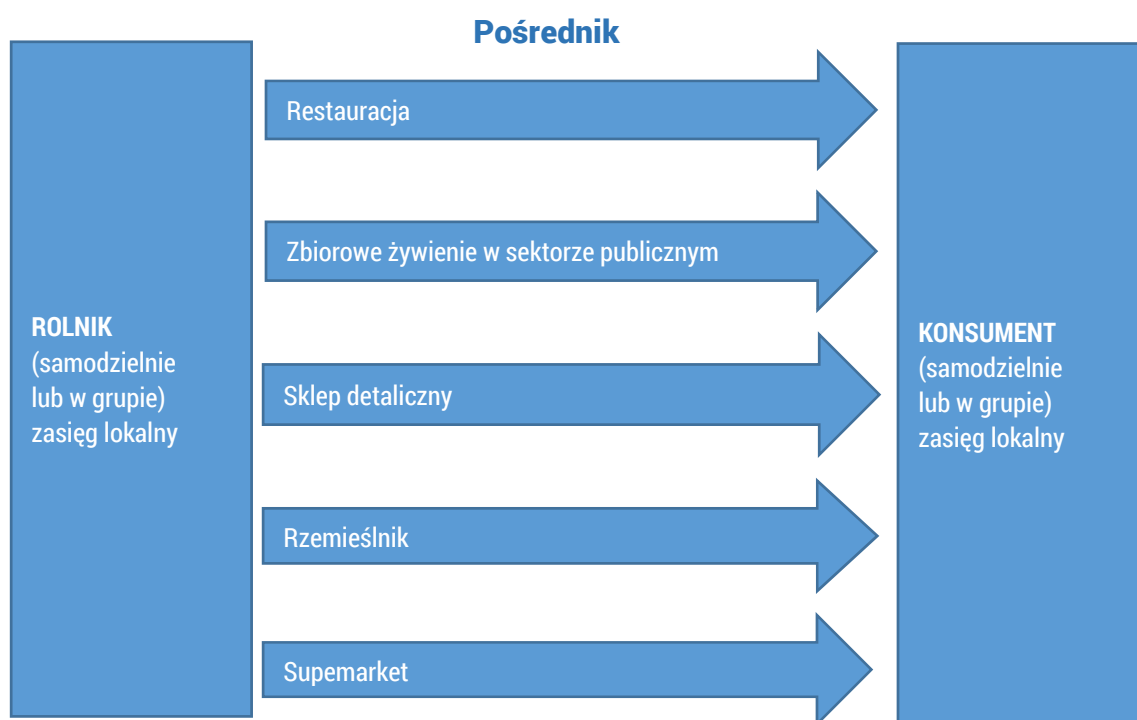
Źródło: opracowanie własne.

Obok sprzedaży bezpośredniej, innym modelem krótkich łańcuchów dostaw jest model **zbiorowej (wspólnej) sprzedaży bezpośredniej**. Wykracza on poza bezpośrednie interakcje pomiędzy producentem a konsumentem, ponieważ w modelu tym występuje pośrednik. Może nim być lokalny sprzedawca, rzemieślnik, restauracja, stołówka, supermarket, grupa nabywców, platforma internetowa. Istotne jest to, że produkty żywnościowe produkowane i sprzedawane są w określonym regionie (miejscu produkcji), a relacje rozwijane są pomiędzy producentem a pośrednikiem, który dysponując wiedzą o cechach sprzedawanego produktu, promuje jego lokalny charakter wśród konsumentów. Ponadto zaspokojenie potrzeb większego odbiorcy (np. stołówki szkolnej czy szpitala) wymaga większych dostaw, czyli pośrednik organizuje zaopatrzenie w produkty u kilku producentów. Ten model niewątpliwie pozwala rolnikowi na zaoszczędzenie czasu związanego z organizacją sprzedaży, zaoszczędzenie kosztów transportu do punktów sprzedaży albo bezpośrednio do konsumentów, pozwala także na zbycie większej liczby produktów, ale niewątpliwie ogranicza cenę uzyskiwaną ze sprzedaży

produktów. Jeśli rolę pośrednika przejmie spółdzielnia lub grupa producentów utworzona przez rolników, straty z tego tytułu można zmniejszyć. Ważna w tym przypadku jest zdolność do współpracy i współdziałania.

Co raz częściej obserwuje się również szczególne formy partnerstw tworzonych przez konsumentów, którzy mając wspólny cel w postaci dostępu do zdrowej, tradycyjnie lub w sposób ekologiczny wyprodukowanej żywności oraz możliwości oddziaływania na ceny, integrują się i organizują samodzielnie system zakupów. Niekiedy, jak wskazują autorzy raportu *Lokalna żywność...*, „konsumenci dzielą z producentem ryzyko i korzyści związane z produkcją, przy czym pisemna umowa reguluje sprzedaż bezpośrednią produktów w ramach takiej działalności. Jest to najpowszechniej widoczne w przypadku tzw. rolnictwa wspieranego przez lokalną społeczność, w ramach którego konsumenci ponoszą określoną część kosztów produkcji, a w zamian regularnie otrzymują uzgodnioną ilość produktów”⁹². Rezultatem takich działań jest zwiększenie aktywnej roli konsumentów w kształtowaniu systemów lokalnej produkcji żywności i krótkich łańcuchów dostaw.

Rys. 6.2. Model zbiorowej (wspólnej) sprzedaży bezpośredniej

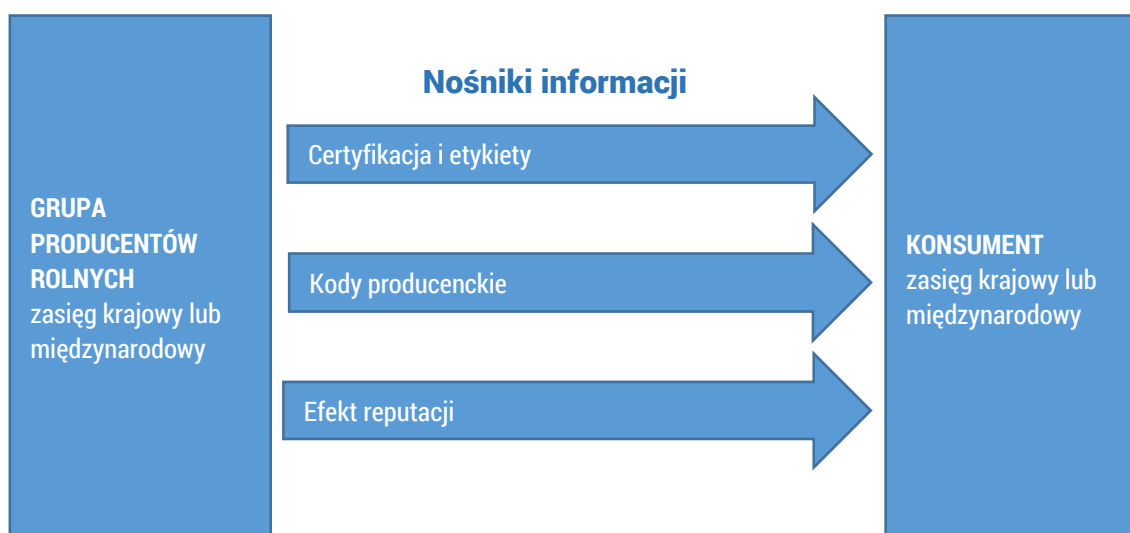
Źródło: opracowanie własne.

⁹² *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy...*, op. cit., s. 9.

Na niektórych obszarach takie partnerstwa wzmacniane są dodatkowo przez podmioty sektora publicznego, zwłaszcza administrację publiczną, dzięki czemu tworzy się warunki do strategicznego podejścia w zarządzaniu rozwojem lokalnym, a w efekcie – do korzyści osiągniętych przez wszystkie strony.

Trzeci model krótkiego łańcucha dostaw określany jest jako **rozszerzony łańcuch**. Związane jest to z faktem, że w modelu tym powiązania charakterystyczne dla poprzednich modeli, nie mają miejsca, czyli niemożliwa jest bliskość terytorialna i bezpośrednie relacje między producentem a konsumentem, a transakcje znacznie wykraczają poza ramy czasowe i przestrzenne. Produkty trafiają do nabywców poza regionem produkcji (często także poza granice kraju). Niemniej jednak informacja przekazywana jest wraz z ładunkiem i jego wartością – dane o miejscu produkcji, zasadach, certyfikatach docierają do konsumenta niezależnie od miejsca sprzedaży. Na tej podstawie klient decyduje o zakupie towaru (zna metody produkcji, wartość dodaną, przestrzeń produkcyjną). W przypadku tego modelu kluczową rolę odgrywa partnerstwo producentów, którzy, pod wspólną marką, sprzedają swoje produkty promując nie tylko siebie, lecz również swój region i kraj (np. węgierski Tokaj, czy włoska szynka parmeńska).

Rys. 6.3. Model rozszerzonego łańcucha

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Blanka Tundys, *Krótki łańcuch dostaw produktów spożywczych (sfsc) ...*, op. cit., s. 101.

Podsumowując tę część rozważań należy podkreślić, że krótkie łańcuchy dostaw żywności, a zwłaszcza żywności ekologicznej, ze względu na swoje specyficzne cechy generują wielorakie **korzyści**. Do najistotniejszych można zaliczyć:

1. korzyści ekonomiczne:
 - › rozszerzenie asortymentu produktów,
 - › zapewnienie nowych miejsc pracy i podtrzymanie ich,
 - › ożywienie i poprawa wizerunku regionów marginalizowanych,
 - › rozwój gospodarki lokalnej,
 - › wzrost dochodów producentów dzięki udziałowi w cenie końcowej produktu,
 - › rozwój gospodarstw, możliwość inwestowania;
2. korzyści społeczne:
 - › pogłębianie powiązań producentów z konsumentami,
 - › pogłębianie spójności społecznej (konsumentów, producentów i sprzedawców),
 - › wzrost zaufania społecznego,
 - › wyższy poziom współpracy i współdziałania,
 - › lepsza jakość żywności i walory zdrowotne,
 - › lepsze dopasowanie produkowanego asortymentu do potrzeb konsumentów finalnych;
3. korzyści środowiskowe:
 - › mniejszy poziom zanieczyszczenia środowiska poprzez ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, ograniczenie nawożenia (w przypadku produkcji ekologicznej),
 - › zachowanie bioróżnorodności i ekosystemów,
 - › energooszczędność,
 - › wzmacnianie zrównoważonego rozwoju.

Zatem tworzenie warunków do ich rozwoju i upowszechniania ma szczególne znaczenie w kontekście rozwoju obszarów wiejskich i utrzymania ich wysokiej żywotności.

6.2.

Doświadczenia wybranych państw

Przedstawione w poprzednim podpunkcie modele niejako uogólniają doświadczenia wielu krajów, które związane są z funkcjonowaniem krótkich łańcuchów dostaw żywności. Warto zaprezentować niektóre z nich. Z obu Ameryk wybrano przykłady: Chile, Brazylii oraz Stanów Zjednoczonych.

W Chile powszechnie stosowanym rozwiązaniem jest możliwość sprzedaży produktów wytwarzanych przez rolników na targach znajdujących się na obszarze całego kraju, bez konieczności ponoszenia opłat za korzystanie z powierzchni targowej w celach handlowych. Liczba takich bezpłatnych miejsc targowych wynosi 993, a korzysta z nich 66 514 rolników. Dzięki takiemu rozwiązaniu konsumenci mogą nabywać świeże, zdrowe i dobrej jakości produkty ekologiczne, co przyczynia się do promocji zdrowej żywności oraz zdrowych nawyków żywieniowych w społeczeństwie. Sprzedaż tego typu produktów stanowi 70% ogólnej sprzedaży w odniesieniu do warzyw i owoców, oraz 30% – w przypadku ryb⁹³.

Drugim rozwiązaniem stosowanym w Chile jest sprzedaż bezpośrednia w gospodarstwie. Jak już podkreślono, jest to najprostszy i najbardziej bezpośredni rodzaj powiązań, w którym konsumenci kupują produkty bezpośrednio od producenta (zasada: sprzedaż twarzą w twarz lub „sam nazbieraj”). Polega ona na sprzedaży wytworzonych w gospodarstwie produktów, bezpośrednio w miejscu ich wytworzenia, nabywcom, którzy mieszkają nieopodal gospodarstw rolnych, albo takim, którzy przyjeżdżają specjalnie, aby zakupić świeże i zdrowe produkty bezpośrednio od rolnika. Rozwiązanie to jest stosowane przez drobnych rolników i rybaków, którzy nie posiadają zbyt dużej liczby produktów na sprzedaż. W Chile rozwinęły się także krótkie łańcuchy dostaw w formie zbiorowej sprzedaży bezpośredniej. Dotyczy ona: sprzedaży owoców, warzyw i ryb do wielkich marketów oraz sprzedaży mleka, miodu, owoców i warzyw dla przedsiębiorców⁹⁴.

⁹³ S. Salcedo, L. Guzmán (ed.), *Family Farming in Latin America and the Caribbean: Policy Recommendations*, FAO Regional Office for Latin America and the Caribbean. Santiago, Chile 2014. <http://www.fao.org/docrep/019/i3788s/i3788s.pdf> [data dostępu: 18.09.2018].

⁹⁴ E. Siliprandi, *Los programas de compras públicas de Brasil: escuelas y circuitos cortos*, [in:] *Short circuits and family farming: new patterns of production, commercialization and nutrition*. Proceedings of the seminar on short food supply chains, held 2-3 September 2013. Santiago, Chile 2014.

W Brazylii model krótkiego łańcucha dostaw można powiązać z realizacją państwowego programu pn. „Brazylijski narodowy program żywienia w szkołach”. Jego celem jest przeciwdziałanie ubóstwu i marginalizacji społecznej poprzez zapewnienie dzieciom uczęszczającym do szkół odpowiedniego poziomu witamin i składników odżywczych w przyswajanym pożywieniu otrzymywanym w szkołach. Program oddziałuje także na lokalnych rolników ze względu na to, iż państwo przekazuje 30% środków budżetowych do gmin, które są zobowiązane do zaopatrzenia szkół w produkty wytwarzane w lokalnych gospodarstwach rolnych oraz od rolniczych grup producenckich. Premiowani są przy tym, w formie wyższego wynagrodzenia ci rolnicy, którzy stosują ekologiczne techniki produkcji.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki, podobnie jak w Brazylii, model krótkiego łańcucha dostaw żywności jest sprzężony z programem finansowanym przez państwo, nazywanym „Jedz zdrowo i żyj zdrowo”. Program ma na celu promowanie wśród młodych ludzi i ich rodziców, zdrowego trybu życia i właściwego odżywiania się. Polega on na upowszechnianiu zdrowej żywności w szkołach, jak również prowadzenia szkoleń i kursów dla dzieci i rodziców, w zakresie korzyści płynących ze zdrowego trybu życia oraz odpowiedniego i zbilansowanego odżywiania się; owe spektrum działań ma na celu walkę z otyłością. Realizacja programu związana jest z nabywaniem przez szkoły od lokalnych rolników żywności, a zwłaszcza warzyw i owoców. Podczas przeprowadzanych szkoleń promowany jest zakup produktów z gospodarstw rolnych⁹⁵.

W odniesieniu do kontynentu europejskiego, warto jest zwrócić uwagę na modele krótkich łańcuchów dostaw żywności stosowane we Francji, we Włoszech, na Węgrzech, w Wielkiej Brytanii i w Austrii. Krótkie łańcuchy dostaw żywności mają w tych krajach bardzo długą tradycję. Ich znaczeniu w kształtowaniu lokalnej gospodarki przypisuje się bardzo dużą wagę, o czym świadczą liczne formy wspierania ich rozwoju przez państwo i samorządy terytorialne.

We Francji krótkie łańcuchy dostaw zostały uregulowane prawnie i zgodnie z nimi w KŁD między producentem a konsumentem nie może wystąpić więcej niż jeden pośrednik. Co więcej, w kraju tym, zwraca się szczególną uwagę na bliskość geograficzną, czyli krótką odległość między producentem a konsumentem oraz bliskość kulturowej tożsamości, która ma duże znaczenie przy sprzedaży produktów rodzimych oraz regionalnych. W 2010 roku 21% wszystkich gospodarstw rolnych sprzedawało całość lub część

⁹⁵ S. Bustos, *Escuelas y circuitos cortos: el programa 'Eat Healthy, Live Healthy' en los Estados Unidos*, [in:] *Short circuits and family farming...*, op. cit.

produktów z wykorzystaniem krótkich łańcuchów dostaw. Produktami sprzedawanymi w ten sposób były: miód, warzywa, owoce, drób i jaja oraz produkty mleczne. Obecnie 10% ogółu produktów ekologicznych, dostarczanych w ramach krótkich łańcuchów dostaw żywności, posiada znak jakości, który ma znaczący wpływ na wyniki sprzedaży. Udział w rynku sprzedaży w ramach krótkich łańcuchów dostaw przedstawia się następująco: 48% stanowi sprzedaż bezpośrednio w gospodarstwie, 18% – otwarte rynki, 5% – rynki rolnicze i spółdzielcze punkty sprzedaży, 8% – sprzedaż wędrowną, nieco niższy odsetek dotyczy sprzedaży internetowej, dostarczania produktów do restauracji i supermarketów czy sprzedaży dla społeczności lokalnej⁹⁶.

Aby poprawić działanie krótkich łańcuchów dostaw, francuskie ministerstwo wprowadziło plan działania, w ramach którego państwo przeznacza środki budżetowe na rozszerzanie wiedzy rolników o mechanizmach funkcjonowania krótkich łańcuchów dostaw. Ponadto aparat państwowy wspiera rolników poprzez kursy, które pomagają w ocenie rentowności gospodarstw w momencie wejścia na rynek krótkich łańcuchów dostaw. Szkolenia dotyczą również przerobu produktów, marketingu i zarządzania, czy tworzenia spółdzielni.

Innowacyjnym pomysłem francuskiego ministerstwa rolnictwa było stworzenie platformy szkoleniowej dla restauratorów, celem której jest promocja korzystania z lokalnych świeżych produktów ekologicznych⁹⁷. Stworzenie takiego instrumentu było powiązane z wejściem w życie ustawy o „modernizacji rybołówstwa”, mającej na celu promocję krótkich łańcuchów dostaw żywności poprzez nałożenie na restauracje obowiązku zakupu od lokalnych dostawców 20% produktów wykorzystywanych w lokalach gastronomicznych.

Francja zmieniła również prawo zamówień publicznych, tworząc preferencje w zakresie sprzedaży lub dostarczania produktów rolnych dla produktów sprzedawanych bezpośrednio przez producentów, pod warunkiem, że są oferowane na takich samych zasadach jak produkty sprzedawane przez pośredników.

We Włoszech krótkie łańcuchy dostaw związane są ze współpracą producentów ze znanymi firmami, dzięki czemu produkty przez nich wytwarzane stają się bardziej rozpoznawalne przez konsumentów, co prowadzi do

⁹⁶ C. Deverre, C. Lamine, *Les systèmes agrialimentaires alternatifs. Une revue de travaux anglophones en sciences sociales*. Paris, France 2010.

⁹⁷ B. Midoux, *Políticas para promover los circuitos cortos: la experiencia del Ministerio de Agricultura de Francia*, [in:] *Short circuits and family farming...*, op. cit..

stworzenia relacji między rolnikiem a konsumentem. Przykładem takiego przedsięwzięcia jest gospodarstwo Albarese, które zajmuje się sprzedażą, wytwarzaniem i pakowaniem wina Morelino. Ponadto na terenie tego gospodarstwa uprawiane są stare odmiany pszenicy miękkiej i twardej⁹⁸. Pszenica poddawana jest metodom przetwórczym, a następnie wytwarzane są z niej chleby i makarony.

Kolejnym przykładem takiego typu działań, w ramach omawianego łańcucha, jest firma Slow Food, która zajmuje się sprzedażą mięsa pozyskiwanego z włoskiego bydła. Firma współpracuje z Parkiem Maremma, w którym turyści mogą przyjrzeć się sposobowi hodowli, jak również wypasania pogłowa. Dodatkowo, na terenie parku, zwiedzający mają możliwość zakupu i spróbowania mięsa pozyskiwanego z tych zwierząt.

W ramach KŁD we Włoszech wyróżnić można sprzedaż internetową, która wiąże się z możliwością dostarczenia produktów wytwarzanych w gospodarstwie bezpośrednio do domów klientów, dzięki czemu konsumenci mogą otrzymać zdrowe, świeże i dobrej jakości produkty w cenie konkurencyjnej – w porównaniu z tą, która oferowana jest w supermarketach. Dzięki temu modelowi rolnicy mogą uzyskać stałych klientów, z którymi nawiązują długą współpracę⁹⁹.

Innym przykładem modelu krótkiego łańcucha dostaw w formie sprzedaży bezpośredniej, jest możliwość zakupu produktów w sklepach rolniczych, dzięki czemu rolnicy mogą uzyskać większe zyski ze sprzedaży produktów w związku ze zmniejszeniem kosztów marż, transportu, jak również pakowania¹⁰⁰. Z tego rozwiązania korzysta osiem milionów Włochów; produkty dostępne w sklepach rolniczych posiadają wysoką jakość, są zdrowsze i niezanieczyszczone¹⁰¹.

Na Węgrzech model krótkich łańcuchów dostaw odnosi się do dostarczania już przetworzonych produktów do organizowanych przyjęć. Firmą, która zajmuje się takimi dostawami jest Haziko. Produkty do dalszego przetwarzania pozyskuje od lokalnych producentów rolnych.

Jedną z form krótkich łańcuchów dostaw jest dostarczanie produktów i plonów rolnych do sklepów lub hipermarketów. Taki rodzaj współpracy

⁹⁸ Źródło: <http://www.alberese.com> [data dostępu: 05.10.2018].

⁹⁹ C. Brown, *Consumers' preferences for locally produced food: a study in southeast Missouri*, "American Journal of Alternative Agriculture", 2018, no. 18, 213-223.

¹⁰⁰ L. Jarosz, *The city in the country: growing alternative food networks in Metropolitan areas*, "Journal of Rural Studies" 2018, no. 24, 231-244.

¹⁰¹ F. Ciliberti, P. Pontrandolfo, B. Scozzi, *Investigating corporate social responsibility in supply chains: a SME perspective*, "Journal of Cleaner Production" 2018, no. 16 (15), 1579-1588.

może przynieść rolnikom zyski, ale również i starty. W pierwszym przypadku, istotne znaczenie mają duże zamówienia, przy realizacji których producent rolny może osiągnąć znaczne korzyści, a dodatkowo jego marka będzie rozpoznawalna wśród konsumentów. W drugim natomiast, napływ zbyt dużej liczby zamówień, przy małym lub średnim rozmiarze gospodarstwa, może spowodować ich niewykonanie. Ponadto niższa cena związana z dostarczaniem produktów do supermarketów może wpłynąć na zmniejszenie przychodów w odniesieniu do kosztów produkcji. Taki model można zaobserwować w Wielkiej Brytanii, gdzie firma Waitrose pozyskuje powyżej 1000 produktów od 300 regionalnych producentów rolnych zlokalizowanych w geograficznym obrębie firmy. Firma określiła kartę zasad współpracy, na podstawie której zobowiązała się do specjalnego traktowania produktów pochodzących od lokalnych właścicieli upraw¹⁰².

W Austrii, w ramach modeli KŁD, występuje krajowy i regionalny program pn.: „Dobre rzeczy z gospodarstwa”, polegający na zapewnieniu małym gospodarstwom rodzinnym możliwości sprzedaży swoich produktów na rolniczych rynkach, dodatkowo promując autentyczną, zdrową i świeżą żywność. W 2012 roku w projekcie uczestniczyło 1570 certyfikowanych ekologicznych rolników. Rolnicy, którzy sprzedają swoje produkty w ramach tego modelu umieszczają na swoich towarach logo produktu lub własne logo informujące o certyfikacji, jaką posiadają produkty, dzięki czemu wpływa to na wiarygodność oferowanych towarów oraz uświadomienie kupującego o ich pochodzeniu, jakości i świeżości.

6.3. Regulacje prawne w Polsce

Formy sprzedaży produktów wytwarzanych w polskich gospodarstwach rolnych są uregulowane przepisami prawa. Obecnie dopuszczone są cztery podstawowe formy tej sprzedaży:

1. dostawy bezpośrednie,
2. sprzedaż bezpośrednia,
3. rolniczy handel detaliczny,
4. działalność marginalna (lokalna i ograniczona).

¹⁰² Źródło: https://www.waitrose.com/content/waitrose/en/home/inspiration/about_waitrose/the_waitrose_way/small_producers_charter.html.html [data dostępu: 25.09.2018].

Każda z wymienionych form charakteryzuje się odmiennymi uwarunkowaniami ekonomicznymi, prawno-organizacyjnymi oraz wymogami higieniczno-sanitarnymi oraz weterynaryjnymi. Ich szczegółowe przedstawienie w ramach niniejszego opracowania nie jest możliwe, z uwagi jednak na fakt, że wymienione formy mają charakter krótkich łańcuchów dostaw, przeanalizowane zostaną najważniejsze ich aspekty.

Dostawy bezpośrednie, jako działalność rejestrowana, dotyczą produktów takich jak: zboża, owoce, warzywa, zioła, grzyby uprawne – pochodzące wyłącznie z własnych upraw lub hodowli producentów produkcji pierwotnej, niestanowiących działów specjalnych produkcji rolnej, oraz pozostałe surowce pochodzące z dokonywanych osobiście zbiorów ziół i runa leśnego, jak również środki spożywcze sporządzone z wymienionych wyżej produktów w formie kiszonych i suszonych. Dostawy bezpośrednie środków spożywczych są realizowane bezpośrednio przez producentów produkcji pierwotnej¹⁰³, którzy dostarczają małe ilości środków spożywczych do konsumentów finalnych lub do zakładów detalicznych zaopatrujących konsumentów finalnych¹⁰⁴. Istotą dostaw bezpośrednich jest więc, po pierwsze, aby obejmowały one tylko **nieprzetworzone produkty produkcji pierwotnej pochodzenia roślinnego**, np. ziarna, owoce, warzywa, zioła, grzyby, nasiona kielkujące, a wyjątkiem są produkty kiszone i suszone, otrzymane z produktów produkcji pierwotnej, pochodzących z własnych upraw oraz po drugie, że działalność ta realizowana jest nie w celu dalszej odsprzedaży innemu podmiotowi gospodarczemu, lecz **w celu zaopatrzenia konsumentów finalnych**.

Dostawy bezpośrednie mogą być prowadzone na terenie województwa, w którym prowadzona jest produkcja pierwotna, lub na terenie województw przyległych. Jeżeli działalność w ramach dostaw bezpośrednich jest prowadzona na terenie kilku powiatów, państwowy powiatowy inspektor sanitarny, właściwy dla miejsca prowadzenia produkcji pierwotnej, powiadamia państwowych powiatowych inspektorów sanitarnych, właściwych ze względu na prowadzenie dostaw bezpośrednich, o wpisie do rejestru działalności

¹⁰³ Produkcja pierwotna (lub podstawowa) oznacza uprawę roślin lub chów i hodowlę zwierząt w celu pozyskania tzw. produktów pierwotnych (obejmuje także łowiectwo, rybactwo i zbieranie runa leśnego).

¹⁰⁴ Definicja ta jest zgodna z brzemieniem definicji dostaw bezpośrednich w rozumieniu art. 1 ust. 2 lit. c rozporządzenia (WE) nr 853/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych. Zgodnie z nią, dostawy bezpośrednie to bezpośrednie dostawy, dokonywane przez producenta, małych ilości surowców do konsumenta końcowego lub lokalnego zakładu detalicznego, bezpośrednio zaopatrującego konsumenta końcowego.

w zakresie dostaw bezpośrednich. Rolnicy prowadzący taką działalność muszą przestrzegać wymagań dotyczących przechowywania i transportu produktów¹⁰⁵. Szczegółowe wymagania w zakresie produktów pochodzenia roślinnego są uregulowane w Rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie dostaw bezpośrednich środków spożywczych¹⁰⁶. Akt ten, odnośnie do wymagań higienicznych przy prowadzeniu dostaw bezpośrednich, wskazuje ponadto kryteria ujęte w Części A załącznika I Rozporządzenia (WE) nr 852/2004 w sprawie higieny środków spożywczych¹⁰⁷.

Wielkości obrotu, w ramach dostaw bezpośrednich, nie mogą przekraczać wielkości plonów, w skali roku, poszczególnych surowców uzyskanych przez producentów produkcji pierwotnej z gospodarstw rolnych, których ci producenci są właścicielami lub użytkownikami na podstawie innych niż własność tytułów prawnych użytkowania gruntów rolnych i ilości surowców pochodzących z dokonywanych osobiście zbiorów ziół i runa leśnego. Podmiot prowadzący działalność w zakresie dostaw bezpośrednich jest obowiązany złożyć wniosek o wpis do rejestru zakładów. Wzór zgłoszenia określony jest w Rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 29 maja 2007 r.; nie jest natomiast wymagane zatwierdzenie przez Państwową Inspekcję Sanitarną.

W związku z realizacją generalnej zasady dotyczącej odpowiedzialności w zakresie bezpieczeństwa żywności¹⁰⁸, środki spożywcze wprowadzane do obrotu należy odpowiednio opakować i oznakować, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Opakowanie ma przede wszystkim zapewniać produktowi odpowiednią ochronę przez cały okres jego przydatności do spożycia.

Sprzedaż bezpośrednia to sprzedaż **nieprzetworzonych produktów pochodzenia zwierzęcego wyprodukowanych** we własnym gospodarstwie rolnym lub pozyskanych podczas działalności łowieckiej małych ilości surowców¹⁰⁹ wyprodukowanych we własnym gospodarstwie rolnym – produktów żywnościowych przekazywanych bezpośrednio do konsumenta końcowego lub zakładu detalicznego, bezpośrednio zaopatrującego konsumenta końcowego. Przed rozpoczęciem działalności w formie sprzedaży bezpo-

¹⁰⁵ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie dostaw bezpośrednich środków spożywczych, Dz. U. z 2007 r., nr 112, poz. 774.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Dz. U. UE L 139/1.

¹⁰⁸ Zgodnie z nią, żywność wprowadzana na rynek, powinna być bezpieczna dla zdrowia i życia człowieka, a odpowiedzialność za jej bezpieczeństwo ponosi podmiot działający na rynku spożywczym.

¹⁰⁹ „Surowiec” oznacza produkty produkcji pierwotnej, w tym produkty ziemi, pochodzące z hodowli, polowań i połowów.

średniej żywności pochodzenia zwierzęcego, wymagana jest jej rejestracja u powiatowego lekarza weterynarii, właściwego ze względu na planowane miejsce prowadzenia tej działalności. Wymogiem rejestracji jest złożenie projektu technologicznego, zgodnie z § 3 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 marca 2013 r. w sprawie wymagań, jakie powinien spełniać projekt technologiczny zakładu, w którym ma być prowadzona działalność w zakresie produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego¹¹⁰.

Ustawodawca określił limity sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego w artykule 6 Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 września 2015 r. w sprawie wymagań weterynaryjnych przy produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego, przeznaczonych do sprzedaży bezpośredniej:

- 50 sztuk tygodniowo – w przypadku tusz indyków, wraz z podrobami pozyskanymi z tych indyków;
- 500 sztuk tygodniowo – w przypadku tusz gęsi, wraz z podrobami pozyskanymi z tych gęsi;
- 200 sztuk tygodniowo – w przypadku tusz innych gatunków drobiu niż wymienione, wraz z podrobami pozyskanymi z tego drobiu;
- 100 sztuk tygodniowo – w przypadku tusz zajęczaków, wraz z podrobami pozyskanymi z tych zajęczaków;
- 10 000 kg rocznie – w przypadku tusz grubej zwierzyny łownej, wraz z podrobami pozyskanymi z tej zwierzyny;
- 10 000 kg rocznie – w przypadku tusz drobnej zwierzyny łownej, wraz z podrobami pozyskanymi z tej zwierzyny;
- 1000 kg rocznie – w przypadku żywych ślimaków lądowych;
- 1000 litrów tygodniowo – w przypadku mleka surowego albo mleka surowego i siary;
- 200 litrów tygodniowo – w przypadku surowej śmietany;
- 2450 sztuk tygodniowo – w przypadku jaj pozyskanych od drobiu;
- 500 sztuk rocznie – w przypadku jaj pozyskanych od ptaków bezgrzebieniowych¹¹¹.

Sprzedaż tego rodzaju produktów musi być prowadzona przy wykorzystaniu specjalistycznych środków transportu. Rolnik może prowadzić sprzedaż swoich produktów na terenie województwa oraz na obszarach sąsiadujących z województwem. W drugim wypadku należy poinformować lekarza weterynarii, właściwego ze względu na miejsce prowadzenia sprzedaży, w terminie 7 dni przed dniem rozpoczęcia tej sprzedaży.

¹¹⁰ Dz. U. z 2013r., poz. 434.

¹¹¹ Ibidem.

W ramach prowadzenia sprzedaży bezpośredniej, rolnicy muszą spełniać szereg wymagań w odniesieniu do pomieszczeń wykorzystywanych w tej działalności. Miejsca takie powinny być w odpowiednim stanie technicznym, dostosowane do danego rodzaju działalności – sprzedaży, i spełniające podstawowe warunki sanitarne i budowlane. Ponadto od osób zajmujących się sprzedażą bezpośrednią wymagane jest posiadanie orzeczenia lekarskiego o braku przeciwwskazań do wykonywania pracy wymagającej kontaktu z żywnością (książeczka zdrowia). Należy używać czystej odzieży roboczej w jasnym kolorze, nakrycia głowy zasłaniającego włosy, i obuwia roboczego. Należy także przestrzegać zasad higieny podczas produkcji i sprzedaży, w szczególności myć ręce przed każdym przystąpieniem do pracy lub po ich zabrudzeniu¹¹².

Obok wymienionych, formą sprzedaży prowadzonej przez rolników jest **rolniczy handel detaliczny**. W pierwotnym brzmieniu został on określony w art. 3 ust. 7 Rozporządzenia (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r.¹¹³ jako „zbywanie konsumentowi finalnemu żywności pochodzącej w całości lub części z własnej uprawy, hodowli lub chowu podmiotu działającego na rynku spożywczym”.

W Polsce rolniczy handel detaliczny uregulowany został wraz z wprowadzeniem zmian legislacyjnych w ramach ustawy o swobodzie działalności gospodarczej oraz ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych, jak również z wejściem w życie z dniem 1 stycznia 2017 r. ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników¹¹⁴. Zapisy ustawy zostały uszczegółowione w takich aktach wykonawczych, jak: Rozporządzenie MRiRW z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania¹¹⁵, Rozporządzenie MRiRW z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie rejestru zakładów produkujących produkty pochodzenia zwierzęcego lub wprowadzających na rynek te produkty oraz wykazów takich zakładów¹¹⁶, oraz Rozporządzenie MRiRW z dnia 15 grudnia 2016 r. w sprawie sposobu ustalania weteryna-

¹¹² *Poradnik dla producentów rolnych prowadzących dostawy bezpośrednie, sprzedaż bezpośrednią, działalność marginalną, lokalną i ograniczoną, gospodarstwa agroturystyczne oraz oferujących produkty tradycyjne*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2016, s. 14.

¹¹³ Dz. U. UE L 031.

¹¹⁴ Dz. U. z 2016 r., poz. 1961.

¹¹⁵ Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.

¹¹⁶ Dz. U. z 2016 r., poz. 2192.

ryjnego numeru identyfikacyjnego¹¹⁷. Ponadto przy produkcji i zbywaniu żywności w ramach rolniczego handlu detalicznego, należy spełnić przede wszystkim wymagania rozporządzenia (WE) nr 852/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych oraz przepisów wydanych w trybie tego rozporządzenia.

W treści wyżej wymienionej ustawy ustawodawca określił, że produkty **nie mogą być sprzedawane** osobom prawnym, jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej lub na rzecz osób fizycznych na potrzeby prowadzonej przez nie pozarolniczej działalności gospodarczej.

Kolejnym obostrzeniem jest zakaz sprzedaży przetwarzanych produktów roślinnych i zwierzęcych przez osoby zatrudnione na podstawie umów o pracę, umów zlecenia, umów o dzieło oraz innych umów o podobnym charakterze, z wyłączeniem uboju zwierząt rzeźnych i obróbki poubojowej tych zwierząt, w tym również rozbioru, podziału i klasyfikacji mięsa, przemiatu zbóż, wycięcia oleju lub soku oraz sprzedaży podczas wystaw, festynów, targów przez rolnika prowadzącego działalność w ramach rolniczego handlu detalicznego. Oznacza to, że sprzedaż produktów powinien zajmować się rolnik osobiście lub przy wsparciu członków rodziny).

Ustawodawca określił także w sposób generalny miejsca sprzedaży produktów przetworzonych. Są nimi: miejsca, w których produkty te zostały wytworzone, lub też targowiska, przez które rozumie się wszelkie miejsca przeznaczone do prowadzenia handlu.

Ważne jest ponadto, że liczba produktów roślinnych i zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy, hodowli lub chowu, użytych do produkcji, ma stanowić co najmniej 50% wytworzonego produktu, nie wliczając wody.

Zgodnie z ustawą, produkcja oraz zbywanie żywności jest kwalifikowana jako rolniczy handel detaliczny, gdy:

1. są dokonywane w ilościach dostosowanych do możliwości wynikającej z ograniczonej wielkości lokalu (np. mieszkania);
2. nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa żywności i wpływają niekorzystnie na ochronę zdrowia publicznego;
3. podlegają nadzorowi organów, odpowiednio: Państwowej Inspekcji Sanitarnej albo Inspekcji Weterynaryjnej;
4. są dokumentowane w sposób umożliwiający określenie ilości zbywanej żywności;
5. nie mogą być dokonywane z udziałem pośrednika, z wyjątkiem zbywania takiej żywności podczas wystaw, festynów, targów lub kiermaszów,

¹¹⁷ Dz. U. z 2016 r., poz. 2161

organizowanych w celu promocji żywności – jeżeli pośrednik zbywa żywność:

- wyprodukowaną przez tego pośrednika w ramach rolniczego handlu detalicznego,
- wyprodukowaną przez inny podmiot prowadzący rolniczy handel detaliczny na obszarze powiatu, w którym pośrednik ten prowadzi produkcję żywności w ramach rolniczego handlu detalicznego, lub na obszarze powiatu sąsiadującego z tym powiatem.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach Rozporządzenia z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania¹¹⁸, określił limity rocznej sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego i niezwierzęcego w ramach detalicznego handlu rolniczego. Przykłady produktów zaprezentowane są w poniższych tabelach.

Tabela 6.2. Maksymalna ilość surowców pochodzenia niezwierzęcego zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego

Lp.	Nazwa surowców pochodzenia niezwierzęcego	Maksymalna ilość w przeliczeniu na 1 ha uprawy	Jednostka
1.	Jęczmień jary	8	tona
2.	Jęczmień ozimy	9	tona
3.	Gryka	2,5	tona
4.	Kukurydza – ziarno	11	tona
5.	Mozga kanaryjska (kanar)	1,5	tona
6.	Owies jary	7	tona
7.	Proso	3,5	tona
8.	Pszenica orkisz jara – ziarno	4	tona
9.	Pszenica orkisz ozima – ziarno	4,5	tona
10.	Pszenica twarda jara	6	tona
11.	Pszenica twarda ozima	6	tona
12.	Pszenica zwyczajna jara	8	tona
13.	Pszenica zwyczajna ozima	9,5	tona
14.	Pszenżyto jare	7	tona
15.	Pszenżyto ozime	9	tona
16.	Żyto ozime	8	tona

¹¹⁸ Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.

Lp.	Nazwa surowców pochodzenia niezwierzęcego	Maksymalna ilość w przeliczeniu na 1 ha uprawy	Jednostka
17.	Gorczyca biała	2	tona
18.	Gorczyca sarepska	1,5	tona
19.	Kminek zwyczajny	2	tona
20.	Len zwyczajny	2	tona
21.	Mak	1,5	tona
22.	Słonecznik	3,5	tona

Źródło: Załącznik 1 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. 2016, poz. 2159.

Tabela 6.3. Maksymalna ilość żywności pochodzenia niezwierzęcego, innej niż surowce oraz żywności zwierającej jednocześnie środki spożywcze pochodzenia niezwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego, zbywane rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego

Lp.	Nazwa żywności	Kategorie żywności w obrębie grupy asortymentowej	Maksymalna ilość	Jednostka
1.	Przetwory z owoców	soki owocowe	6700	litr
		dżemy	3400	kilogram
		owoce suszone	1600	kilogram
		inne	3900	kilogram lub litr
2.	Przetwory z warzyw	kiszonki warzywne	5000	kilogram
		marynaty warzywne	3400	kilogram
		soki warzywne	10 000	litr
		inne	6200	kilogram lub litr
3.	Przetwory z owoców i warzyw, w tym soki		8400	kilogram lub litr
4.	Przetwory z warzyw i grzybów		3400	kilogram
5.	Przetwory z grzybów		200	kilogram
6.	Przetwory z orzechów		700	kilogram
7.	Przetwory zbożowe	mąki	16 000	kilogram
		kasze	7300	kilogram
		płatki	6500	kilogram
		otręby	5800	kilogram
		inne	8900	kilogram
8.	Pieczywo		15 400	kilogram
9.	Pieczywo cukiernicze, ciasta i ciastka		2500	kilogram

Lp.	Nazwa żywności	Kategorie żywności w obrębie grupy asortymentowej	Maksymalna ilość	Jednostka
10.	Wyroby cukiernicze		700	kilogram
11.	Przyprawy		300	kilogram
12.	Koncentraty spożywcze	koncentraty warzywne	2500	litr
		syropy owocowe	2700	litr
		inne	2600	litr
13.	Oleje		1000	litr
14.	Gotowe posiłki (potrawy) mięsne	pierogi	2000	kilogram
		kopytka i kluski śląskie	4000	kilogram
		knedle z owocami	2900	kilogram
		placki ziemniaczane	4000	kilogram
		inne	3300	kilogram
15.	Żywność, w tym gotowe posiłki (potrawy), zawierająca jednocześnie środki spożywcze pochodzenia zwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego		2400	kilogram
16.	Napoje bezalkoholowe		10 000	litr

Źródło: Załącznik 2 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.

Tabela 6.4. Maksymalna ilość surowców pochodzenia zwierzęcego zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego

Lp.	Nazwa surowców pochodzenia zwierzęcego	Maksymalna ilość	Jednostka
1.	Mleko surowe albo mleko surowe i siara	52 000	litr
2.	Surowa śmietana	10 400	litr
3.	Jaja od drobiu	148 200	sztuka
4.	Jaja od ptaków bezgrzebieniowych	800	sztuka
5.	Produkty pszczele nieprzetworzone, w tym miód, pyłek pszczeli, pierzga, mleczko pszczele ¹⁾	do 5 rodzin pszczelich – 150 do 10 rodzin pszczelich – 300 do 20 rodzin pszczelich – 600 do 30 rodzin pszczelich – 900 do 40 rodzin pszczelich – 1200 do 50 rodzin pszczelich – 1500 do 60 rodzin pszczelich – 1800 do 70 rodzin pszczelich – 2100 do 80 rodzin pszczelich – 2400	kilogram

Lp.	Nazwa surowców pochodzenia zwierzęcego	Maksymalna ilość	Jednostka
6.	Produkty rybołówstwa żywe lub uśmiercone i niepoddane czynnościom naruszającym ich pierwotną budowę anatomiczną lub poddane czynnościom wykrwawiania, odgławiania, usuwania płetw lub patroszenia	1800	kilogram
7.	Żywe ślimaki lądowe z gatunków <i>Helix pomatia</i> ²⁾ , <i>Cornu aspersum aspersum</i> ³⁾ , <i>Cornu aspersum maxima</i> ⁴⁾ , <i>Helix lucorum</i> oraz z rodziny <i>Achatinidae</i>	1000	kilogram

Źródło: Załącznik 3 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.

Tabela 6.5. Maksymalna ilość produktów pochodzenia zwierzęcego, innych niż surowce, zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego

Lp.	Nazwa produktów pochodzenia zwierzęcego	Maksymalna ilość	Jednostka
1.	Świeże mięso wołowe, wieprzowe, baranie, kozie, końskie, lub produkowane z tego mięsa surowe wyroby mięsne lub mięso mielone	2300	kilogram
2.	Świeże mięso drobiowe lub zajęczaków, lub produkowane z tego mięsa surowe wyroby mięsne lub mięso mielone	2100	kilogram
3.	Świeże mięso zwierząt dzikich utrzymywanych w warunkach fermowych lub produkowane z tego mięsa surowe wyroby mięsne lub mięso mielone	1100	kilogram
4.	Produkty mięsne	1400	kilogram
5.	Wstępnie przetworzone lub przetworzone produkty rybołówstwa	1400	kilogram
6.	Produkty mleczne lub produkty na bazie siary łącznie	2600	kilogram
7.	Produkty jajeczne	1300	kilogram
8.	Gotowe posiłki (potrawy) z produktów pochodzenia zwierzęcego	1400	kilogram

Źródło: Załącznik 4 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016r., poz. 2159.

Przedstawione tabele ukazują przykłady spektrum produktów możliwych do sprzedaży w ramach handlu detalicznego. W rzeczywistości liczba tych produktów przedstawia się następująco:

1. surowców pochodzenia niezwierzęcego – w załączniku nr 1 do rozporządzenia określono 124 produkty;
2. żywności pochodzenia niezwierzęcego, innej niż surowce, oraz żywności zawierającej jednocześnie środki spożywcze pochodzenia niezwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego – w załączniku nr 2 do rozporządzenia określono 16 kategorii żywności;
3. surowców pochodzenia zwierzęcego – w załączniku nr 3 do rozporządzenia określono 7 produktów;
4. produktów pochodzenia zwierzęcego innych niż surowce – w załączniku nr 4 do rozporządzenia określono 8 produktów.

Ważną regulacją jest również fakt, że w ramach sprzedaży detalicznej, rolnik może sprzedawać produkty wytworzone we własnym gospodarstwie do kwoty 20 000 zł rocznie, bez obowiązku płacenia podatków. W momencie przekroczenia tej kwoty, producent rolny zobowiązany jest opłacać podatek ryczałtowy od uzyskanej nadwyżki w wysokości 2%. Oznacza to, że rolnik wykonujący sprzedaż detaliczną, zobowiązany jest do prowadzenia ewidencji sprzedaży.

Rolnicy zbywający produkty w ramach detalicznego handlu rolniczego, w miejscu sprzedaży w widocznym miejscu powinni umieścić informacje dla konsumenta:

- › napis „rolniczy handel detaliczny”;
- › dane obejmujące: imię i nazwisko albo nazwę i siedzibę podmiotu prowadzącego rolniczy handel detaliczny, adres miejsca prowadzenia produkcji tej żywności;
- › weterynaryjny numer identyfikacyjny podmiotu prowadzącego rolniczy handel detaliczny, o ile taki numer został nadany.

Z powyższego wynika, że **rolniczy handel detaliczny** to sprzedaż zarówno nieprzetworzonych, jak i przetworzonych produktów roślinnych i zwierzęcych, a także przetworów roślinno-zwierzęcych, gdzie sprzedaż jest limitowana rozporządzeniem. Surowce pozyskiwane w ramach tej działalności mogą pochodzić w 50% spoza gospodarstwa, a sprzedaż może odbywać się wyłącznie dla konsumenta końcowego w gospodarstwie, na targu lub w miejscach przeznaczonych do handlu.

Możliwość prowadzenia działalności marginalnej, lokalnej (MLO) i ograniczonej jest odpowiedzią na oczekiwania przedsiębiorców prowadzących działalność na małą skalę, w zakładach rodzinnych wytwarzających określonego rodzaju produkty, często o specyficznych cechach, na które istnieje zapotrzebowanie głównie na rynku lokalnym. Tego rodzaju producenci

nie są zwykle zainteresowani wprowadzeniem swoich produktów na rynek poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹¹⁹.

Szczegółowe warunki pozwalające na uznanie działalności za działalność marginalną, lokalną i ograniczoną, w tym zakres i obszar produkcji, a także wielkość dostaw produktów pochodzenia zwierzęcego do zakładów prowadzących handel detaliczny z przeznaczeniem do konsumenta końcowego, zostały określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 marca 2016 r. w sprawie szczegółowych warunków uznania działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej¹²⁰. Rozporządzenie to wskazuje również niektóre dodatkowe wymagania weterynaryjne, jakie powinny być spełnione przy prowadzeniu tego rodzaju działalności (poza wymaganiami określonymi w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 852/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie higieny środków spożywczych).

Działalność marginalna, lokalna (MLO) i ograniczona zasadniczo polega na wytwarzaniu i sprzedaży przez uprawniony podmiot określonych produktów pochodzenia zwierzęcego konsumentowi końcowemu oraz dostaw tych produktów do innych zakładów prowadzących handel detaliczny. Realizowanie dostaw w wypadku tego rodzaju działalności ma charakter obligatoryjny. Przed rozpoczęciem działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej produktów żywnościowych pochodzenia zwierzęcego, wymagana jest jej rejestracja. Działalność marginalna, lokalna i ograniczona musi zostać zarejestrowana u powiatowego lekarza weterynarii, właściwego ze względu na planowane miejsce prowadzenia tej działalności.

W ramach działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej można prowadzić:

1. produkcję i sprzedaż następujących produktów pochodzenia zwierzęcego:
 - produkty mleczne,
 - produkty na bazie siary,
 - wstępnie przetworzone lub przetworzone produkty rybołówstwa,
 - surowe wyroby mięsne,
 - mięso mielone,
 - produkty mięsne,
 - produkty jajeczne z gotowanych jaj,
 - gotowe posiłki (potrawy);

¹¹⁹ Źródło: <https://www.wetgiw.gov.pl/handel-eksport-import/dzialalnosc-marginalna-lokalna-i-ograniczona> [data dostępu: 02.10.2018].

¹²⁰ Dz. U. z 2016 r., poz. 451.

2. rozbiór i sprzedaż świeżego mięsa wołowego, wieprzowego, baraniego, koziego, końskiego, drobiowego lub zajęczaków, zwierząt łownych oraz dzikich utrzymywanych w warunkach fermowych.

Podobnie jak we wcześniejszych przypadkach, w ramach prowadzenia działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej, miejsca produkcji lub miejsca sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego oraz zakłady prowadzące handel detaliczny z przeznaczeniem dla konsumenta końcowego, do których następuje dostawa, ograniczone są do obszaru jednego województwa lub obszaru powiatów sąsiadujących z tym województwem, położonych na obszarach innych województw.

Prowadzenie działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej objęte jest limitami wagowymi tygodniowymi lub miesięcznymi, szeregiem wymogów sanitarno-weterynaryjnych, wymogami w zakresie znakowania itp.

Z przedstawionych powyżej rozważań dotyczących form prowadzenia działalności w zakresie produkcji i zbytu produktów żywnościowych w ramach krótkich łańcuchów dostaw wynika, że przed rozpoczęciem działalności, rolnik powinien przeanalizować sytuację swojego gospodarstwa, potrzeby związane ze sprzedażą wytwarzanych w nim produktów rolnych i podjąć decyzję o wyborze jednej z nich. Niestety, wielość regulacji (w opracowaniu przeanalizowano zaledwie najważniejsze z nich) wskazuje, że legalne i zgodne z literą prawa prowadzenie działalności gospodarstw rolnych, związanej ze sprzedażą ich produktów, nie jest łatwym zadaniem.

Próbując odnieść dopuszczone w Polsce prawem formy sprzedaży produktów rolnych do zaprezentowanych w pkt. 6.1. modeli krótkich łańcuchów dostaw żywności można stwierdzić, że zasadniczo wpisują się one w model sprzedaży bezpośredniej oraz model rozszerzonej (wspólnej) sprzedaży bezpośredniej. Rozwiązania polskie uwzględniają w swej istocie najważniejsze cechy tych modeli, tzn. bliskość, zarówno w sensie terytorialnym, jak i podmiotowym. Należy jednak podkreślić, że wielość określeń (dostawy bezpośrednie, sprzedaż bezpośrednia, rolniczy handel bezpośredni, działalność marginalna, lokalna i ograniczona) powodują zamęt pojęciowy i trudności w poprawnym definiowaniu krótkich łańcuchów dostaw.

6.4. Instrumenty wsparcia

Aspekty prawne związane z krótkimi łańcuchami dostaw w Unii Europejskiej zostały zawarte w przytaczanym już Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), w którym określono:

- sposoby sprzedaży produktów rolno-zwierzęcych oraz przetworzonych przez producentów rolnych;
- określono inicjatywy, na podstawie których rolnicy mogą zmodernizować swoje gospodarstwa i jednocześnie otrzymać dofinansowanie na te działania;
- zaprezentowano działania, dzięki którym rolnicy mogą osiągnąć większą sprzedaż wytwarzanych przez siebie produktów;
- przedstawiono inicjatywy związane z poszerzeniem zakresu wiedzy rolników w aspektach zarządzania i marketingu;
- określono korzyści płynące z zakładania grup producenckich.

Opracowany, w oparciu o powyższe wytyczne, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020¹²¹ (PROW 2014-2020) jest głównym dokumentem regulującym w Polsce kwestie wsparcia ze środków publicznych (Unii Europejskiej i krajowych) gospodarstw rolnych oraz innych podmiotów prowadzących działalność na obszarach wiejskich w obecnej perspektywie finansowej.

PROW 2014-2020 realizuje sześć priorytetów, które zostały wyznaczone dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020, a mianowicie:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.

¹²¹ *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2018.

5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.
7. Instrumenty wsparcia krótkich łańcuchów dostaw żywności można odnaleźć w niektórych działaniach wdrażanych w ramach priorytetów: 1, 2 i 3. Warto zwrócić uwagę na kilka z nich¹²².

Działaniem bezpośrednio nawiązującym do idei wdrażania KŁD jest działanie: „Inwestycja w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów” (w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich”). Jego beneficjentem są gminy do 200 tys. mieszkańców. W ramach działania zakłada się utworzenie większej powierzchni handlowej, w odniesieniu do całej powierzchni targowiska, dla rolników, aby mogli oni swobodnie rozstawić i sprzedawać posiadane przez siebie produkty. Wprowadzenie tej regulacji jest rezultatem zmian legislacyjnych dotyczących brzmienia art. 3 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, który zezwala rolnikowi na sprzedaż swoich produktów, zarówno w gospodarstwie, jak i na targowisku. Jednocześnie w komentarzach dotyczących tego działania podkreśla się, że niezrozumiałym jest ograniczenie beneficjentów do gmin zamieszkujących do 200 tys. osób zwłaszcza, że popyt na produkty rolne, w tym przede wszystkim na produkty ekologiczne, jest zdecydowanie większy w dużych ośrodkach¹²³.

Drugie działanie dotyczy restrukturyzacji małych gospodarstw – skierowane jest ono na restrukturyzację gospodarstwa w kierunku produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych, a także przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie. Beneficjentem tej formy wsparcia może być rolnik będący osobą fizyczną ubezpieczoną jako rolnik, prowadzącą wyłącznie działalność rolniczą w celach zarobkowych w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej. Rolnik jest zobowiązany prowadzić działalność w okresie 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku do wsparcia i uzyskać przychód ze sprzedaży produktów rolnych w wysokości co najmniej 5 tys. zł, udokumentowany fakturą VAT, fakturą VAT RR, albo wydrukiem paragonu fiskalnego kas rejestrują-

¹²² Niektóre z powyższych instrumentów były już sygnalizowane w pkt. 4.3. i 4.5.

¹²³ Zob. m.in. Anna Kapała, *Prawne uwarunkowania wsparcia krótkich łańcuchów dostaw żywności w PROW 2014-2020*, file:///C:/Users/uwb2/Downloads/SIA_2015_13_A.Kapala_Prawne_uwarunkowania_wsparcia_krotkich_lancuchow_dostaw_zywnosci_w_PROW_2014-2020.pdf [data dostępu: 12.09.2018].

cych, lub dokumentacją podatkową podatku dochodowego od osób fizycznych. Po uzyskaniu wsparcia, musi nastąpić wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstwa do poziomu minimum 10 tys. euro oraz o 20% w stosunku do sytuacji wyjściowej. Wzrost powinien być utrzymany do dnia upływu 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy. Ponadto beneficjent musi prowadzić ewidencję przychodów i rozchodów w gospodarstwie lub księgę przychodów i rozchodów, lub księgę rachunkową najpóźniej od dnia rozpoczęcia realizacji biznesplanu, przez co najmniej 5 lat od dnia wypłaty drugiej raty pomocy. Z punktu widzenia wzmacniania KŁD kluczowe znaczenie w tym działaniu ma przede wszystkim możliwość przygotowania produktów do sprzedaży.

Trzecim działaniem, w istocie swej zbliżonym do działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, jest „Modernizacja gospodarstw rolnych”. Polega ona na udzielaniu pomocy na materialne lub niematerialne inwestycje poprawiające ogólną wydajność gospodarstw rolnych prowadzących zarobkową działalność rolniczą, celem poprawy konkurencyjności i zwiększenia rentowności w wyniku restrukturyzacji, opartej o orientację rynkową. Różnica sprowadza się do wielkości ekonomicznej gospodarstwa-beneficjenta. Mogą być nim tylko rolnicy (lub grupa rolników) prowadzący działalność rolniczą w celach zarobkowych w dużych gospodarstwach tj. takich, których wartość ekonomiczna znajduje się w przedziale od 10 do 200 tys. zł. Środki w ramach analizowanego wsparcia przeznaczone są na zwiększenie rentowności i konkurencyjności gospodarstw w obszarze produkcji lub na operację obejmującą wyłącznie inwestycje związane bezpośrednio z działalnością rolniczą, w tym również przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie. Regulacje nie określają jednak wprost czy sprzedaż dotyczy sprzedaży bezpośredniej (do odbiorcy finalnego), czy też hurtowej.

Kolejnym działaniem bezpośrednio związanym ze wzmacnianiem KŁD w formie rozszerzonej sprzedaży bezpośredniej jest „Wsparcie inwestycji w przetwarzanie produktów rolnych, obrót nimi lub ich rozwój”. Skierowane jest ono na wsparcie inwestycji związanych z przetwarzaniem i sprzedażą detaliczną podejmowaną przez rolników lub ich domowników, lub małżonka rolnika, rozpoczynających prowadzenie działalności przetwarzania produktów rolnych. Pomoc przyznawana jest w formie refundacji 50% kosztów kwalifikowalnych projektu. W przypadku przedsiębiorców są to koszty poniesione na budowę lub modernizację zakładów przetwórstwa produktów rolnych lub infrastruktury handlu hurtowego produktami rolnymi. Rolnik, domownik lub małżonek rolnika może wnioskować o refundację kosztów operacji związanych ze sprzedażą detaliczną, wraz z zakupem maszyn

i urządzeń do przetwarzania lub magazynowania produktów rolnych do 300 tys. zł. W ramach dotacji występują następujące obwarowania: zobowiązanie przedsiębiorstwa do zaopatrywania się, co roku, w co najmniej 50% całkowitej ilości surowców niezbędnych do produkcji, u producentów rolnych, grup lub organizacji producentów, związków grup lub zrzeszeń organizacji producentów lub podmiotów wstępnie przetwarzających produkty rolne, na podstawie, co najmniej 3-letnich umów, zawierających mechanizm ustalania cen nabycia produktów rolnych. Dodatkowo przedsiębiorstwo powinno zamrażać i przechowywać pozostające produkty rolne, na podstawie umów zawieranych co najmniej na 3 lata z producentami rolnymi lub podmiotami, które nabywają te produkty od producentów rolnych, co najmniej 50% zdolności przechowalniczych zakładu przeznaczonego do świadczenia usług w zakresie zamrażania i przechowywania produktów rolnych.

Działanie „Premie dla młodych rolników” wspiera z kolei rozwój działalności rolniczej w gospodarstwie rolnym, a także przygotowania do sprzedaży wytwarzanych w gospodarstwie produktów rolnych. Pomoc w tym wypadku przeznaczona jest na rzecz gospodarstw posiadających wielkość ekonomiczną od 13 tys. do 150 tys. euro. Preferowane są gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych równej co najmniej średniej krajowej, a w przypadku gospodarstw położonych w województwie o średniej niższej niż krajowa – równą, co najmniej średniej wojewódzkiej oraz nie większej niż 300 ha. Warunkiem uzyskania wsparcia jest obowiązek prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie lub księgi przychodów i rozchodów, lub księgi rachunkowej, lub ewidencji przychodów i rozchodów na podstawie odrębnych przepisów, co najmniej do dnia upływu 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy.

Istotne znaczenie we wspieraniu rozwoju KŁD ma działanie „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych”, czyli uczestnictwo w unijnych systemach jakości. Beneficjentem tego rodzaju wsparcia może być rolnik, któremu została przyznana jednolita płatność obszarowa za rok poprzedzający złożenie wniosku oraz jeśli złoży on oświadczenie o ubieganiu się o płatności przez okres pomocy. O pomoc może ubiegać się także rolnik, który jest członkiem grupy producentów. Wsparcie polega na refundacji kosztów kwalifikowanych na podstawie kosztów rzeczywiście poniesionych. Dofinansowanie ma na celu wsparcie rolników w finansowaniu wyższych kosztów produkcji, do czasu, kiedy koszty te będą odzwierciedlone w wyższej cenie tych produktów na rynku.

Ponieważ istotą KŁD jest sprzedaż, ważnym obszarem pomocy jest „Wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych realizowanych przez

grupy producentów na rynku wewnętrznym". Wsparcie, w ramach tego instrumentu, przyznawane jest jedynie w odniesieniu do produktów rolnych lub środków spożywczych wytwarzanych w ramach systemów jakości. O środki może ubiegać się zespół „promocyjny” utworzony przez co najmniej dwóch producentów powyższych produktów. Refundacja udzielana jest w wymiarze 70% kosztów poniesionych w celu przeprowadzenia działań promocyjnych. Z punktu widzenia produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych, działanie to należy ocenić jako szczególnie istotne. Wynika to z faktu, że poważne trudności, jakie mają konsumenci z postrzeganiem różnic pomiędzy tzw. zdrową żywnością, żywnością tradycyjną, produktem lokalnym a ekologicznym produktem certyfikowanym posiadającym logo w postaci listka, wymaga stosowania permanentnych działań związanych z tworzeniem kampanii informacyjnych oraz odpowiednich narzędzi promocyjnych. Niestety jednak, działanie to skierowane jest wyłącznie do grup producentów, a tych w obszarze produkcji ekologicznej nie ma zbyt wiele.

W procesie tworzenia krótkich łańcuchów dostaw, ważną rolę odgrywa współpraca i współdziałanie. Praktycznym jej wyrazem jest zakładanie grup i organizacji producentów rolnych. Na aktywność w tym obszarze również można uzyskać pomoc publiczną. Działanie „Tworzenie grup i organizacji producentów” skierowane jest bowiem do nowych grup producentów rolnych, które powstały od dnia 1 stycznia 2014 r., działających jako przedsiębiorcy, składające się z osób fizycznych, które spełniają dodatkowe warunki kwalifikowalności. Środki z tego działania przeznaczone są m.in. na wspólne wprowadzanie towarów do obrotu, przygotowanie do sprzedaży, centralizację sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych. W ramach grupy, rolnik może dostarczać jedynie produkty nieprzetworzone. Warunki działania grupy producenckiej przewidują preferencje w przyznawaniu pomocy dla grup i organizacji producentów, zorganizowanych w formie spółdzielni i zrzeszających producentów w wybranych kategoriach produktów rolnych (głównie zwierzęta i mięso).

Innym ważnym działaniem, zwłaszcza w kontekście rolnictwa ekologicznego jest „Wsparcie tworzenia i działania grup operacyjnych EPI na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa”. Wsparcie to obejmuje proces tworzenia grup, które będą realizować projekty polegające na opracowywaniu i wdrażaniu rozwiązań innowacyjnych do praktyki. Przedmiotem operacji realizowanych przez grupę operacyjną na rzecz innowacji, mogą być produkty oraz praktyki, procesy i technologie związane z produkcją lub przetwarzaniem produktów rolnych. W wyniku pracy tych grup największe korzyści ostatecznie odniosą producenci rolni, w wyniku zwiększania

w dłuższej perspektywie swojej konkurencyjności, dochodowości uczestnictwa w rynku.

Kolejne dwa działania, na które warto zwrócić uwagę w kontekście bezpośredniego przełożenia na wspieranie rozwoju KŁD, jest „Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER”, polegające na dofinansowaniu operacji mających m.in. na celu rozwój produktów lokalnych, rozwój rynków zbytu (z wyłączeniem targowisk) i zachowanie dziedzictwa lokalnego, oraz „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność”. Pomoc w drugim wypadku przyznawana jest m.in. na operacje wspierania współpracy w ramach krótkich łańcuchów dostaw, a także w zakresie rozwijania rynków zbytu produktów lub usług lokalnych. Beneficjenci muszą zawrzeć porozumienie o wspólnej realizacji operacji, która ma na celu zwiększenie sprzedaży dóbr lub usług oferowanych przez podmioty z obszaru wiejskiego objętego LSR przez zastosowanie wspólnego znaku towarowego lub stworzenie oferty kompleksowej sprzedaży takich dóbr lub usług. Zatem szczególnie premiovane jest tu partnerstwo, któremu przypisuje się szczególne znaczenie zarówno w kształtowaniu KŁD, jak i rozwoju lokalnego.

Podsumowując należy podkreślić, że w PROW 2014-2020 przewidziano wiele instrumentów wspierających aktywność rolników, w tym także ekologicznych, na rzecz produkowania i dystrybuowania swoich produktów w ramach krótkich łańcuchów dostaw. W wielu przypadkach jednak kryteria dostępu do wsparcia są zbyt wysokie z punktu widzenia małych gospodarstw, którymi na ogół są gospodarstwa ekologiczne. Stąd też szansą na pozyskanie pomocy jest podejmowanie wspólnych inicjatyw, które, przy skutecznym zarządzaniu, mogą przełożyć się na uzyskanie efektu synergicznego.

7

Analiza opłacalności produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w wybranych modelach KŁD – studia przypadków

Z przedstawionych dotychczas rozważań wynika, że gospodarstwa ekologiczne dysponują potencjałem, który pozwala im być gospodarstwami towarowymi. Jednak tylko 30% badanych gospodarstw ekologicznych województwa podlaskiego produkuje głównie na rynek. Ponad połowa produkcję przeznacza głównie na potrzeby własne, a kolejnych 20% wyłącznie na potrzeby własne. Ponieważ jednak na pytanie dotyczące wartości przychodów uzyskanych ze sprzedaży produktów rolnych odpowiedzi udzieliło 89 rolników, można przypuszczać, że w rzeczywistości odsetek rolników mających kontakt z rynkiem jest znacznie większy. Jednocześnie rolnicy pytani o kanały dystrybucji, z których najczęściej korzystają sprzedając swoje produkty, w 56 przypadkach wskazali na sprzedaż bezpośrednio w gospodarstwie. Sytuacja taka pozwala w części potwierdzić wcześniejsze przypuszczenia.

Oprócz sprzedaży bezpośrednio w gospodarstwie, 38 ankietowanych rolników sprzedaje wytworzone produkty pośrednikom (do dalszej odsprzedaży w formie nieprzetworzonej lub przetwórstwa). Dalece prawdopodobne, że te dwie metody sprzedaży się „zazębiają”, ponieważ pośrednicy odbierają produkty wprost z gospodarstwa. Czyli sprzedaż ta odbywa się w standardowych łańcuchach dostaw żywności. Potwierdzają powyższą tezę opinie rolników o korzyściach płynących ze sprzedaży bezpośredniej, którzy wśród benefitów tej formy wskazują m.in. brak kosztów transportu, łatwość i szybkość sprzedaży, brak innej możliwości zbywania produktów, akceptacja oferowanej ceny itp. W tym miejscu nasuwa się wniosek, że jednak postrzeganie przez rolników sprzedaży bezpośredniej nie jest tożsame z modelem krótkiego łańcucha dostaw w formie sprzedaży bezpośredniej, którego cechy

znacznie wykraczają poza zakup i odbiór w gospodarstwie hurtowej ilości towarów w celach dalszej odsprzedaży. Jest to istotna konstatacja, albowiem nieuwzględnienie tych różnic w pojmowaniu „sprzedaży bezpośredniej” może zniekształcać wyniki badań, a tym samym ocenę świadomości istoty i znaczenia krótkich łańcuchów dostaw.

Z przeprowadzonych badań wynika także, iż wśród badanych rolników 13 osób sprzedaje produkty na targowiskach, a 12 wykorzystując Internet. Można więc szacować, że łącznie około 20-25% badanych gospodarstw ekologicznych wykorzystuje w dystrybucji swoich produktów krótkie łańcuchy dostaw. Generalnie rolnicy najwyżej oceniają sprzedaż bezpośrednio z gospodarstwa, ze względu na jej łatwość (postrzegając tę sprzedaż jako zakup przez pośrednika). Pozytywne opinie dotyczą także tych form sprzedaży, które utożsamiane są z krótkimi łańcuchami dostaw, tzn. sprzedaży bezpośredniej, ale nie pośrednikowi, a konsumentowi. W tym przypadku rolnicy podkreślają znaczenie bezpośredniego kontaktu z konsumentem, budowanie i utrzymywanie trwałych z nim relacji, możliwość negocjowania ceny, wyższą opłacalność, itp.

Oceniając wartość przychodów ze sprzedaży produktów rolnych, 65% ankietowanych rolników szacuje je w przedziale od 5 do 20 tys. zł rocznie, a kolejnych 20% osiąga przychody w granicach 20-50 tys. zł. Jak podkreślono w poprzednim rozdziale, można do tych szacunków mieć wątpliwości: po pierwsze – ankietowani rolnicy są zasadniczo zadowoleni ze swojej sytuacji ekonomicznej, oceniają ją w porównaniu z gospodarstwami konwencjonalnymi na wyższym (około 20% badanych), bądź też na porównywalnym poziomie (59%). Po drugie, jeśli szacunkowe poziomy kosztów produkcji określone są na realnym poziomie i, zdaniem ankietowanych rolników, stanowią przeciętnie około 80% przychodów ze sprzedaży oznacza to, że nawet zakładając przychody na poziomie maksymalnym pierwszego przedziału, czyli 20 tys., po odjęciu od nich kosztów produkcji, wówczas wielkość dochodów wyniosłaby 4 tys. zł. Jeśli przyjąć, że 70% badanych rolników zatrudnionych jest wyłącznie w gospodarstwie, tzn. nie ma dodatkowych dochodów – nasuwa się pytanie: z czego, w takim razie, utrzymują się rodziny rolnicze i czy dochód w takiej wysokości jest powodem do zadowolenia?

Nie sposób rozstrzygnąć powyższych wątpliwości wykorzystując metody badań ilościowych. W praktyce sytuacja każdego gospodarstwa jest odmienna. Żeby określić korzyści płynące z wykorzystywania różnorodnych wariantów charakterystycznych dla modeli krótkich łańcuchów dostaw, przeprowadzone zostały indywidualne wywiady pogłębione z trzema gospodarstwami ekologicznymi. Dla gospodarstw tych oszacowano opłacalność

produkcji oraz sprzedaży produktów w kilku alternatywnych formach. Uzyskane rezultaty zostały zaprezentowane w formie studiów przypadku. Mają one, co należy podkreślić, charakter hipotetyczny, niemniej jednak, opierając się na realnych założeniach, stanowią próbę określenia potencjalnych korzyści wynikających z przejmowania przez rolników poszczególnych ogniw w łańcuchu sprzedaży

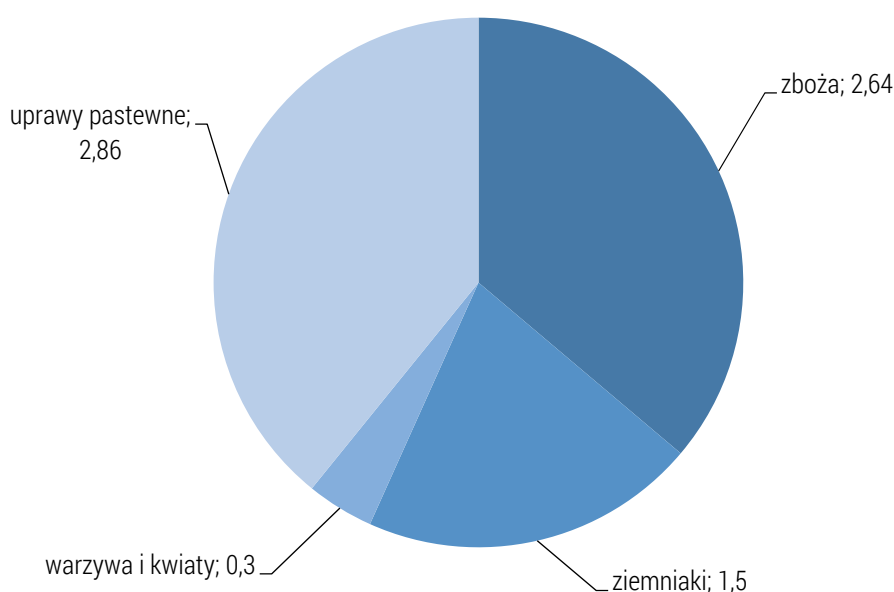

Przykład 1

Kalkulacja opłacalności sprzedaży wybranych produktów ekologicznych (warzyw) przy założeniu sprzedaży poprzez „własne punkty sprzedaży”

Analiza opłacalności sprzedaży przeprowadzona została na przykładzie gospodarstwa ekologicznego o powierzchni 9,5 ha UR, położonego w województwie podlaskim. Prawie 77% powierzchni użytków rolnych w tym gospodarstwie stanowią grunty orne (7,3 ha), 2,2 ha to trwałe użytki zielone (23,2%). W strukturze zasiewów dominują uprawy pastewne (2,86 ha) z przeznaczeniem na pasze dla zwierząt i zboża (2,64 ha). Pozostałe uprawiane rośliny to: ziemniaki (1,5 ha) oraz warzywa 0,30 ha (rys. 7.1).

Rys. 7.1. Struktura zasiewów w analizowanym gospodarstwie ekologicznym

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Obok produkcji roślinnej, gospodarstwo prowadzi także produkcję zwierzęcą, która obejmuje:

- 4 krowy mleczne,
- 2 jałówki,
- 2 cieląt,
- 20 kur.

Większość produkcji wykorzystywana jest na własne potrzeby gospodarstwa, sprzedawane jest mleko do mleczarni (jako konwencjonalne), okazjonalnie jaja, ziemniaki i warzywa na rynku lokalnym. Zestawienie wartości produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz poniesionych w roku 2017 kosztów produkcji przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 7.1. Wartość produkcji roślinnej i zwierzęcej w gospodarstwie ekologicznym w roku 2017

Wyszczególnienie	Wartość produkcji [w zł]
Produkcja roślinna, w tym:	25 000,00
• przychody ze sprzedaży ziemniaków	1 200,00
• przychody ze sprzedaży warzyw	500,00
Produkcja zwierzęca, w tym:	28 000,00
• przychody ze sprzedaży mleka	16 800,00
• sprzedaż jaj	4 800,00
Ogółem produkcja rolna z gospodarstwa	53 000,00
Zużycie wewnętrzne:	29 700,00
• produkcja roślinna	23 300,00
• produkcja zwierzęca	6 400,00
Przychody ze sprzedaży produktów rolnych	23 300,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Analizowane gospodarstwo ekologiczne mogłoby zwiększyć swoje dochody, poszukując nowych form sprzedaży swoich produktów. Jednym z kanałów dystrybucji produktów ekologicznych mogą być własne punkty sprzedaży. Zaletą takiego rozwiązania jest przede wszystkim możliwość bezpośredniego kontaktu konsumenta-nabywcy produktów ekologicznych z ich producentem-sprzedawcą. Taka sytuacja sprzyja budowaniu zaufania konsumenta do towarów, które kupuje. Z wypowiedzi internautów na forach społecznościowych wynika, że często są oni zainteresowani zakupem produktów ekologicznych, ale pochodzących z pewnego źródła. Takim źródłem może być wyraźnie oznakowane stoisko sprzedaży konkretnego producenta lub grupy producentów ekologicznych.

Tabela 7.2. Koszty produkcji w analizowanym gospodarstwie ekologicznym w roku 2017

Wyszczególnienie	Koszty produkcji [w zł]
Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej	2 900,00
• nasiona i sadzeniaki	1 800,00
• nawozy	1 000,00
• środki ochrony roślin	100,00
Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej(pasze)	18 000,00
Razem koszty bezpośrednie	20 900,00
Koszty ogólnogospodarcze	9 500,00
• utrzymanie maszyn i budynków	4 000,00
• energia	3 500,00
• usługi	2 000,00
Wynagrodzenia prac. najemnych	6 000,00
Koszty ogółem	36 400,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Tabela 7.3. Dochód z gospodarstwa ekologicznego w roku 2017

Wyszczególnienie	Wartość [w zł]
Produkcja ogółem	53 000,00
– koszty produkcji	–36 400,00
+ dopłaty	+18 000,00
Dochód z gospodarstwa	34 600,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Analiza opłacalności sprzedaży dotyczy trzech warzyw, które wykorzystywane są powszechnie w każdej kuchni: marchwi, ziemniaków i pietruszki. Poniższa tabela przedstawia ceny tych warzyw, zarówno pochodzących z upraw ekologicznych, jak też – dla porównania – z upraw konwencjonalnych.

Jak wynika z zestawienia (tab. 7.4), ceny warzyw ekologicznych są wyższe niż tych produkowanych metodami konwencjonalnymi; w skrajnym przypadku – nawet pięciokrotnie. Tak wysokie różnice cenowe są wynikiem przede wszystkim marży pośredników. Przy sprzedaży produktów bez udziału podmiotów pośredniczących, ceny produktów ekologicznych mogłyby być znacząco niższe, a tym samym zainteresowanie tymi produktami konsumentów – wyższe.

Tabela 7.4. Zestawienie cen wybranych warzyw [w zł/kg]

Nazwa sprzedawcy	Marchew <i>z upraw ekologicznych</i>	Pietruszka	Ziemniaki
Zielony sklep.pl	6,00	15,00	4,50
Freedelikatesy.pl – produkty pakowane po 0,5 kg	13,00	25,00	9,00
Lokalny rolnik.pl	4,98; 8,80; 20,80	6,40; 11,50; 14,50	4,80; 8,00
Lokalne przysmaki.pl	9,90	16,50	3,99
Sklep Warszawska Białystok	9,99	22,90	4,50
Sklep Świętojańska Białystok	10,90	32,90	6,90
<i>z upraw konwencjonalnych</i>			
Stoisko na bazarze (produkty z konkretnego gospodarstwa) Białystok	2,40	6,90	1,67
Stoisko na bazarze (produkty bez oznaczonego pochodzenia) Białystok	2,00	6,00	1,06
Sklep stacjonarny Białystok	2,19	5,99	1,98

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych ze sklepów internetowych, sklepów z żywnością ekologiczną w: Białymstoku, w Centrum Rolno-Towarowego w Białymstoku oraz sklepu stacjonarnego w Białymstoku.

Dowóz produktów do każdego miejsca sprzedaży (położonego poza terenem gospodarstwa) wymaga posiadania określonego środka transportu. W przypadku braku pojazdu i konieczności zakupu, należy rozważyć zakup lub leasing pojazdu używanego. Jako przykład można podać:

1. Peugeot Partner, rok produkcji 2013, ładowność 800 kg, cena 17 900 zł + VAT (ok. 22 tys. zł),
2. Citroen Jumper, rok produkcji 2011, ładowność 1 140 kg, cena 24 900 zł + VAT (30 tys. zł).

Jest to oczywiście inwestycja kosztowna, lecz dotyczy wielu kolejnych lat funkcjonowania gospodarstwa. Ponadto, w obecnych ofertach sprzedaży samochodów używanych znajduje się wiele pojazdów z wcześniejszych roczników, które charakteryzują się niższą ceną. Dodatkowo należy zaznaczyć, że zakup środka transportu, podobnie jak inne inwestycje w gospodarstwie ekologicznym (np. suszarnie ziół, chłodnie do przechowywania owoców i warzyw), byłyby znacznie bardziej dostępne kosztowo, gdyby podejmowane były przez grupy producentów, a nie pojedynczych rolników.

Opłacalność sprzedaży wybranych warzyw ekologicznych zostanie przedstawiona w trzech wariantach, różniących się lokalizacją punktów sprzedaży. Będzie to sprzedaż:

- w Centrum Rolno-Towarowym przy ul. gen. Wł. Andersa w Białymstoku,
- sprzedaż na bazarku przy ul. Mieszka I w Białymstoku
- oraz sprzedaż na bazarze w Markach k. Warszawy.

Wariant I:

Sprzedaż w Centrum Rolno-Towarowym, ul. gen. Wł. Andersa, Białystok, pawilon handlowy

W Centrum Rolno-Towarowym przy ul. gen. Wł. Andersa w Białymstoku sprzedaż może się odbywać w wynajętym pawilonie handlowym lub na placu, gdzie opłata miesięczna zależy od wynajmowanej powierzchni. Poniższe zestawienie miesięcznych kosztów związanych z wynajmem powierzchni, dotyczy pawilonu handlowego o powierzchni 16 m².

Koszty (na miesiąc, brutto):

- Opłata za powierzchnię handlową (16 m²) – 629 zł.
- Monitoring, sprząatanie (4 zł za m²) – 64 zł.
- Zużycie wody i energii elektrycznej (wg liczników) – 150 zł.
- Koszty transportu (100 km dziennie, spalanie 10 l/100 km, cena paliwa 5,2 zł/l.) – 1 560 zł.

Ogółem koszty miesięczne: 2 403 zł.

Do określenia wielkości sprzedaży, niezbędnej dla zwrotu poniesionych kosztów, przyjęto ceny warzyw ekologicznych na najniższym poziomie:

- marchew: 5,00 zł/kg
- pietruszka: 10,00 zł/kg
- ziemniaki: 3,00 zł/kg

Tabela 7.5. Kalkulacja wielkości sprzedaży dla zwrotu poniesionych kosztów [w kg/mc]

Wariant	Marchew	Pietruszka	Ziemniaki
Sprzedaż samych ziemniaków	–	–	801 kg
Sprzedaż samej marchwi	480 kg	–	–
Sprzedaż samej pietruszki	–	240 kg	–
Sprzedaż „mieszana”	100 kg	50 kg	470 kg

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7.6. Roczna wielkość sprzedaży konieczna do zwrotu kosztów (bez zakupu samochodu)

Wariant	Marchew	Pietruszka	Ziemniaki
Sprzedaż samych ziemniaków	–	–	9 612 kg
Sprzedaż samej marchwi	5 760 kg	–	–
Sprzedaż samej pietruszki	–	2 880 kg	–
Sprzedaż „mieszana”	1 200kg	600 kg	5 640 kg

Źródło: opracowanie własne.

Przy założeniu wysokości plonów warzyw z upraw ekologicznych na poziomie 100 dt/ha, powierzchnia uprawy wymienionych warzyw, która przy założonej cenie gwarantowałaby zwrot poniesionych kosztów, to: ok. 1 ha ziemniaków, powierzchnia uprawy samej marchwi: ok. 0,6 ha, powierzchnia uprawy samej pietruszki ok. 0,3 ha, przy uprawie mieszanej: ok. 0,6 ha ziemniaków, ok. 0,12 ha marchwi i 0,06 ha pietruszki.

Areał opisywanego powyżej gospodarstwa w zupełności pozwala zrealizować sprzedaż warzyw na poziomie progu rentowności. Przy założeniu, że zostałaby sprzedana cała produkcja ziemniaków i pozostałych warzyw, gospodarstwo uzyskałoby dodatkowy dochód na poziomie 37,5 tys. zł; szczegółowo przedstawia to tabela 7.7).

Tabela 7.7. Kalkulacja możliwego dochodu do uzyskania przy sprzedaży całej produkcji warzyw jako ekologiczne

Wyszczególnienie	Plon [dt/ha]	Areał uprawy [w ha]	Liczba [w kg]	Cena [zł/kg]	Wartość [w zł]
ZIEMNIAKI					
Produkcja ogółem	100	1,5	15 000	3,00	45 000,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,6	6 000	3,00	18 000,00
Dochód ze sprzedaży ziemniaków	100	0,9	9 000	3,00	27 000,00
MARCHEW					
Produkcja ogółem	100	0,15	1 500	5,00	7 500,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,12	1 200	5,00	6 000,00
Dochód ze sprzedaży marchwi	100	0,03	300	5,00	1 500,00
PIETRUSZKA					

Wyszczególnienie	Plon [dt/ha]	Areał uprawy [w ha]	Liczba [w kg]	Cena [zł/kg]	Wartość [w zł]
Produkcja ogółem	100	0,15	1 500	10,00	15 000,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,06	600	10,00	6 000,00
Dochód ze sprzedaży marchwi	100	0,09	900	10,00	9 000,00
Dochód możliwy do uzyskania ogółem					37 500,00
Nadwyżka planowanego dochodu ponad uzyskiwany dotychczas (37 500,00-1 700,00)					35 800,00

Źródło: opracowanie własne.

Należy pamiętać, że w miesiącach letnich (czerwiec, lipiec, sierpień) sprzedaż wymienionych wyżej warzyw może być niższa, ze względu na sezonowość produkcji, niemniej koszty najmu powierzchni handlowej należy w tych miesiącach także ponieść. Rozwiązaniem może być sprzedaż innych warzyw sezonowych (nowalijek, ogórków, owoców), czy też innych produktów (np. jaj).

Należy zaznaczyć, że ta forma sprzedaży produktów, ze względu na wysoki poziom kosztów, wynikający głównie z najmu powierzchni handlowej, może być trudno dostępna dla pojedynczych producentów, których obszar gospodarstwa jest niewielki. Rozwiązaniem mogłaby być współpraca producentów ekologicznych obejmująca np. trzy gospodarstwa rolne. W kalkulacji nie uwzględniono kosztów wynagrodzenia osób zajmujących się sprzedażą czy transportem produktów. Działania te mogłyby być realizowane przez członków rodziny rolnika ekologicznego.

W Centrum Rolno-Towarowym przy ul. gen. Wł. Andersa w Białymstoku opisywana powyżej forma sprzedaży produktów od kilku lat jest realizowana przez trzy współpracujące ze sobą gospodarstwa konwencjonalne. Stoisko jest wyraźnie oznaczone napisem, że produkty pochodzą z konkretnego gospodarstwa, położonego w określonej miejscowości. Sprzedaż produktów prowadzi żona jednego z właścicieli gospodarstw, która służy także wszelką informacją dotyczącą sprzedawanych produktów, a także radą i pomocą kupującym w zakresie uprawy warzyw. Spośród sprzedawanych produktów jedynie ziemniaki są pakowane w worki, pozostałe produkty sprzedawane są na wagę. Warzywa korzenne (marchew, pietruszka, seler) nie są myte, sprzedawane z otoczką ziemi sprawiają wrażenie bardziej „ekologicznych”.

We wspomnianym Centrum Rolno-Towarowym wśród wielu stoisk z warzywami nie ma ani jednego, które byłoby wyraźnie oznaczone jako

sprzedające produkty ekologiczne z gospodarstw posiadających certyfikat. Jeśli nawet takie produkty są sprzedawane, to potencjalni nabywcy o tym nie wiedzą.

Wariant II.

Sprzedaż na bazarku przy ul. Mieszka I w Białymstoku

W wariantcie I, oprócz znacznie większej skali sprzedaży, koniecznej dla zwrotu poniesionych kosztów, istotne jest także to, że czas najmu powierzchni handlowej nie może być krótszy niż jeden miesiąc. Tymczasem na bazarku przy ul. Mieszka I w Białymstoku można sprzedawać warzywa w dowolnym czasie. Wymaga to tylko zgłoszenia u administratora terenu i wniesienia opłaty targowej, która za jeden dzień (handel produktami spożywczymi z samochodu) wynosi 18 zł.

Przy założeniu kosztów transportu (100 km dziennie, spalanie 10 l/100 km, cena paliwa 5,2 zł/l), koszty te wyniosą dziennie 52 zł. Razem z opłatą targową, dzienny koszt sprzedaży warzyw to 70 zł. Zrównoważy go sprzedaż (według przyjętych w wariantcie I cen):

- 24 kg ziemniaków,
- lub 14 kg marchwi,
- lub 7 kg pietruszki;

lub w przypadku sprzedaży różnych produktów, odpowiednio mniejsze ich ilości, np. 15 kg ziemniaków, 1 kg pietruszki i 3 kg marchewki.

Biorąc pod uwagę niższe koszty sprzedaży niż w wariantcie I, należy oczekiwać, że dochód ze sprzedaży warzyw może być wyższy. Jednak i wielkość sprzedaży może być niższa z uwagi na lokalny charakter bazarku, który odwiedzają zazwyczaj mieszkańcy okolicznych bloków. W Centrum Rolno-Towarowym, oprócz konsumentów detalicznych, w towary zaopatrują się także hurtownicy.

Wariant III:

Sprzedaż na bazarze w Markach k. Warszawy

Na bazarze w Markach położonym przy ul. I. J. Paderewskiego, warzywa i owoce można sprzedawać dwa dni w tygodniu – we wtorki i piątki. Sprzedający nie uiszczają z tego tytułu żadnych opłat (informacja uzyskana w Zakładzie Usług Komunalnych, który jest właścicielem targowiska). Jedy-
nym kosztem są koszty transportu, wynoszące: 200 km z Białegostoku do Marek (400 km dziennie) – 40 l paliwa: 208 zł (dzienny koszt zużycia pa-

liwa). Koszt ten zostałby zwrócony przy sprzedaży (przy założeniu wielkości cen jak w wariancie I):

- 70 kg ziemniaków, lub 42 kg marchwi lub 21 kg pietruszki;
- 36 kg ziemniaków, 10 kg marchwi i 5 kg pietruszki.

Ta forma sprzedaży, ze względu na stosunkowo niewielkie rozmiary i brak długoterminowego „związania” sprzedawcy z miejscem handlowym, może być realizowana przez pojedynczych producentów ekologicznych, a sąsiedztwo dużego rynku zbytu produktów ekologicznych, jaki stanowi pobliska metropolia, wiąże się występowaniem większego popytu na produkty ekologiczne niż rynek lokalny województwa podlaskiego.

Analizowane gospodarstwo ekologiczne mogłoby również powiększyć swoje dochody, sprzedając produkowane przez siebie mleko do mleczarni jako mleko ekologiczne. Wiąże się to przede wszystkim z wyższą ceną uzyskiwaną za litr surowca (tabela 7.8).

Tabela 7.8. Opłacalność produkcji i sprzedaży mleka ekologicznego i konwencjonalnego w analizowanym gospodarstwie ekologicznym

Wyszczególnienie	Roczna wielkość produkcji [w l]	Cena za l mleka	Wartość [w zł]
Mleko sprzedawane jako konwencjonalne	14 000	1,20	16 800,00
Mleko sprzedawane jako ekologiczne	14 000	2,10	29 400,00

Źródło: opracowanie własne.

Wzrost dochodu gospodarstwa osiągnięty wskutek sprzedaży mleka ekologicznego wyniósłby 12 600 zł. Problemem w tym wypadku może być jednak mała skala produkcji, która uniemożliwia kontakt drobnych producentów mleka z przetwórcami – mleczarniami. Rozwiązaniem mogłoby być zwiększenie skali produkcji lub produkcja mleka ekologicznego przez większą liczbę producentów w danym rejonie. W przypadku pojedynczych producentów rolnych, jedynym wyjściem pozostaje sprzedaż okolicznym mieszkańcom, do sklepów spożywczych lub poprzez platformę internetową.

Można byłoby również rozważyć podjęcie przetwórstwa mleka w gospodarstwie ekologicznym. Zwiększyłoby to asortyment sprzedawanych produktów i dochody z ich sprzedaży.

Przykład 2

Kalkulacja opłacalności sprzedaży wybranych produktów ekologicznych (warzyw) przy założeniu sprzedaży z wykorzystaniem Internetu

W praktyce gospodarstw ekologicznych coraz częściej wykorzystuje się sprzedaż internetową. Na własnej stronie internetowej gospodarstwa przedstawiają ofertę swoich produktów oraz gromadzą zamówienia. W praktyce gospodarczej właściciele kilku gospodarstw ekologicznych często tworzą wspólną platformę internetową lub włączają swoją ofertę do platform organizowanych przez inne podmioty.

Najprostszą i najtańszą (bo nieodpłatną) formą zareklamowania produktów ekologicznych jest utworzenie profilu gospodarstwa w mediach społecznościowych, w tym na Facebooku. Można umieścić tam różnorodne informacje dotyczące wytwarzanych w gospodarstwie produktów oraz sposobu ich zakupu, podając kontakt mailowy lub telefoniczny. Dostawa produktów może mieć wieloraki charakter: dowozu do klienta czy przyjazdu klienta do gospodarstwa i zakupu bezpośrednio u rolnika. Pozytywnym przykładem takiej formy sprzedaży produktów może być gospodarstwo ekologiczne „Mrowisko” w Łopatkach w gminie Łask (województwo łódzkie), nastawione głównie na produkcję warzyw, ale z powodzeniem sprzedające też owoce jagodowe (maliny i poziomki)¹²⁴. Ułatwieniem prowadzonej działalności, w przypadku tego gospodarstwa, jest niewątpliwie pobliski chłonny rynek zbytu, jaki tworzą dwie sąsiadujące metropolie: Łódź i Warszawa. Z wypowiedzi właścicielki gospodarstwa wynika, że stale jest popyt na produkty ekologiczne, a ewentualne problemy związane z ich sprzedażą wynikają z małej skali produkcji ekologicznej.

W przypadku analizowanego gospodarstwa ekologicznego w województwie podlaskim, takim chłonnym rynkiem zbytu mogłaby być Warszawa. Aby jednak sprzedaż produktów była opłacalna, niewykluczone, że należałoby skumulować kilka zamówień, na kwotę, która przekraczałaby koszty transportu i zapewniała określoną nadwyżkę. W przyjętym przykładzie sprzedaży na targowisku w Markach k. Warszawy koszty jednorazowego transportu (koszt paliwa) to 208 zł. Na taką kwotę musiałoby opiewać zamówienie, aby zwróciły się koszty transportu.

¹²⁴ Źródło: <https://dzienniklodzki.pl/gospodarstwo-ekologiczne-to-sie-oplaca-oto-przyklad/ar/12368290> [data dostępu: 28.10.2018].

Facebook jest popularnym portalem społecznościowym, lecz nie oznacza to, że informacja o produktach gospodarstwa tam zamieszczonych trafi do szerokiego kręgu osób zainteresowanych. Strony internetowe wydają się być w tym zakresie bardziej skuteczne. Koszt utworzenia i utrzymania strony jest zróżnicowany. W przypadku jej utworzenia samodzielnie przez zainteresowaną osobę, koszt obejmuje zakup i utrzymanie domeny internetowej (adres www) oraz konta hostingowego (serwera). Koszt rejestracji domeny, który jest jednocześnie wydatkiem na okres pierwszych 12 miesięcy kształtuje się od 0-20 zł. Znacznie wyższy jest wydatek związany z ceną przedłużenia domeny, wynosi od 40 do nawet 200 zł/rok¹²⁵. Utrzymanie konta hostingowego to koszt 50-150 zł/rok. W ofertach internetowych wskazuje się, że roczny koszt utrzymania prostej strony internetowej nie powinien przekroczyć 120 zł¹²⁶. Posiadając serwer i domenę, można przystąpić do projektowania strony www.

Samodzielne utworzenie strony internetowej, bez posiadanych umiejętności, nie jest jednak rzeczą łatwą. W takim przypadku pozostaje skorzystanie z usług profesjonalistów. Koszt projektu i postawienia strony www kształtuje się od 200 zł do kilkunastu tysięcy złotych. Specjaliści przestrzegają jednak przed zakupem tanich stron (poniżej 500 zł) ze względu na ich zawodność i konieczność późniejszej systematycznej modyfikacji, co generuje kolejne koszty. Nowoczesna i łatwa w obsłudze strona wiąże się z kosztem ok. 2 tys. zł. Obejmuje on pracę grafika, programisty i czasem copywritera¹²⁷.

Koszt prowadzenia strony www obejmować może prace związane z jej aktualizacją, publikacją artykułów, zmianą danych kontaktowych czy usuwaniem różnorodnych problemów. Współpraca z programistą może mieć charakter usługi jednorazowej lub też współpracy stałej przez określony w umowie czas. Cena za tego typu usługi kształtuje się od 50 do 120 zł/godzinę¹²⁸.

Za pośrednictwem strony internetowej mogą być składane zamówienia i określone warunki dostawy. Odbiór produktów może się dokonywać w gospodarstwie ekologicznym, bezpośrednio w miejscu wytwarzania produktów

¹²⁵ Źródło: <https://dns.biz.pl/gdzie-przedluzyc-domene-pl-ranking-cenowy/> [data dostępu: 28.10.2018].

¹²⁶ Źródło: <https://www.bravenew.pl/ile-rocznie-kosztuje-strona-internetowa/> [data dostępu: 28.10.2018].

¹²⁷ Źródło: <https://www.bravenew.pl/ile-rocznie-kosztuje-strona-internetowa/> [data dostępu: 28.10.2018].

¹²⁸ Źródło: <http://projekty-www.com/koszt-utrzymania-strony-internetowej-cena-domeny-hostingu-administracji> [data dostępu: 28.10.2018].

ekologicznych, lub mogą być one dowożone do klientów bezpośrednio przez rolnika lub za pośrednictwem kuriera – w przypadku zamówień na dalsze odległości. Poniższa tabela przedstawia zestawienie kosztów związanych ze sprzedażą produktów z dowozem do klienta za pośrednictwem strony internetowej.

Tabela 7.9. Roczne koszty związane ze sprzedażą produktów ekologicznych za pośrednictwem strony internetowej i dowozu produktów do konsumenta

Wyszczególnienie	Wartość [w zł]
Koszt założenia strony internetowej (jednorazowo)	2 000,00
Roczny koszt utrzymania strony internetowej	120,00
Aktualizacja strony internetowej (4 godz.)	200,00
Koszty dowozu produktów do konsumenta w Białymstoku (przy założeniu 1 wyjazdu w tygodniu, odległości i ceny paliwa jak w analizowanym wcześniej przykładzie)	2 500,00
Koszty roczne ogółem	4 820,00

Źródło: opracowanie własne.

Próg rentowności analizowane gospodarstwo ekologiczne osiągnie (przy założeniu cen warzyw jak poprzednio) w przypadku rocznej sprzedaży:

- ziemniaków – 16,1 dt lub 9,6 dt marchwi lub 4,8 dt pietruszki.

Do uzyskania zbiorów wymienionych warzyw o takiej wadze, przy założeniu ich plonu na poziomie 100 dt/ha potrzeba: 0,16 ha ziemniaków, 0,1 ha marchwi lub 0,05 ha pietruszki. Potencjał produkcyjny analizowanego gospodarstwa ekologicznego (uprawa 1,5 ha ziemniaków oraz 0,30 ha warzyw) pozwala uzyskać istotną nadwyżkę sprzedaży ponad zakładane koszty (tabela 7.10).

W przypadku sprzedaży samych ziemniaków, dochód uzyskany po odjęciu kosztów związanych z funkcjonowaniem strony internetowej i kosztów dowozu produktu do klientów w Białymstoku, wynosiłby 40,2 tys. zł.

Tabela 7.10. Kalkulacja możliwego dochodu do uzyskania przy sprzedaży całej produkcji warzyw jako ekologiczne za pośrednictwem strony internetowej i dowozu produktów do klienta

Wyszczególnienie	Plon [dt/ha]	Areał uprawy [w ha]	Ilość [w kg]	Cena [zł/kg]	Wartość [w zł]
ZIEMNIAKI					
Produkcja ogółem	100	1,5	15 000	3,00	45 000,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,16	1 600	3,00	4 800,00
Dochód ze sprzedaży ziemniaków	100	1,34	13 400	3,00	40 200,00
MARCHEW					
Produkcja ogółem	100	0,15	1 500	5,00	7 500,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,10	1 000	5,00	5 000,00
Dochód ze sprzedaży marchwi	100	0,05	500	5,00	2 500,00
PIETRUSZKA					
Produkcja ogółem	100	0,15	1 500	10,00	15 000,00
Sprzedaż gwarantująca próg rentowności	100	0,05	500	10,00	5 000,00
Dochód ze sprzedaży marchwi	100	0,10	1 000	10,00	10 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Powyższe kalkulacje opierają się na założeniu, że cała produkcja warzyw przeznaczona zostanie na sprzedaż i znajdzie swoich nabywców. Należy mieć na uwadze fakt, że zainteresowanie konsumentów Białegostoku i województwa podlaskiego produktami ekologicznymi jest, jak na razie, znacznie mniejsze niż w innych dużych miastach Polski. Sprzedaż warzyw dla mieszkańców Warszawy – przy założeniu 1 wyjazdu w tygodniu – podniosłaby roczne koszty 2,5-krotnie. Biorąc pod uwagę sprzedaż samych ziemniaków i zakładając, że cała produkcja znalazłaby zbyt po przyjętej cenie, dochód z ich sprzedaży przekroczyłby 32 tys. zł.

Przykład 3

Kalkulacja opłacalności sprzedaży produktów ekologicznych przy założeniu sprzedaży „dostawy do domu” i „sprzedaży w gospodarstwie”

W przykładzie tym wykorzystane będą dwa gospodarstwa ekologiczne: jedno specjalizujące się w produkcji roślinnej oraz drugie specjalizujące się w produkcji zwierzęcej. W obu gospodarstwach wykorzystywane są krótkie łańcuchy dostaw, a dominującą formą sprzedaży jest sprzedaż bezpośrednia realizowana w formie „dostaw do domu” i „sprzedaży w gospodarstwie”.

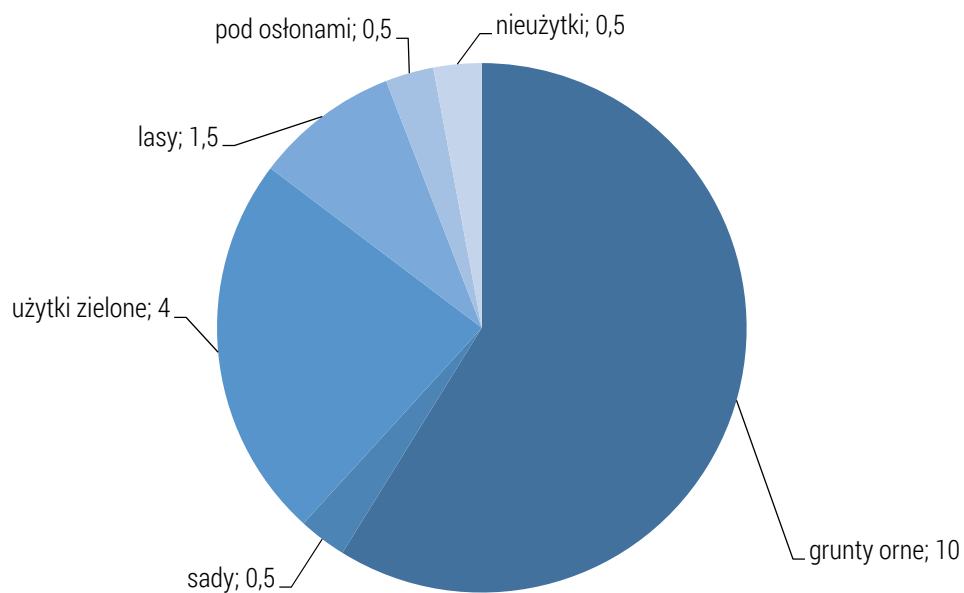
Gospodarstwo ekologiczne Państwa X funkcjonuje od 2000 roku i posiada certyfikaty na wszystkie produkty w nim wytwarzane. Gospodarstwo usytuowane jest około 30 km od Białegostoku, stąd też Białystok i jego okolice są naturalnym miejscem zbytu produktów ekologicznych gospodarstwa. W gospodarstwie pracują właściciele, natomiast w okresie nasilenia prac (około 7 miesięcy w ciągu roku) dodatkowo zatrudniane są 2 osoby. Gospodarstwo dysponuje 2 ciągnikami rolniczymi, z kompletem maszyn towarzyszących, oraz 2 samochodami dostawczymi. W gospodarstwie jest też chłodnia, która umożliwia przechowywanie produktów przez dłuższy czas, przy zachowaniu ich świeżości i walorów smakowych. Wszystkie inwestycje założone były w czasie i są efektem przyjęcia strategii powolnego, ale systematycznego rozwoju.

Gospodarstwo prowadzi działalność na 17 ha gruntów. Ich strukturę prezentuje rysunek 7.2. Strukturę produkcji roślinnej analizowanego podmiotu prezentuje rysunek 7.3.

W produkcji roślinnej szczególną rolę odgrywają warzywa gruntowe oraz warzywa uprawiane pod osłonami. Ich paleta jest bardzo szeroka. Oprócz warzyw tradycyjnych takich, jak: marchew, pietruszka, pasternak, seler, czy burak ćwikłowy, w gospodarstwie uprawiane są także: kapusta biała i czerwona, jarmuż, cebula, por, groszek strąчковy, fasola, dynia, szpinak, zioła, rukola, roszponka, różne odmiany sałat, pomidory i wiele innych.

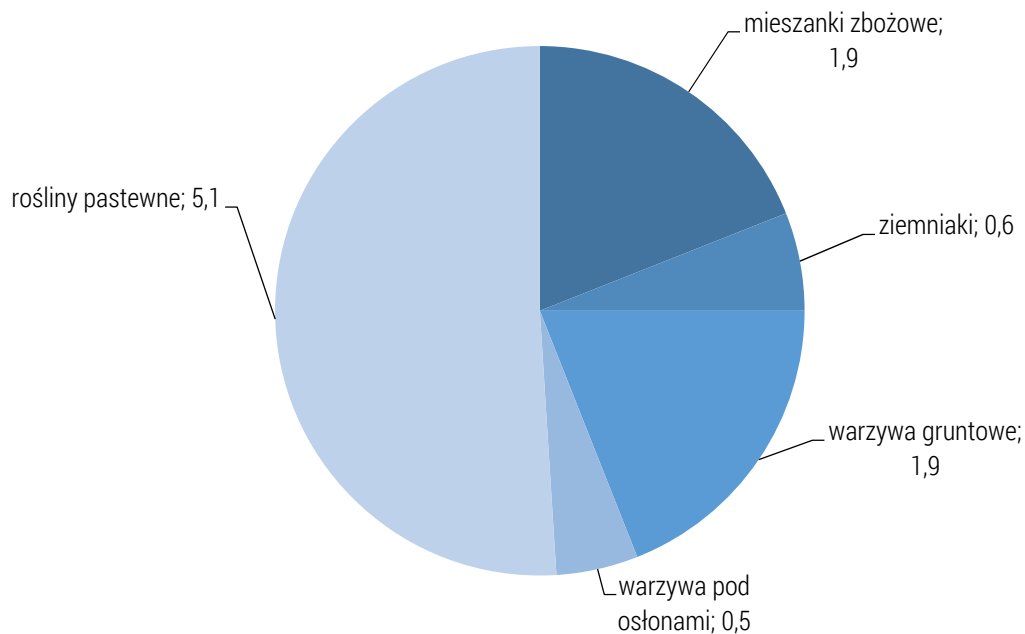
Poza produkcją roślinną, gospodarstwo hoduje bydło rzeźne (5 szt.) oraz drób nieśny (60 szt.). Ponieważ gospodarstwo stosuje zamknięty obieg materii organicznej, bydło rzeźne jest utrzymywane dla produkcji obornika.

Rys. 7.2. Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwie Państwa X [w ha]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa

Rys. 7.3. Struktura produkcji roślinnej w gospodarstwie Państwa X [w %]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa

Z wywiadu przeprowadzonego z właścicielami gospodarstwa wynika, że koszty produkcji w 2017 r. wyniosły 85 tys. zł., przy czym koszty bezpośrednie produkcji roślinnej i zwierzęcej stanowiły 17,8% tej wielkości. Najwyższą pozycję w ich strukturze stanowiły koszty zakupu certyfikowanych sadzonek warzyw. Ponieważ rolnikom zależy na najwyższej jakości produktów, zaopatrują się oni nie w Szwajcarii i w Niemczech.

Tabela 7.11. Koszty produkcji w gospodarstwie ekologicznym Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty produkcji
Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej, w tym:	10 900,00
• nasiona	2 700,00
• sadzonki	8 200,00
Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej, w tym:	4 200,00
• pasze	4 000,00
• usługi weterynaryjne	200,00
Razem koszty bezpośrednie	15 100,00
Koszty ogólnogospodarcze, w tym:	63 400,00
• utrzymanie maszyn	3 100,00
• utrzymanie samochodów	14 700,00
• ciągniki (paliwo)	7 800,00
• budowa budynku gospodarczego	27 000,00
• zakup maszyn	1 900,00
• amortyzacja	8 900,00
Wynagrodzenia pracowników najemnych	6 500,00
<i>Razem koszty produkcji</i>	<i>85 000,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa

Niemal 75% kosztów produkcji stanowiły koszty ogólnogospodarcze. Znaczącą pozycję w strukturze wydatków roku 2017 zajęły te związane z budową budynku gospodarczego. Zgodnie z przyjętą strategią rozwoju, gospodarstwo systematycznie rozbudowuje infrastrukturę, inwestując część nadwyżki z poprzednich lat, niekiedy uzupełniając wydatki kredytami. Poza tymi kosztami, znaczącą pozycję w tym zakresie zajmują koszty utrzymania samochodów (ubezpieczenia, paliwo), jako że związane jest to z realizowanym od lat systemem sprzedaży, polegającym na dowozie produktów do domów klientów. Zamówienia realizowane są na ogół dwa razy w tygodniu, po uprzednim zgromadzeniu zamówień oraz w ramach tzw. sprzedaży abonentowej, polegającej na systematycznym dowozie świeżych produktów.

W kosztach produkcji uwzględniono także wynagrodzenia pracowników najemnych, które w 2017 roku stanowiły 7,6% ogółu kosztów produkcji.

Na koszty ogólne analizowanego gospodarstwa, które w 2017 roku wyniosły 25,6 tys. zł (tabela 7.12.), złożyły się przede wszystkim: podatki, składki na ubezpieczenie społeczne właścicieli gospodarstwa, odsetki od zaciągniętego wcześniej kredytu oraz opłaty za telefon, którego użytkowanie związane jest z realizacją zamówień i utrzymywaniem kontaktu z klientami.

Tabela 7.12. Koszty ogólne gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty
Podatki	6 900,00
Składki na ubezpieczenie społeczne	8 700,00
Opłaty za telefon	7 500,00
Odsetki od kredytu	2 500,00
<i>Razem koszty ogólne</i>	<i>25 600,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Uwzględniając wszystkie powyższe koszty oraz koszty gospodarstwa domowego w wysokości 29,3 tys. zł, całkowita suma kosztów analizowanego gospodarstwa ukształtowała się na poziomie 139 900 zł (tabela 7.13.).

Tabela 7.13. Koszty całkowite gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty
Koszty produkcji	85 000,00
Koszty ogólne	25 600,00
Koszty gospodarstwa domowego	29 300,00
<i>Razem koszty całkowite</i>	<i>139 900,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Generalnie, w sprzedaży gospodarstwa ekologicznego Państwa X, najważniejsze znaczenie mają ziemniaki, warzywa gruntowe i warzywa produkowane pod osłonami oraz jaja. W 2017 roku wartość przychodów ze sprzedaży tych produktów wyniosła 123 tys. zł. Dodatkowo rolnicy otrzymali 4 tys. ze sprzedaży krów. Zatem łączna wartość przychodów wyniosła 129 tys. zł (tabela 7.14.).

Tabela 7.14. Przychody ze sprzedaży produkcji rolnej gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Przychody
Produkcja roślinna, jaja	123 000,00
Bydło rzeźne	4 000,00
<i>Ogółem przychody ze sprzedaży</i>	<i>129 000,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa

Prowadzenie produkcji rolnej, w tym także ekologicznej, objęte jest pomocą publiczną. Dopłaty, jakie uzyskało gospodarstwo w 2017 roku wyniosły 28,2 tys. zł i obejmowały płatności ekologiczne. W konsekwencji, całkowita suma przychodów uzyskanych przez analizowane gospodarstwo ukształtowała się na poziomie 157,2 tys. zł (tabela 7.15).

Tabela 7.15. Przychody całkowite gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Przychody
Przychody ze sprzedaży	129 000,00
Dopłaty	28 200,00
<i>Razem przychody całkowite</i>	<i>157 200,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Zestawienie przychodów i kosztów całkowitych badanego gospodarstwa ekologicznego daje wynik finansowy (zysk/strata). W 2017 roku był wynik ten był dodatni i wyniósł 17 300 zł (tabela 7.16).

Tabela 7.16. Wynik finansowy gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Wynik finansowy
Przychody całkowite	157 200,00
Koszt całkowite	139 900,00
<i>Wynik finansowy – zysk</i>	<i>17 300,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Zaprezentowana kalkulacja opiera się na rzeczywistych kosztach ponoszonych przez gospodarstwo i przychodach przez nie uzyskiwanych. Wprowadzanie hipotetycznych założeń dotyczących zmian w sposobach sprzedaży realizowanej przez gospodarstwo w tym przypadku jest bezzasadne,

ponieważ uzyskiwane przez Państwa X wyniki ekonomiczne i opłacalność produkcji, całkowicie ich zadowolają. Są przekonani, że ceny, jakie uzyskują przy sprzedaży swoich produktów, są najbardziej optymalne, uwzględniając obecne uwarunkowania. Na taki efekt jednak pracowali niemal od początku swojej działalności.

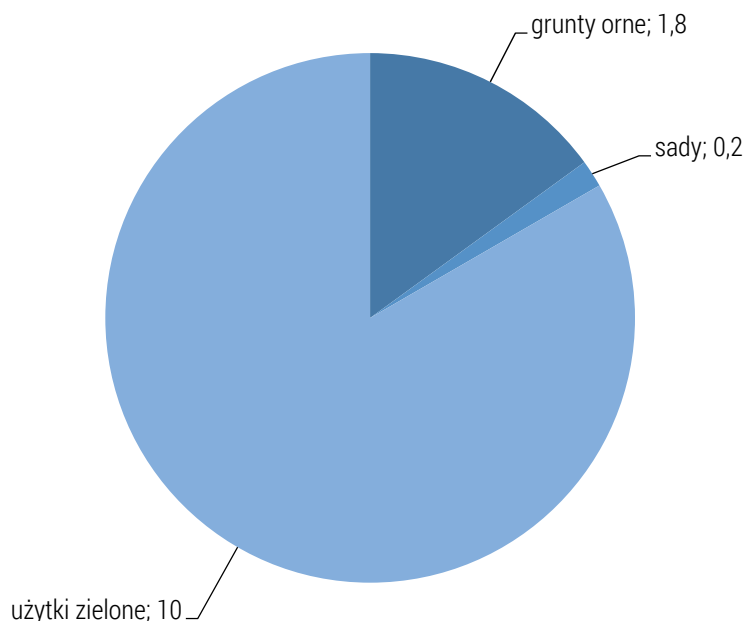
Jak już podkreślono, badane gospodarstwo ekologiczne prowadzi sprzedaż bezpośrednią, dowożąc towar do konsumentów po uprzednim złożeniu zamówienia, dostarczając go także do wybranych sklepów (sprzedających tzw. zdrową żywność), niekiedy do osiedlowych „warzywniaków” (na szczególną prośbę klientów), i sprzedając produkty bezpośrednio w gospodarstwie, w którym nabywcy przy okazji mogą zapoznać się z technikami produkcji. Taki system sprzedaży, a przede wszystkim towarzyszący mu osobisty kontakt Państwa X z większością klientów, oparty na wiarygodności, zaufaniu i lojalności, doprowadziły do zbudowania na tyle pojemnego rynku stałych odbiorców, że Państwo X nie są zainteresowani jego nadmiernym rozszerzaniem, ponieważ mogliby stracić to, co jest sensem takiego funkcjonowania, czyli kontaktu z odbiorcą. Obecnie zastanawiają się raczej jak jeszcze bardziej zróżnicować strukturę produkcji, żeby zapewnić realizację sprzedaży przez cały rok. Z przedstawionych wcześniej danych wynika, że gospodarstwo produkuje całą paletę warzyw – ich asortyment systematycznie się powiększał dzięki interakcjom pomiędzy producentami a nabywcami. Zgłoszenie potrzeby przez klienta odnośnie do jakiegoś dotychczas nieprodukowanego warzywa, oznaczało wprowadzenie go do produkcji przez Państwo X w kolejnym roku. Takie podejście owocuje wzrostem satysfakcji klientów, którzy widząc zaangażowanie producentów, mając pełną informację o sposobach produkcji stosowanych w gospodarstwie, doceniając indywidualne podejście do klienta oraz formę obsługi – w efekcie: akceptują znacznie wyższe niż przeciętnie na rynku ceny. Przykładem może być tu chociaż cena 1 szt. jajka: przeciętna cena na targowisku to 0,80-0,90 zł/szt., podczas gdy cena jajka z omawianego gospodarstwa wynosi 1,60 zł. Jest jeszcze jeden powód, który sprawia, że taki typ produkcji i sprzedaży jest dla Państwa X najważniejszy – prowadzenie gospodarstwa ekologicznego jest ich pasją i sposobem na życie, a to całkowicie zmienia optykę działalności, której celem jest wyłącznie maksymalizacja zysku. To właśnie dodatkowe wartości, takie jak życie i prowadzenie działalności w zgodzie z naturą oraz czerpanie satysfakcji z zadowolenia innych, są źródłem sukcesu.

* * *

Kolejny przykład gospodarstwa ekologicznego wykorzystującego krótki łańcuch dostaw dotyczy gospodarstwa Pani Z, usytuowanego we wschodniej części województwa podlaskiego, w odległości ok. 50 km od Białegostoku. Pani Z gospodarstwo prowadzi od 1998 roku i zarządza nim samodzielnie, natomiast w pracy pomagają jej córki. Gospodarstwo specjalizuje się w produkcji nietypowej, jak na okolice, w której jest usytuowane, tzn. w produkcji zwierzęcej i posiada certyfikaty na wszystkie wytwarzane produkty, czyli owce, kozy, drób, jabłoni, warzywa, mleko kozie oraz jajka. Produkcja gospodarstwa przeznaczona jest głównie na sprzedaż.

Całkowita powierzchnia gospodarstwa wynosi 12 ha, a w strukturze użytkowania gruntów dominują użytki zielone (łąki i pastwiska), co szczegółowo przedstawia rysunek 7.4.

Rys. 7.4. Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwie ekologicznym Pani Z

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Grunty orne zasiewane są mieszanką traw z motylkowymi, zatem produkcja roślinna dotyczy produkcji pasz i służy przede wszystkim skarmianiu zwierząt. Natomiast strukturę produkcji zwierzęcej w gospodarstwie przedstawia tabela 7.17.

Tabela 7.17. Struktura produkcji zwierzęcej w gospodarstwie ekologicznym Pani Z w [w szt.]

Wyszczególnienie	Liczba szt.
Owce	16
Kozy	30
Drób, w tym:	
• kury	70
• gęsi	20
• kaczki	20
• indyki	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Koszty produkcji w analizowanym gospodarstwie wyniosły w 2017 roku 23,5 tys. zł. Znakomitą ich część stanowiły koszty ogólnogospodarcze (70,2%), a zwłaszcza wydatki dotyczące utrzymania samochodu, które wynikają przede wszystkim z zakupu paliwa (tabela 7.18). Ich wysokość jest konsekwencją nie tylko dowożenia produktów do klientów często zlokalizowanych w Białymstoku, lecz również koniecznością korzystania z wyspecjalizowanej ubojni, która znajduje się w odległości 100 km od siedziby gospodarstwa. Szczegółową strukturę kosztów analizowanego gospodarstwa przedstawiają tabele od 7.18 do 7.20.

Tabela 7.18. Koszty produkcji w gospodarstwie ekologicznym Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty produkcji
Koszty bezpośrednie produkcji roślinnej:	
• nasiona	500,00
Koszty bezpośrednie produkcji zwierzęcej, w tym:	6 500,00
• pasze	6 000,00
• usługi weterynaryjne	500,00
<i>Razem koszty bezpośrednie</i>	<i>7 000,00</i>
Koszty ogólnogospodarcze, w tym:	16 500,00
• utrzymanie maszyn i budynków	3 000,00
• utrzymanie samochodu	5 000,00
• ciągniki – paliwo	3 300,00
• wynajem sprzętu	2 000,00
• amortyzacja	3 200,00
<i>Razem koszty produkcji</i>	<i>23 500,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Tabela 7.19. Koszty ogólne gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty
Podatki	600,00
Składki na ubezpieczenie społeczne	1 600,00
Opłaty za telefon	700,00
<i>Razem koszty ogólne</i>	<i>2 900,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Tabela 7.20. Koszty całkowite gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Koszty
Koszty produkcji	23 500,00
Koszty ogólne	2 900,00
Koszty gospodarstwa domowego	20 000,00
<i>Razem koszty całkowite</i>	<i>46 400,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Przychody ze sprzedaży w analizowanym gospodarstwie mają charakter stały i sezonowy. Stałe przychody związane są ze sprzedażą jajek, mleka koziego oraz serów wytwarzanych z tego mleka przez właścicielkę gospodarstwa. Natomiast przychody sezonowe dotyczą sprzedaży jagniąt i młodych kóz oraz drobiu. Gospodarstwo sprzedaje także nadwyżki warzyw oraz jabłka.

Generalnie przychody w badanym gospodarstwie szacowane są na kwotę 30,0 tys. zł, czyli około 2,5 tys. zł miesięcznie (tabela 7.21).

Tabela 7.21. Przychody ze sprzedaży produkcji rolnej gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Przychody
Ogółem przychody ze sprzedaży	30 000,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Przychody ze sprzedaży uzupełniane są przez dopłaty unijne. W roku 2017 roku wyniosły one 16,5 tys. zł. Zatem łączne przychody osiągnęły poziom 46,5 tys. zł (tabela 7.22).

Tabela 7.22. Przychody całkowite gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Przychody
Przychody ze sprzedaży	30 000,00
Dopłaty	16 500,00
<i>Razem przychody całkowite</i>	<i>46 500,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Zestawienie przychodów i kosztów całkowitych gospodarstwa Pani Z daje wynik finansowy (zysk/strata). W 2017 roku wynik ten był dodatni i wyniósł 100,00 zł (tabela 7.23).

Tabela 7.23. Wynik finansowy gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]

Wyszczególnienie	Wynik finansowy
Przychody całkowite	46 500,00
Koszt całkowite	46 400,00
<i>Wynik finansowy – zysk</i>	<i>100,00</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych gospodarstwa.

Z przedstawionych kalkulacji wynika, że analizowane gospodarstwo bilansuje się na granicy opłacalności, pomimo wykorzystywania bezpośrednich form sprzedaży opartych na dowozie do klienta, sprzedaży w gospodarstwie (około 10% sprzedaży) oraz okazjonalnie – sprzedaży na targach i jarmarkach oraz przez Związek Hodowców Owiec. Gospodarstwo stworzyło też stronę internetową, która generuje 10% ogólnej sprzedaży. Strona ta jest jednak słabo pozycjonowana, w związku z czym trudno jest potencjalnym nabywcom znaleźć ofertę handlową gospodarstwa. Prawdopodobnie jednak, gdyby nie podjęto takich działań, wynik ekonomiczny gospodarstwa byłby jeszcze słabszy, a przecież przy posiadanych zasobach i realizowanym kierunku produkcji, podmiot ma o wiele większy potencjał towarowości. Jagnięcina jest jednym z najdroższych i poszukiwanych mięs, ale konieczność jej uboju w wyspecjalizowanych ubojniach oraz wysoki koszt uboju 1 szt. wynoszący około 100 zł, oraz wysokie koszty transportu dowozu i odbioru mięsa, znacznie zmniejszają szanse na zwiększenie opłacalności produkcji, zwłaszcza przy małym stadzie.

Mając świadomość powyższych ograniczeń, właścicielka gospodarstwa ekologicznego rozważa w przyszłości powiększenie stada owiec oraz samodzielą produkcję wędlin i przetworów z mięsa, co związane jest z koniecznością zrealizowania inwestycji zapewniających konieczność spełnienia warunków sanitarnych i weterynaryjnych związanych z bezpieczeństwem żywnościowym uruchamianej produkcji, a tym samym – z koniecznością poniesienia znacznych kosztów. Ponieważ koszty te można byłoby rozłożyć na kilka podmiotów w przypadku utworzenia grupy producentów oraz uzyskać wsparcie finansowe na budowę zakładu, Pani Z jest bardzo zainteresowana współpracą z innymi gospodarstwami ekologicznymi o tym samym kierunku produkcji. Niestety, w najbliższej okolicy takich gospodarstw nie ma. Z jednej więc strony obecną sytuację gospodarstwa należałoby traktować jako atut biznesowy związany z brakiem konkurencji, z drugiej natomiast – okazuje się poważną barierą ze względu na brak możliwości budowania sieci współpracy.

Przykład 4

Kalkulacja opłacalności sprzedaży produktów ekologicznych przy założeniu sprzedaży w ramach grupy producentów

Jednym z kluczowych argumentów przemawiających za tworzeniem grup producentów rolnych jest możliwość zwiększenia skali produkcji, a tym samym zwiększenia tzw. siły przetargowej producentów. Jednak w przypadku produkcji ekologicznej jest to niezwykle trudne, ponieważ odbiorcy oczekują dużych partii towaru o równej jakości, a każde gospodarstwo ekologiczne ma odmienne warunki funkcjonowania i w konsekwencji, nawet ten sam produkt wytwarzany w różnych gospodarstwach, będzie miał inne parametry. Dlatego też dla gospodarstw ekologicznych korzyści ze współpracy w ramach grupy producenckiej powinny być kojarzone przede wszystkim ze stabilną sprzedażą, zdobywaniem nowych odbiorców, promocją wytwarzanych produktów, możliwością korzystania ze wsparcia unijnego, wspólnymi inwestycjami, wspólnymi zakupami środków do produkcji rolnej (pasz, nasion, maszyn i urządzeń), łatwiejszymi negocjacjami z bankami i innymi instytucjami itp.

Grupy producentów ekologicznych łatwiej mogą tworzyć krótkie łańcuchy dostaw, zarówno w ramach sprzedaży bezpośredniej, jak i rozszerzonej (wspólnej) sprzedaży bezpośredniej. Grupie o wiele łatwiej jest nawiązać

kontakty z instytucjonalnym odbiorcą reprezentującym np. system zbiorowego żywienia w sektorze publicznym (szkoły, szpitale), ale także z podmiotami prywatnymi (restauracje czy supermarkety).

Pomimo wielu korzyści, które niesie ze sobą współpraca w ramach grup producenckich, w praktyce okazuje się, że współdziałanie nie jest proste. Świadczyć mogą o tym dane pochodzące z Rejestru Grup Producentów Rolnych prowadzonych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Wynika z nich, że na terenie województwa podlaskiego od 2003 roku zarejestrowane zostały 52 grupy producentów, ale w chwili obecnej w rejestrze pozostały 23 grupy, co oznacza, że wyrejestrowano już ich 29. Bardzo krótki jest też okres żywotności grup. Najstarsza, założona w 2003 roku, to Zrzeszenie Producentów Tytoniu „TABAKO” z Suchowoli, które funkcjonuje do dzisiaj. Jednak jest to ewenement, albowiem wielu grup, które powstały całkiem niedawno, bo w 2013 roku, już nie ma.

W rejestrze, o którym mowa, znajduje się tylko jedna grupa producentów ekologicznych. Jest nią Podlaska Spółdzielnia Producentów Ekologicznych „NATURA” (PSPE) z siedzibą w Hryniewiczach Dużych w gminie Bielsk Podlaski. Grupa powstała w 2008 roku i skupia rolników z terenu gmin: Bielsk Podlaski, Boćki i Hajnówka. Zgodnie z zapisami statutowymi spółdzielni, podstawowym celem grupy jest zapewnienie członkom zbytu wyprodukowanych w ich gospodarstwach produktów ekologicznych po zadowalających rolników cenach, zwiększenie dochodów uzyskiwanych w gospodarstwach członków, oraz optymalizacja kosztów produkcji. Uznano, że będzie to możliwe dzięki:

- koncentracji podaży i nawiązaniu stałej współpracy z wybranymi odbiorcami produktów,
- obniżce kosztów produkcji poprzez zorganizowanie wspólnego zaopatrywania się w środki do produkcji,
- poprawie jakości i dostosowaniu skali produkcji do popytu.

Podlaska Spółdzielnia Producentów Ekologicznych „NATURA” zajmuje się produkcją i sprzedażą produktów ekologicznych pochodzenia roślinnego, takich jak: owoce, warzywa, owoce miękkie, zboża, strączkowe, zioła, nasiona roślin oleistych, ziemniaki jadalne, gryka. Natomiast w przypadku produktów ekologicznych pochodzenia zwierzęcego, grupa oferuje: jagnięta, żywiec wołowy, źrebięta, żywiec owczy.

Na etapie zakładania, grupa liczyła 15 członków, którzy przed spotkaniem założycielskim nie współpracowali ze sobą. W pierwszych latach działalności grupa planowała skoncentrować się na działaniach polegających na stworzeniu biura administracyjnego i jego wyposażeniu, działaniach promo-

cyjnych oraz zakupie specjalistycznych urządzeń do wspólnego użytkowania. Równolegle planowała prowadzenie działań mających na celu pozyskiwanie wiarygodnych partnerów do współpracy w zakresie sprzedaży produktu, jak i zakupu środków do produkcji rolnej pod potrzeby członków grupy. Zakładano też, że elementem rozwoju grupy będzie zwiększanie jej stanu osobowego, rocznie o 2 nowych członków. Zaplanowane działania miały być realizowane w oparciu o środki własne – z działalności statutowej i gospodarczej, oraz środki zewnętrzne pozyskiwane w ramach PROW 2007-2013, przeznaczone na wsparcie dla grup producentów rolnych.

Nie wszystkie zamierzenia zostały zrealizowane. Spółdzielni nie udało się uzyskać dofinansowania do planowanych inwestycji. Zamiast zwiększyć liczebność członków, niestety, liczba zainteresowanych się zmniejszała (z danych zawartych na stronie internetowej spółdzielni wynika, że liczba członków zmniejszyła się do 9 osób¹²⁹). Impet, który towarzyszył aktywności grupy na początku funkcjonowania, znacznie się zmniejszył. Z wywiadu przeprowadzonego z Prezesem Zarządu PSPE wynika, że przyczyną tego są poważne trudności w uzyskaniu porozumienia pomiędzy członkami grupy oraz brak ich zaangażowania w realizację wspólnych projektów. Z planowanych celów w zasadzie realizowany jest jeden, czyli sprzedaż, ale też w ograniczonym zakresie.

Szukając wyjaśnień dla opisanej sytuacji można przypuszczać, że zabrakło ważnego sukcesu, który mógłby bardziej zintegrować grupę. Nieuzyskanie wsparcia z PROW 2007-2013 stało się hamulcem rozwojowym, ponieważ grupa liczyła na dodatkowe środki na początku działalności, przy jednoczesnej niechęci do podejmowania wspólnego ryzyka i finansowania planowanych inwestycji ze środków własnych. Jednocześnie w PSPE brakuje menedżera, który „pociągnąłby” całą grupę. Wszyscy członkowie mają bowiem własne gospodarstwa ekologiczne i swój czas oraz energię wydają na ich prowadzenie. Praca w spółdzielni raczej ma charakter aktywności społecznej, a nie biznesowej, i w takim wypadku trudno o zaangażowanie, zwłaszcza w sytuacji, gdy pozostali członkowie nie „garną” się do współpracy.

Przedstawiony przykład nie opiera się na kalkulacjach liczbowych – ze względu trudności w dostępie dodanych. Są one objęte tajemnicą handlową. Niemniej jednak wydaje się, że największą barierą w funkcjonowaniu grup producenckich jest człowiek. O ile każdy z członków grupy może być do-

¹²⁹ Źródło: http://podlaska-natura.prv.pl/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=9&Itemid=49 [data dostępu: 23.10.2018].

skonałym producentem i menedżerem w wymiarze indywidualnym, to przeniesienie tych umiejętności na grupę, jest często trudne i ograniczone.

Biorąc pod uwagę fakt, że rynek żywności ekologicznej rozwija się w Polsce dynamicznie, wydaje się, że to nie kwestie rynkowe, a właśnie wewnętrzne konflikty i nieumiejętność zarządzania takim podmiotem, jakim jest grupa producentów, ograniczają możliwości generowania korzyści w ramach współpracy. Szczęólnego znaczenia w tym kontekście nabiera zatem wsparcie organizacyjne i finansowe procesu nie tylko zakładania grupy, lecz także zarządzania nią we wszystkich obszarach (finansowym, księgowym, marketingowym, gospodarki magazynowej, itp.), polegające na organizacji cyklu szkoleń biznesowych dedykowanych już funkcjonującym grupom, jak i podmiotom zainteresowanym taką formą współpracy. Jak wynika z przeprowadzonych badań ponad połowa rolników ekologicznych deklaruje chęć nawiązywania współpracy, pod warunkiem jednak przekonania się o korzyściach z niej płynących. W praktyce wiąże się to z upowszechnianiem tzw. „dobrych praktyk”.

8

Podsumowanie i rekomendacje

Zaprezentowane w ekspertyzie wyniki kompleksowych badań wykorzystujących zarówno studia literatury przedmiotu, analizę aktów prawa, analizę wyników badań innych autorów, analizę danych pierwotnych uzyskanych dzięki przeprowadzeniu badań ankietowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety oraz analizę informacji pozyskanych z indywidualnych wywiadów pogłębionych, pozwoliły na sformułowanie wniosków dotyczących stanu oraz problemów rozwojowych rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim.

Na początku jednak warto określić jego mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia płynące z otoczenia. Szczegółowo obrazuje to tabela 8.1.

Niezaprzeczalnym atutem rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim są korzystne uwarunkowania środowiskowe dla rozwoju tej formy produkcji rolnej. Stosunkowo mniej skażone środowisko niż w pobliżu wielkich aglomeracji, występowanie obszarów chronionego krajobrazu i ograniczenia z tego tytułu wobec rozwoju przemysłu powodują, że mimo trudniejszych warunków glebowych i mniej korzystnych warunków klimatycznych, produkt uzyskiwany w rolnictwie ekologicznym ma szanse na wysoką jakość. Podlascy rolnicy ekologiczni charakteryzują się także wysokim poziomem wykształcenia, wysokim poziomem wiedzy na temat metod produkcji ekologicznej, elastycznie reagują na potrzeby rynku; część z nich produkcję ekologiczną postrzega nawet jako swoistą misję związaną z kontynuacją tradycji i tożsamości kulturowej.

Tabela 8.1. Analiza SWOT rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Położenie na terenie obszaru NATURA 2000 i Zielonych Płuc Polski, co wiąże się ze stosunkowo niewielkim skażeniem środowiska przyrodniczego. 2. Duża liczba gospodarstw ekologicznych (drugie miejsce w kraju po województwie warmińsko-mazurskim), wyższy niż średnio w kraju udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie zarejestrowanych producentów rolnych. 3. Trzecie miejsce województwa podlaskiego w kraju (po warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim) pod względem powierzchni użytków ekologicznych. 4. Niższe niż średnio w kraju zużycie przemysłowych nawozów mineralnych (87,9 kg NPK/ha wobec 117,3 kg średnio w Polsce). 5. Wysoki udział trwałych użytków zielonych (36,3%), co stwarza warunki do produkcji bydła mięsnego i mlecznego. 6. Stosunkowo duże zasoby pracy w rolnictwie województwa podlaskiego, niezbędne przy realizacji produkcji ekologicznej. 7. Wysoki poziom wykształcenia rolników ekologicznych, wysoki poziom kompetencji zawodowych i ich otwartość na przyswajanie wiedzy. 8. Elastyczność w dostosowywaniu struktury produkcji do potrzeb nabywców.	1. Niższa niż w większości województw średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego (16,1 ha UR wobec 23,9 ha średnio w kraju). 2. Trudniejsze niż średnio w kraju warunki klimatyczno-glebowe: wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 55,0 pkt, zaś w kraju średnio 66,0 pkt. 3. Wysoki udział gleb o odczynie kwaśnym i bardzo kwaśnym (55% – średnio w kraju 39%). 4. Niski poziom nawożenia wapniowego (18,8 kg/ha UR, średnio w kraju: 34,5 kg). 5. Słabo rozwinięty rynek produktów ekologicznych, co sprawia, że produkty dostępne w sklepach osiągają wysokie ceny. 6. Gorsza niż średnio w Polsce sytuacja dochodowa konsumentów, co przejawia się wyższym poziomem wydatków na żywność i niższym miesięcznym dochodem na jednego mieszkańca województwa. 7. Duże rozproszenie producentów ekologicznych i brak aktywności na rzecz podejmowania sformalizowanej współpracy. 8. Gorsza niż przeciętnie w Polsce struktura wiekowa rolników ekologicznych. 9. Zainteresowanie produkcją ekologiczną jako sposób na uzyskiwanie wsparcia ze środków unijnych. 10. Słabo rozwinięte przetwórstwo produktów ekologicznych. 11. Słabo rozwinięta sieć kanałów dystrybucji produktów ekologicznych z dominacją hurtowego odbioru produkcji. 12. Niski poziom produkcji ekologicznej, większość upraw ekologicznych stanowią użytki zielone. 13. Opłacalność produkcji ekologicznej w opinii rolników porównywalna do produkcji konwencjonalnej.

SZANSE	ZAGROŻENIA
- Wyższe ceny produktów ekologicznych niż tych wyprodukowanych metodami konwencjonalnymi. - Wzrost siły nabywczej konsumentów w Polsce. Także w województwie podlaskim. - Rosnąca świadomość konsumentów w zakresie korzyści środowiskowych i społecznych produkcji ekologicznej. - Nowe specjalizacje produkcyjne w gospodarstwach ekologicznych (np. jagoda Kamczatka, zielarstwo). - Wielokierunkowe działania ze strony administracji rządowej, mające na celu rozwój rolnictwa ekologicznego i produkcji żywności ekologicznej (Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce). - Propagowanie idei rolnictwa ekologicznego poprzez konkursy na najlepsze gospodarstwo ekologiczne. - Możliwość wzrostu towarowości gospodarstw dzięki ustawie o rolniczym handlu detalicznym umożliwiającym sprzedaż produktów przetworzonych w gospodarstwie ekologicznym. - Możliwość uzyskania wsparcia finansowego, przeznaczonego na rolnictwo ekologiczne – w latach 2014-2020 rolnictwo ekologiczne zostało wyodrębnione jako odrębne działanie.	- Zmniejszanie się liczby gospodarstw ekologicznych i powierzchni użytków ekologicznych. - Duża odległość od chłonnych rynków zbytu (wielkie miasta, rynek niemiecki czy zachodnioeuropejski). - Rosnąca konkurencja w zakresie żywności ekologicznej ze strony producentów ekologicznych w innych krajach. - Uzależnienie gospodarstw ekologicznych od pomocy finansowej ramach Wspólnej Polityki Rolnej, o czym świadczyć może malejąca liczba gospodarstw w związku z wyższymi wymogami w zakresie dofinansowania. - Rosnące zanieczyszczenie środowiska, spowodowane emisją szkodliwych substancji do atmosfery (np. zjawisko smogu, występujące zwłaszcza w okresie jesienno-zimowym). - Obszerne przepisy prawa w zakresie prowadzenia produkcji ekologicznej, częste ich zmiany i możliwość różnej interpretacji. - Brak lub niepełna komunikacja między producentami ekologicznymi a konsumentami, co sprawia, że producenci mają problemy ze sprzedażą swoich produktów, a konsumenci z ich nabyciem. - Słaba rozpoznawalność na rynku oznakowań produktów ekologicznych, a tym samym duża konkurencja ze strony produktów lokalnych, regionalnych i tradycyjnych.

Źródło: opracowanie własne.

Słabością tego modelu rolnictwa jest jednak ograniczony kontakt z rynkiem. Stosunkowo niewielka liczba gospodarstw w województwie podlaskim produkuje wyłącznie na sprzedaż. Z przeprowadzonych badań wynika, że jest to około 30-35% podmiotów. Może być to konsekwencją struktury produkcji, w której dominują zboża oraz użytki zielone. Mała liczba przetwórci ekologicznych nie pozwala na dalszy proces przetwarzania certyfikowanych ekologicznych zbóż na makarony, kasze, czy inne produkty. Zboże trafia często za granicę i stamtąd wraca w ramach importu w formie przetworzonej. Natomiast produkcja ekologicznych pasz wspiera raczej pro-

ces chowu konwencjonalnych zwierząt. Pomimo wysokiej opłacalności produkcji mleka ekologicznego, spośród 21 badanych gospodarstw, które zajmują się produkcją mleka, tylko dwa posiadają certyfikaty.

Kolejną przyczyną ograniczonego kontaktu gospodarstw ekologicznych z rynkiem może być po części mało chłonny lokalny rynek, charakteryzujący się trudniejszą niż średnio w kraju, sytuacją dochodową mieszkańców, a po części ograniczony bezpośredni kontakt producentów ekologicznych z konsumentami tych produktów. Z przeprowadzonych badań wynika, że wprowadzie sprzedaż bezpośrednia jest najbardziej preferowaną formą dystrybucji (wskazuje na to prawie 60% badanych gospodarstw), niestety jednak, ten kanał sprzedaży postrzegany jest przez rolników zupełnie odmiennie niż wynika to z idei krótkich łańcuchów dostaw. O ile bowiem istotą modelu sprzedaży bezpośredniej jest bliska relacja między producentem a konsumentem, a cechą tej relacji jest na ogół: trwałość, powtarzalność, zrozumienie, a przede wszystkim zaufanie, to sprzedaż bezpośrednia badanym rolnikom kojarzy się z hurtowym odbiorem wytworzonych przez nich płodów rolnych wprost z gospodarstwa. Owo niezrozumienie i odmiennosc postrzegania najbardziej popularnego i najprostszego w swej istocie modelu krótkich łańcuchów dostaw, jest efektem specyficznego definiowania różnych form dystrybucji produktów rolnych w polskich regulacjach prawnych. Otóż w regulacjach tych występują: dostawy bezpośrednie, sprzedaż bezpośrednia, rolniczy handel detaliczny oraz marginalna działalność lokalna i ograniczona. Każda z nich charakteryzuje się odmiennymi uwarunkowaniami ekonomicznymi, prawnymi-organizacyjnymi, wymogami higieniczno-sanitarnymi oraz weterynaryjno-organizacyjnymi. Spośród wymienionych, formą najbardziej zbliżoną do sprzedaży bezpośredniej w ujęciu KŁD, jest rolniczy handel detaliczny. Jednak zaledwie 12-13% badanych gospodarstw wykorzystuje Internet czy targowiska do sprzedaży swoich produktów, a w opinii pozostałych deklarujących produkcję na rynek jest to „kłopot”, „za dużo zachodu”, „niepotrzebne koszty transportu” itp.

Przejmowanie ogniw w łańcuchu dostaw przez pośredników wpływa na kształtowanie się cen w związku z realizowaniem przez nich swojej marży. Tym samym ceny produktów ekologicznych w sklepach są zdecydowanie wyższe niż produktów wytwarzanych metodami konwencjonalnymi, co zniechęca do ich kupna część konsumentów.

Z przedstawionych badań oraz studiów przypadku wynika, że sposobem na zwiększenie ekonomicznych korzyści gospodarstw i poprawę opłacalności produkcji jest wykorzystywanie różnych modeli i form krótkich łańcuchów dostaw. Wykazane to zostało w oparciu o kalkulację kosztów i przy-

chodów możliwych do uzyskania dzięki prowadzeniu samodzielnej sprzedaży przez producenta rolnego w różnych wariantach.

Charakterystyczne dla krótkich łańcuchów dostaw cechy, związane m.in. z możliwością negocjacji cen, otrzymywaniem wprost do domu świeżych i ekologicznych produktów, o produkcji i pochodzeniu których nabywca ma pełną informację, są z perspektywy konsumenta wartością dodaną, za którą jest skłonny zapłacić wyższą cenę. Wartość ta dodatkowo procentuje zaufaniem i lojalnością. Z punktu widzenia producenta natomiast, dodatkowo ponoszone koszty związane z realizacją dostaw, zwracają się z „nawiązką”, dzięki akceptowaniu przez konsumenta wyższej ceny oraz trwałości relacji. Bardzo dobrze to widać w jednym z prezentowanych w ekspertyzcie studiów przypadku.

Należy dodać w tym miejscu, że sieć podobnych relacji służy budowaniu podstaw zrównoważonej gospodarki lokalnej, opartej o tożsamość kulturową, tradycje lokalne, spoiwo wspólnotowe. Sprzyja ponadto kształtowaniu transparentnego rolnictwa, odpowiedzialnego za środowisko, w którym funkcjonuje.

Biorąc powyższe konstatacje pod uwagę można uznać, że zarówno cel główny badań, jak i cele szczegółowe sformułowane w części dotyczącej metodyki badawczej, zostały zrealizowane. To znaczy pokazano korzyści płynące ze stosowania krótkich łańcuchów dostaw w dystrybucji produktów ekologicznych oraz oszacowano opłacalność produkcji i dystrybucji produktów ekologicznych w województwie podlaskim z wykorzystaniem wybranych modeli krótkich łańcuchów dostaw. Ponadto zdiagnozowano stan rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski, określono uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim podsumowując je analizą SWOT, zdiagnozowano sytuację ekonomiczną gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim, zidentyfikowano wykorzystywane w gospodarstwach sposoby sprzedaży wytworzonej produkcji, określono także istotę, aspekty prawne oraz modele krótkich łańcuchów dostaw.

W oparciu o zgromadzone wyniki badań można sformułować kilka rekomendacji dla władz regionalnych i lokalnych. W przekonaniu autorów niniejszej ekspertyzy, na dalszy rozwój rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim oddziaływać będą przede wszystkim dwie główne grupy czynników, tzn.:

- wzrost popytu na żywność ekologiczną, oraz
- wzrost zaangażowania rolników ekologicznych w proces sprzedaży swoich produktów w ramach krótkich łańcuchów dostaw.

W związku z powyższym, istotną rolę mogą odegrać działania na rzecz stymulowania tego wzrostu.

Generalnie, na wzrost popytu na żywność ekologiczną wpływ mają dwa zasadnicze czynniki, czyli: wzrost zamożności konsumentów oraz wzrost świadomości w zakresie zdrowego sposobu odżywiania. O ile wzrost zamożności jest wypadkową rozwoju gospodarczego, to na wzrost świadomości można oddziaływać za pomocą różnorodnych działań. Na szczeblu krajowym, do budowania świadomości konsumentów dotyczącej wartości żywności ekologicznej, została powołana Polska Izba Żywności Ekologicznej, która reprezentując podmioty i instytucje związane z produkcją tego rodzaju żywności, zamierza realizować ogólnopolskie kampanie promocyjno-reklamowe. Działania takie można też podejmować na szczeblu regionalnym i lokalnym. Jednak o wiele bardziej skuteczne na poziomie lokalnym może być stymulowanie popytu poprzez gminne programy propagujące promocję zdrowia i zdrowy styl życia, skierowane do podmiotów zbiorowego żywienia włączających do swojej oferty żywność ekologiczną (przedszkola, szkoły, szpitale, restauracje). Wśród instrumentów wykorzystywanych w tym celu przez samorządy lokalne mogłyby się znaleźć obniżki w opłatach lokalnych (targowa, reklamowa itp.), dotacje, dodatkowe punkty w zamówieniach publicznych (tzw. zielone zamówienia) itp. Przykładów płynących z doświadczeń innych państw jest wiele. Rozwiązania takie, z perspektywy lokalnych polityk publicznych, miałyby innowacyjny charakter i mogłyby być koordynowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.

W nawiązaniu do drugiej grupy czynników należy stwierdzić, że producenci ekologiczni, zarówno rolnicy, jak i przetwórcy stanowią niewielki odsetek podmiotów działających na rynku rolno-żywnościowym w województwie podlaskim (w tym tylko jedna zarejestrowana grupa producencka). Niemniej jednak rolnictwo i przetwórstwo ekologiczne w dokumentach rozwojowych regionu zostało zakwalifikowane do Inteligentnych Specjalizacji w ramach sektora „EkoInnowacje, nauki o środowisku i sektory powiązane łańcuchem wartości”¹³⁰, i jako takie może być finansowane w ramach działań Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020. Jest to wystarczająca przesłanka do tego, by: po pierwsze, zdiagnozować, w jaki sposób, przy wysokości jakiego wsparcia, oraz jakie konkretne działania i projekty w tym obszarze zostały dotychczas zrealizowane. Po drugie, należy opracować spójny regionalny program wspierania

¹³⁰ *Plan rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o inteligentne specjalizacje województwa podlaskiego na lata 2015-2020+ (RIS3)*, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok 2016, s. 9.

procesu włączania rolników ekologicznych w łańcuchy dystrybucji, w którym to dokumencie uwzględnione byłyby wszelkie działania związane z:

- koordynowaniem i monitorowaniem na szczeblu regionalnym, a podejmowanych na szczeblu lokalnym działań z zakresu zapewnienia infrastruktury do prowadzenia działalności handlowej (targi, place handlowe);
- wspieraniem szkoleń w zakresie organizacji sprzedaży i małego przetwórstwa produktów ekologicznych (bony edukacyjne);
- wspieraniem szkoleń w zakresie marketingu produktów ekologicznych;
- wspieraniem szkoleń w zakresie tworzenia grup producentów ekologicznych (bony edukacyjne, dobre praktyki);
- dostępnego na poziomie regionalnym zestawu informacji o wydarzeniach i działaniach dotyczących rolników i przetwórców ekologicznych (w formie niezależnej platformy lub odrębnej podstrony na portalu regionalnym).

Powyższe rekomendacje to przykłady działań, które powinny się znaleźć w programie wojewódzkim. Rolnik ekologiczny, jako producent, powinien znać się na metodach i technikach produkcji (które w rolnictwie ekologicznym i tak są o wiele bardziej skomplikowane niż w rolnictwie konwencjonalnym). Jeśli jednak ma być zainteresowany zwiększeniem poziomu produkcji (a jest to warunek obniżenia cen żywności ekologicznej), to jego włączenie w krótkie łańcuchy dostaw (zgodnie z prawem i zasadami bezpieczeństwa żywnościowego), wydaje się być oczywiste. Jednakże bez wsparcia instytucjonalnego w zdobywaniu wiedzy i kompetencji z tego zakresu, oraz ułatwieniach infrastrukturalnych, uzyskanie wymiernych rezultatów będzie niemożliwe.

» Bibliografia

Wydawnictwa zwarte i ciągłe:

1. *Agriculture, forestry and fishery statistics 2017 edition*, STATISTICAL BOOKS, EURO-STAT, 2017.
2. *Analiza kierunków rozwoju i aktualna sytuacja w rolnictwie województwa podlaskiego*, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Szepietowo 2011.
3. Bargłowska J., Wolanciuk A., Idec J., *Rolnictwo ekologiczne w Polsce na tle Unii Europejskiej i świata*, „Przegląd Hodowlany”, 2017, nr 2.
4. Brown C., *Consumers' preferences for locally produced food: a study in southeast Missouri*, „American Journal of Alternative Agriculture”, 2018, no. 18.
5. Bruś M., *Wsparcie gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim po akcesji Polski do UE*, Praca dyplomowa napisana pod kier. M. Kozłowskiej-Burdziak, Wydział Ekonomii Zarządzania, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2018.
6. Bustos S., *Escuelas y circuitos cortos: el programa 'Eat Healthy, Live Healthy' en los Estados Unidos*, [in:] *Short circuits and family farming: new patterns of production, commercialization and nutrition*. Proceedings of the seminar on short food supply chains, held 2-3 September 2013. Santiago, Chile 2014.
7. Ciliberti F., Pontrandolfo P., Scozzi B., *Investigating corporate social responsibility in supply chains: a SME perspective*, „Journal of Cleaner Production” 2018, no. 16 (15).
8. Christopher M., *Logistyka i zarządzanie łańcuchem podaży*, Wydawnictwo PSB, Kraków 1998.
9. Deverre C., Lamine C., *Les systèmes agrialimentaires alternatifs. Une revue de travaux anglophones en sciences sociales*, Paris, France 2010.
10. Duda-Krynicka M., Jaskólecki H., *Historia i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, „Problemy Ekologii”, 2010, vol. 14, nr 2.
11. Gołębska E. (red.), *Kompendium wiedzy o logistyce*, PWN, Warszawa 2010.
12. Galli F., Brunori G. (ed.), *Short Food Supply Chains As Drivers of Sustainable Development Evidence Document*, Document developed in the framework of the FP7 project FOODLINKS (GA No. 265287). Laboratorio di studi rurali Sismondi, 2013.
13. Jarosz L., *The city in the country: growing alternative food networks in Metropolitan areas*, „Journal of Rural Studies” 2018, no. 24.
14. Kondratowicz-Pozorska J., *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2004-2013 i w perspektywie 2014-2020*, [w:] *Agrobiznes 2014, Rozwój agrobiznesu w okresie 10 lat przynależności Polski do Unii Europejskiej*, (red.) Olszańska A., Szymańska J. „Prace Naukowe Uniwersytetu we Wrocławiu”, Wrocław 2014, nr 361.
15. Kowalska A., *Jakość i konkurencyjność w rolnictwie ekologicznym*, Difin, Warszawa 2010.
16. Kozłowska-Burdziak M., Gardocka-Jałowiec A., *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”,

- Centrum Doradztwa Rolniczego, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 2018, nr 1.
17. *Lokalna żywność i krótkie łańcuchy dostaw*, „Przegląd Obszarów Wiejskich UE – Magazyn Europejskiej Sieci na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich”, 2012, nr 12.
 18. Łuczka-Bakuła W., *Rynek żywności ekologicznej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2007.
 19. Łuczka-Bakuła W., *Development of Organic Farming vs the Support From the RDP 2004-2006 (Rural Development Programme) and RDP 2007-2013*, [w:] „Journal of Agribusiness and Rural Development”, Poznań 2013, z. 4 (30).
 20. Łukomska Agnieszka, *Wsparcie finansowe rolnictwa ekologicznego w Polsce*, „Roczniki Naukowe SERiA” Warszawa-Poznań-Kraków 2007, tom IX, zeszyt 1.
 21. Midoux B., *Políticas para promover los circuitos cortos: la experiencia del Ministerio de Agricultura de Francia*, [in:] *Short circuits and family farming: new patterns of production, commercialization and nutrition*. Proceedings of the seminar on short food supply chains, held 2-3 September 2013. Santiago, Chile 2014.
 22. *Poradnik dla producentów rolnych prowadzących dostawy bezpośrednie, sprzedaż bezpośrednią, działalność marginalną, lokalną i ograniczoną, gospodarstwa agroturystyczne oraz oferujących produkty tradycyjne*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2016.
 23. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2018.
 24. Prutis S., *Regulacje prawne produkcji ekologicznej w rolnictwie polskim*, „Studia Iuridica Agraria”, 2013, T. 11.
 25. *Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020* (zaktualizowany 5 czerwca 2018 r.), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2018.
 26. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2015-2016*, IJHARS, Warszawa 2017.
 27. *Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2013-2014*, IJHARS, Warszawa 2015.
 28. *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, 2017, 2015.
 29. Santini Fabien, Gomez y Paloma Sergio (ed.), *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*, “JRC Scientific and Policy Reports”, European Commission 2013.
 30. Siliprandi E., *Los programas de compras públicas de Brasil: escuelas y circuitos cortos*, [in:] *Short circuits and family farming: new patterns of production, commercialization and nutrition*. Proceedings of the seminar on short food supply chains, held 2-3 September 2013. Santiago, Chile 2014.
 31. Sołtysiak U., *Ekologiczna produkcja żywności w świetle wymogów Unii Europejskiej*, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań, 1998.
 32. Szpringer W., *Prowadzenie działalności gospodarczej w Internecie. Od e-commerce do e-businessu*, Difin, Warszawa 2005.
 33. *The World of Organic Agriculture, Statistics & Emerging Trends 2018*, Research Institute of Organic Agriculture FiBL, IFOAM – Organics International.
 34. *The World of Organic Agriculture, Statistics & Emerging Trends 2017*, Research Institute of Organic Agriculture FiBL IFOAM – Organics International.

35. Tundys B., *Krótki łańcuch dostaw produktów spożywczych (sfsc) – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” nr 249, 2015.
36. Węglarzy K., Bisaga M., *Gospodarstwa ekologiczne jako alternatywa dla gospodarstw konwencjonalnych w aspekcie opłacalności produkcji*, [w:] *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy transformacji rolnictwa europejskiego*, (red.) S. Sokołowska, A. Bisaga, Uniwersytet Opolski, Opole 2010.
37. Wróblewska M., *Szanse rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim*, [w:] *Analiza kierunków rozwoju i aktualna sytuacja w rolnictwie województwa podlaskiego*, (red.) A. Fatyga, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Szepietowo 2011.
38. Zegar J.S., *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Akty prawa:

39. Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności, Dz. U. UE L 031.
40. Rozporządzenie (WE) nr 852/2004 w sprawie higieny środków spożywczych, załącznik I, część A. Dz.U. UE L 139/1.
41. Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 roku w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych, Dz. U. UE, L189/1 z dnia 20.07.2007 r.
42. Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 roku ustanawiającym szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli, Dz. Urz. UE L250/1.
43. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 roku, w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, Dz. U. UE L 347/487 z dnia 20.12.2013.
44. Ustawa z dnia 16 marca 2001 roku o rolnictwie ekologicznym, Dz. U. nr 93, poz. 898.
45. Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ułatwienia sprzedaży żywności przez rolników, Dz. U. z 2016 r., poz. 1961.
46. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 czerwca 2007 r. w sprawie dostaw bezpośrednich środków spożywczych, Dz. U. z 2007 r., nr 112 poz. 774.
47. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 marca 2013 r. w sprawie wymagań, jakie powinien spełniać projekt technologiczny zakładu, w którym ma być prowadzona działalność w zakresie produkcji produktów pochodzenia zwierzęcego, Dz. U. z 2013 r., poz. 434.
48. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 marca 2016 roku w sprawie szczegółowych warunków uznania działalności marginalnej, lokalnej i ograniczonej. Dz. U. z 2016 r., poz. 451.

49. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 maja 2016 roku w sprawie rodzajów nieprawidłowości lub naruszeń przepisów dotyczących rolnictwa ekologicznego i minimalnych środków, jakie jednostki certyfikujące są obowiązane zastosować w przypadku stwierdzenia wystąpienia tych nieprawidłowości lub naruszeń w ramach kontroli w rolnictwie ekologicznym, Dz. U. z 2017r., poz.1761.
50. Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.
51. Załącznik 2 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.
52. Załącznik 3 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.
53. Załącznik 4 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie maksymalnej ilości żywności zbywanej w ramach rolniczego handlu detalicznego oraz zakresu i sposobu jej dokumentowania, Dz. U. z 2016 r., poz. 2159.

Źródła internetowe:

54. *Encyklopedia zarządzania*, https://mfiles.pl/pl/index.php/%C5%81a%C5%84cuch_dostaw.
55. Frankowska M., *Łańcuch dostaw – istota, klasyfikacja i percepcja*, „Logistyka” 2014, nr 6, s. 14151-14152, https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/logistyka/item/download/79565_c4787d4dad1669ef965bb3667dc07771.
56. Kapała A., *Prawne uwarunkowania wsparcia krótkich łańcuchów dostaw żywności w PROW 2014-2020*, file:///C:/Users/uwb2/Downloads/SIA_2015_13_A.Kapala_Prawne_uwarunkowania_wsparcia_krotkich_lancuchow_dostaw_zywnosci_w_PROW_2014-2020.pdf.
57. Litwińczyk M., *Przyczyny i skutki zakwaszania gleb*, <https://www.agropolska.pl/uprawa/nawozenie/przyczyny-i-skutki-zakwaszania-gleb,157.html>.
58. *Mleko ekologiczne, trudny rynek ale z przyszłością*, <http://www.farmer.pl/produkcja-zwierzeca/bydlo-i-mleko/mleko-ekologiczne-trudny-rynek-ale-z-przyszloscia,65611.html>.
59. *Proces certyfikacji gospodarstwa ekologicznego*, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu, <http://wodr.poznan.pl/baza-informacyjna/srodowisko/rolnictwo-ekologiczne/zasady-uzyskania-certyfikatu-produkcji-ekologicznej/item/4860-proces-certyfikacji-gospodarstwa-ekologicznego>.
60. *Rolnictwo ekologiczne, ogólne zasady*, http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2018/WPRE/RE/ogolne_zasady_2.pdf.
61. *Rynek żywności ekologicznej w Polsce w 2017 roku*, <https://www.wiadomoscihandlowe.pl/artykuly/rynek-zywnosci-ekologicznej-w-polsce-w-2017-r,40373>.

62. Salcedo S., Guzmán L. (ed.), *Family Farming in Latin America and the Caribbean: Policy Recommendations*, FAO Regional Office for Latin America and the Caribbean. Santiago, Chile 2014 <http://www.fao.org/docrep/019/i3788s/i3788s.pdf>.
63. *Wsparcie rolnictwa ekologicznego*, <https://www.gov.pl/rolnictwo/wsparcie-rolnictwa-ekologicznego>.
64. *Wsparcie rolnictwa ekologicznego w ramach PROW 2014-2020*, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Boguchwale, <https://www.podrb.pl/index.php/rolnictwo-ekologiczne/478-wsparcie-rolnictwa-ekologicznego-w-ramach-prow-2014-2020>.
65. *Zasady i cele rolnictwa ekologicznego*, https://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_polish_web.pdf.
66. *Żywność ekologiczna w Polsce 2017 – część druga raportu, wyniki badania jakościowego*, IMAS International Sp. z o.o., s. 33, http://imas.pl/wp-content/uploads/2017/10/3402_raport_10.2017.pdf.
67. <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020/Instrumenty-wsparcia-PROW-2014-2020/Dzialanie-Rolnictwo-Ekologiczne>.
68. http://www.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/PB_2015/P_WZSO/16_03_2015/EKO_2015/EKO_2015_wymogi_16_03_2015.pdf.
69. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=org_coptyp&lang=en.
70. <http://www.srodowisko.abc.com.pl/czytaj-artykulrosnie-popularnosc-rolnictwa-ekologicznego-w-podlaskiemprint>.
71. <http://www.alberese.com>.
72. https://www.waitrose.com/content/waitrose/en/home/inspiration/about_waitrose/the_waitrose_way/small_producers_charter.html.html.
73. <https://www.wetgiw.gov.pl/handel-eksport-import/dzialalnosc-marginalna-lokalna-i-ograniczona>.
74. <https://dns.biz.pl/gdzie-przedluzyc-domene-pl-ranking-cenowy>.
75. <https://www.bravenew.pl/ile-rocznie-kosztuje-strona-internetowa>.
76. <http://projekty-www.com/koszt-utrzymania-strony-internetowej-cena-domeny-hostingu-administracji>.

➤ Zestawienie tabel i rysunków

Tabela 2.1.	Zasady produkcji ekologicznej w rolnictwie	12
Tabela 3.1.	Gospodarstwa ekologiczne z certyfikatem oraz będące w trakcie przekształcania na takowe w województwie podlaskim na tle kraju w roku 2016	23
Tabela 3.2.	Powierzchnia użytków ekologicznych w poszczególnych województwach w roku 2016 i zmiany w porównaniu do roku 2005	25
Tabela 3.3.	Plony zbóż i ziemniaków w rolnictwie ekologicznym w Polsce i w województwie podlaskim latach 2014-2016 (w dt/ha)	27
Tabela 4.1.	Wybrane uwarunkowania środowiskowo-produkcyjne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw	29
Tabela 4.2.	Wybrane uwarunkowania ekonomiczne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw.....	34
Tabela 4.3.	Stawki płatności ekologicznej w ramach PROW 2014-2020 [zł/ha]	39
Tabela 4.4.	Łączne wsparcie finansowe gospodarstw ekologicznych w województwie podlaskim na tle średnich dla Polski w latach 2004-2016.....	41
Tabela 4.5.	Wybrane uwarunkowania społeczne rozwoju rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim na tle Polski i wybranych województw.....	42
Tabela 5.1.	Struktura produkcji zwierzęcej w badanych gospodarstwach (w szt.)	58
Tabela 5.2.	Problemy w procesie sprzedaży produktów w badanych gospodarstwach	60
Tabela 6.1.	Aspekty krótkich łańcuchów dostaw.....	75
Tabela 6.2.	Maksymalna ilość surowców pochodzenia niezwierzęcego zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego.....	92
Tabela 6.3.	Maksymalna ilość żywności pochodzenia niezwierzęcego, innej niż surowce oraz żywności zwierzęcej jednocześnie środki spożywcze pochodzenia niezwierzęcego i produkty pochodzenia zwierzęcego, zbywane rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego.....	93
Tabela 6.4.	Maksymalna ilość surowców pochodzenia zwierzęcego zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego	94
Tabela 6.5.	Maksymalna ilość produktów pochodzenia zwierzęcego, innych niż surowce, zbywana rocznie w ramach rolniczego handlu detalicznego	95
Tabela 7.1.	Wartość produkcji roślinnej i zwierzęcej w gospodarstwie ekologicznym w roku 2017	108
Tabela 7.2.	Koszty produkcji w analizowanym gospodarstwie ekologicznym w roku 2017	109
Tabela 7.3.	Dochód z gospodarstwa ekologicznego w roku 2017	109
Tabela 7.4.	Zestawienie cen wybranych warzyw [w zł/kg].....	110

Tabela 7.5.	Kalkulacja wielkości sprzedaży dla zwrotu poniesionych kosztów [w kg/mc]	111
Tabela 7.6.	Roczna wielkość sprzedaży konieczna do zwrotu kosztów (bez zakupu samochodu)	112
Tabela 7.7.	Kalkulacja możliwego dochodu do uzyskania przy sprzedaży całej produkcji warzyw jako ekologiczne	112
Tabela 7.8.	Opłacalność produkcji i sprzedaży mleka ekologicznego i konwencjonalnego w analizowanym gospodarstwie ekologicznym.....	115
Tabela 7.9.	Roczne koszty związane ze sprzedażą produktów ekologicznych za pośrednictwem strony internetowej i dowozu produktów do konsumenta	118
Tabela 7.10.	Kalkulacja możliwego dochodu do uzyskania przy sprzedaży całej produkcji warzyw jako ekologiczne za pośrednictwem strony internetowej i dowozu produktów do klienta	119
Tabela 7.11.	Koszty produkcji w gospodarstwie ekologicznym Państwa X w roku 2017 [w zł]	122
Tabela 7.12.	Koszty ogólne gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]	123
Tabela 7.13.	Koszty całkowite gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]	123
Tabela 7.14.	Przychody ze sprzedaży produkcji rolnej gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]	124
Tabela 7.15.	Przychody całkowite gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]	124
Tabela 7.16.	Wynik finansowy gospodarstwa ekologicznego Państwa X w roku 2017 [w zł]	124
Tabela 7.17.	Struktura produkcji zwierzęcej w gospodarstwie ekologicznym Pani Z w [w szt.]	127
Tabela 7.18.	Koszty produkcji w gospodarstwie ekologicznym Pani Z w roku 2017 [w zł]	127
Tabela 7.19.	Koszty ogólne gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]	128
Tabela 7.20.	Koszty całkowite gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]	128
Tabela 7.21.	Przychody ze sprzedaży produkcji rolnej gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]	128
Tabela 7.22.	Przychody całkowite gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]	129
Tabela 7.23.	Wynik finansowy gospodarstwa ekologicznego Pani Z w roku 2017 [w zł]	129
Tabela 8.1.	Analiza SWOT rolnictwa ekologicznego w województwie podlaskim	135

Rys. 2.1.	Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 1990-2017.....	15
Rys. 2.2.	Struktura użytków ekologicznych w UE w 2016 roku.....	17
Rys. 2.3.	Liczba gospodarstw ekologicznych w UE w roku 2016.....	17
Rys. 2.4.	Struktura produkcji roślinnej w gospodarstwach ekologicznych w Polsce w roku 2016 [w %]	18
Rys. 2.5.	Struktura powierzchni głównych upraw ekologicznych w Polsce w Polsce w roku 2016 [w %] w Polsce w roku 2016 (po zakończonym okresie konwersji)	19
Rys. 2.6.	Struktura produkcji głównych upraw ekologicznych w Polsce w roku 2016 [w %] (po zakończonym okresie konwersji)	19
Rys. 2.7.	Struktura obszarowa gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2005 i 2016 [w %]	20
Rys. 3.1.	Rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych w Polsce w roku 2016: liczba gospodarstw w poszczególnych województwach i ich udział w liczbie gospodarstw ogółem	24
Rys. 3.2.	Dynamika liczby gospodarstw ekologicznych w Polsce oraz w województwie podlaskim w latach 2004-2016 (rok pop.=100%)	24
Rys. 3.3.	Struktura głównych upraw ekologicznych w gospodarstwach ekologicznych w województwie podlaskim w 2016 roku (według powierzchni; w %)	26
Rys. 3.4.	Struktura produkcji głównych upraw ekologicznych w gospodarstwach ekologicznych w województwie podlaskim w 2016 roku [w %]	27
Rys. 5.1.	Wiek właścicieli gospodarstw ekologicznych.....	50
Rys. 5.2.	Struktura wykształcenia właścicieli badanych gospodarstw (w %)	50
Rys. 5.3.	Staż prowadzenia gospodarstwa (w latach)	51
Rys. 5.4.	Zatrudnienie w gospodarstwie	52
Rys. 5.5.	Ocena wiedzy w zakresie metod produkcji ekologicznej.....	52
Rys. 5.6.	Źródła wiedzy na temat metod rolnictwa ekologicznego	53
Rys. 5.7.	Motywy podjęcia produkcji ekologicznej	54
Rys. 5.8.	Struktura badanych gospodarstw pod względem powierzchni użytków rolnych (w ha).....	55
Rys. 5.9.	Struktura użytków rolnych w badanych gospodarstwach (w %).....	56
Rys. 5.10.	Typ rolniczy gospodarstw (w %).....	56
Rys. 5.11.	Struktura produkcji roślinnej (w %)	57
Rys. 5.12.	Kanały sprzedaży w badanych gospodarstwach (liczba wskazań)	59
Rys. 5.13.	Zainteresowanie rolników rozwojem przetwórstwa (liczba wskazań)	61
Rys. 5.14.	Zainteresowanie rolników badanych gospodarstw współpracą (% wskazań)	62
Rys. 5.15.	Szacunkowa wartość przychodów ze sprzedaży w badanych gospodarstwach w 2017 r. (w tys. zł)	63
Rys. 5.16.	Ocena sytuacji ekonomicznej badanych gospodarstw na tle gospodarstw konwencjonalnych (liczba wskazań)	64
Rys. 5.17.	Źródła finansowania badanych gospodarstw (liczba wskazań)	66
Rys. 5.18.	Czynniki sprzyjające rozwojowi gospodarstw ekologicznych (ocena w pkt.)	67
Rys. 5.19.	Czynniki ograniczające rozwój gospodarstw ekologicznych (ocena w pkt.)	68

Rys. 5.20.	Ocena działalności instytucji współpracujących z badanymi gospodarstwami (liczba wskazań).....	69
Rys. 5.21.	Rekomendacje dla władz w zakresie wspierania rolnictwa ekologicznego (ocena w pkt.).....	69
Rys. 6.1.	Model sprzedaży bezpośredniej.....	78
Rys. 6.2.	Model zbiorowej (wspólnej) sprzedaży bezpośredniej	79
Rys. 6.3.	Model rozszerzonego łańcucha	80
Rys. 7.1.	Struktura zasiewów w analizowanym gospodarstwie ekologicznym	107
Rys. 7.2.	Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwie Państwa X [w ha]	121
Rys. 7.3.	Struktura produkcji roślinnej w gospodarstwie Państwa X [w %]	121
Rys. 7.4.	Struktura użytkowania gruntów w gospodarstwie ekologicznym Pani Z	126